

Віталій Зянько

ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО

БІЗНЕС ІДЕЇ

Міністерство освіти і науки України
Вінницький національний технічний університет

Віталій Зянько

ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО

Електронний навчальний посібник

Вінниця
ВНТУ
2025

Рекомендовано до видання Вченою радою Вінницького національного технічного університету Міністерства освіти і науки України (протокол № 10 від 27.03.2025 р.)

Рецензенти:

П. О. Нікіфоров, доктор економічних наук, професор

В. В. Боковець, доктор економічних наук, професор

Н. В. Буреннікова, доктор економічних наук, професор

Зянько, В. В.

3-99 Інноваційне підприємництво : навчальний посібник [Електронний ресурс] / Зянько В. В. – Вінниця : ВНТУ, 2025. – (PDF, 157 с.).

ISBN 978-617-8163-59-4

Посібник присвячено матеріалам лекційного курсу з дисципліни «Інноваційне підприємництво» для студентів, що навчаються за спеціальністю «Менеджмент».

Мета посібника – надати студентам можливість ґрунтовніше вивчити аудиторний матеріал, опрацювати теми, відведені на самостійну роботу, і підготуватися до іспиту, а також застосувати отримані знання для подальшої фахової роботи.

Перелік та зміст тем відповідає програмі вказаної вище дисципліни.

УДК 330.341

ЗМІСТ

Тема 1 ПОНЯТТЯ І РОЛЬ ІННОВАЦІЙ, НОВОВВЕДЕНЬ ТА ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	6
1.1 Теоретичні аспекти інновацій: означення, підходи та різниця з нововведенням.....	6
1.2 Класифікація інновацій: види, характеристики та їх вплив на суспільний прогрес	10
1.3 Інноваційний процес та його етапи: від ідеї до реалізації та розповсюдження.....	12
1.4 Суть інноваційного підприємництва та його основні елементи	15
<i>Висновки за темою 1</i>	17
<i>Контрольні запитання</i>	19
Тема 2 ЕТАПИ ЕВОЛЮЦІЇ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА ІННОВАЦІЇ ТА ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО	22
2.1 Погляди теоретиків класичної політичної економії, неокласичної економічної теорії та інституціоналізму на інновації та їх роль у розвитку економіки.....	22
2.2 Значення кейнсіанської теорії для стимулювання підприємницької інноваційної діяльності	25
2.3 Інноваційні спостереження Михайла Туган-Барановського, Миколи Кондратьєва, Йозефа Шумпетера і Крістофера Фрімена... 28	
2.4 Еволюція інноваційного підприємництва в Україні: від науково-технічного прогресу до сучасних тенденцій.....	32
<i>Висновки за темою 2</i>	33
<i>Контрольні запитання</i>	36
Тема 3 ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ: БАР'ЄРИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ	39
3.1 Бар'єри та можливості розвитку інноваційного підприємництва в Україні.....	39
3.2 Роль державної підтримки в розвитку інноваційного підприємництва	43
<i>Висновки за темою 3</i>	46
<i>Контрольні запитання</i>	47
Тема 4 СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	49
4.1 Об'єктивна спрямованість розвитку інноваційного підприємництва в контексті сучасних трансформаційних змін	50
4.2 Глобалізація як чинник розвитку інноваційного підприємництва в Україні	52

4.3	Суперечності та проблеми на шляху розвитку інноваційного підприємництва в Україні	56
4.4	Модель інноваційного розвитку національної економіки та роль підприємництва	61
	<i>Висновки за темою 4</i>	68
	<i>Контрольні запитання</i>	69
Тема 5	МОТИВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ СИСТЕМИ СТИМУЛЮВАННЯ	72
5.1	Мотиви, інтереси та стимули розвитку інноваційного підприємництва	72
5.2	Підприємницький інтерес як основний внутрішній мотив успішної підприємницької діяльності.....	75
5.3	Система стимулювання розвитку інноваційного підприємництва	79
	<i>Висновки за темою 5</i>	85
	<i>Контрольні запитання</i>	87
Тема 6	ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА УМОВИ ЇХ РОЗВИТКУ	89
6.1	Роль малого інноваційного підприємництва в економічному розвитку та впровадженні нових технологій	89
6.2	Венчурне підприємництво: форми, роль та розвиток в Україні і світі	91
6.3	Роль великих інноваційних підприємств у розвитку глобального економічного простору.....	95
	<i>Висновки за темою 6</i>	98
	<i>Контрольні запитання</i>	100
Тема 7	РИНКОВА ІННОВАЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА ТА ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	102
7.1	Ринкова інноваційна інфраструктура та її елементи.....	102
7.2	Фінансове та інвестиційне забезпечення інноваційного підприємництва	109
	<i>Висновки за темою 7</i>	113
	<i>Контрольні запитання</i>	114
Тема 8	ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ	116
8.1	Інституційно-правові засади підтримки інноваційного підприємництва	116
8.2	Роль інноваційної політики у стимулюванні розвитку інноваційного підприємництва	120

8.3 Основні завдання національної інноваційної стратегії для сприяння економічному розвитку України	127
<i>Висновки за темою 8</i>	129
<i>Контрольні запитання</i>	132
Тема 9 МЕНЕДЖМЕНТ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: СТРАТЕГІЇ, РИЗИКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ	134
9.1 Механізми управління інноваційними процесами на макро- та мікрорівнях	134
9.2 Інноваційні стратегії та особливості їх запровадження в підприємницькому середовищі.....	138
9.2 Ризик і невизначеність як невід’ємні характеристики інноваційного підприємництва	144
<i>Висновки за темою 9</i>	150
<i>Контрольні запитання</i>	152
Інформаційні джерела.....	154

Тема 1 ПОНЯТТЯ І РОЛЬ ІННОВАЦІЙ, НОВОВВЕДЕНЬ ТА ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1 Теоретичні аспекти інновацій: означення, підходи та різниця з нововведенням.

1.2 Класифікація інновацій: види, характеристики та їх вплив на суспільний прогрес

1.3 Інноваційний процес та його етапи: від ідеї до реалізації та розповсюдження

1.4 Суть інноваційного підприємництва та його основні елементи

1.1 Теоретичні аспекти інновацій: означення, підходи та різниця з нововведенням

У світовій економічній літературі термін «інновація» зазвичай визначається як процес перетворення потенційного науково-технічного прогресу в реальність через створення нових продуктів і технологій. В Україні цей термін став широко використовуватися лише з переходом до ринкової економіки, часто в контексті таких понять, як «інноваційна діяльність», «інноваційний процес», «інноваційне рішення» тощо.

Проте в науковій літературі не існує єдиного означення поняття «інновація». Різні вчені трактують його залежно від об'єкта й предмета дослідження. Інновація, як і інформація, не має єдиного означення, оскільки її використовують у всіх галузях і навіть у повсякденному житті і конкретне тлумачення часто залежить предметної галузі та мети дослідження.

Так, американський соціолог Гарольд Барнет розглядає інновацію через призму духовної творчості, визначаючи її як нові ідеї, способи поведінки або предмети, які суттєво відрізняються від попередніх форм¹. Еверет Роджерс трактує інновацію як зміну, яка відбувається під впливом зовнішнього середовища². Це можуть бути не лише технологічні чи інженерні зміни, але й політичні, економічні, культурні чи юридичні, які можуть суттєво впливати на відповідний – технологічний, політичний, економічний, культурний та юридичний розвиток.

Як бачимо, ці означення інновації є досить широкими, тому потребують уточнення. Наприклад, нову ідею, яка ще не була виражена чи сформульована, важко вважати інновацією, хоча вона може стати поштовхом до творчого процесу. Саме з новаторської ідеї починається

¹ Barnett, H. (1953). Innovation: The basis of cultural change. New York.

² Rogers, Everett M. (1983). Diffusion of innovations (3rd ed.). New York: Free Press of Glencoe.

інновація, але не кожна ідея має потенціал перетворитися на інновацію.

Деякі українські економісти вважають інновацію техніко-економічним процесом, який завдяки практичному використанню ідей і винаходів приводить до створення нових видів продукції та технологій³. Інші вважають, що інновація є комплексним процесом, що містить розробку, доведення до комерційного використання та поширення нового рішення, яке задовольняє певну потребу⁴.

Ідея, що інновація є процесом, вказує на етапи розвитку новаторської ідеї від абстрактної до конкретної, що матеріалізується в реальний продукт чи технологію. Дійсно, новаторська ідея вказує на можливість створення чогось нового або вдосконаленого, проте без реальних знань й інформації вона може так і не стати інновацією. Підприємець, що реалізує таку ідею, має враховувати потенціал і попит на створену інновацію, оцінювати обмеження у виробничих ресурсах і мати команду, здатну реалізувати ідею.

Інша група економістів вважає інновацію результатом якісних змін у виробничому процесі. Так, американські дослідники Девід Колман та Ф. Ніксон визначають інновацію як сукупність заходів, що дають поштовх до появи нових або поліпшених промислових процесів і устаткування⁵.

Йозеф Шумпетер трактує інновацію як нову науково-організаційну комбінацію виробничих факторів, яка зумовлена підприємницьким духом⁶. Він виділяє п'ять типів інновацій:

- 1) використання нової техніки чи нових технологічних процесів;
- 2) впровадження продукції з новими властивостями;
- 3) використання нової сировини;
- 4) зміни в організації виробництва;
- 5) поява нових ринків збуту.

Отже, ряд економістів розглядають інновацію у статичному аспекті, видаючи її за кінцевий результат науково-виробничого циклу, інтелектуальної чи науково-технічної діяльності, яка пов'язана з практичним втіленням нових форм організації праці та управління, що приводять до появи нових споживчих властивостей товару, або, можна сказати, нових споживчих вартостей.

Згідно з міжнародними стандартами інновація визначається як кінцевий результат науково-технічної діяльності, що одержав втілення у вигляді нового чи удосконаленого продукту, впровадженого на ринку, но-

³Черваньов, Д. М., & Нейкова, Л. І. (1999). Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України. К. : Знання, 516 с. С. 25.

⁴ 21. Лапко, О. (1999). Інноваційна діяльність в системі державного регулювання. К. : [видавництво]. 253 с. С. 38.

⁵ David Colman, F. I. Nixson (1986). Economics of Change in Less Developed Countries. P. Allan Publishers. 445 p.

⁶ Шумпетер, Й. А. (2014). Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу (В. Старка, Пер.). 2-е вид., доп. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 246 с.

вого чи удосконаленого технологічного процесу, котрий використовується в практичній діяльності, або в новому підході до соціальних послуг⁷.

Проаналізувавши різні погляди вчених-економістів щодо змісту категорії інновація, можна дати їй таке означення: **інновація – це результат втілення чи матеріалізації новаторської ідеї у певній предметній субстанції – продукті, технології, засобі людської діяльності чи послугі, для якої властиві нові споживчі властивості, а реалізація передбачає зміну усталених, звичних способів діяльності, створення нового чи урізноманітнення старого попиту з метою отримання економічного, соціального, екологічного чи іншого ефекту.**

Розуміння інновації як кінцевого результату, а не процесу, викликає запитання: чи є інновацією нова технологія або методи діяльності, в яких втілено новаторську ідею, але які не є кінцевим результатом діяльності підприємства? Тобто, чи можна вважати інновацією технологію чи методи, якщо підприємець не планує продавати чи реалізовувати ці розробки, а застосовує їх тільки у власному виробництві для покращення ефективності і ці товари чи послуги не обов'язково матимуть нові споживчі властивості – не обов'язково будуть інноваціями.

У наведеному прикладі втілена у предметній субстанції новаторська ідея не є кінцевим результатом діяльності підприємця. Але тут немає сумнівів стосовно того, що розроблена нова технологія та нові методи є інноваціями. І в означенні інновації, даному вище, немає суперечності щодо того, що ці розробки не є кінцевим результатом діяльності підприємця. Адже, в означенні інновації не йдеться про те, що інновація це обов'язково кінцевий результат діяльності підприємства, а лише про те, що вона є результатом втілення новаторської ідеї. До того ж, новаторська розробка, ймовірно, буде запатентована, і в подальшому підприємець зможе її реалізувати, отримуючи інноваційний прибуток.

З вищесказаного виникає інше питання: чи є інновацією та новітня технологія, нові засоби, методи чи прийоми, які підприємець не розробляє, а купує на ринку для подальшого використання у виробничому процесі з метою створення товарів та послуг з новими споживчими властивостями, чи, можливо, традиційних виробів? Напевно в цьому випадку мова має йти уже не про інновацію, а про нововведення.

І хоч часто інновацію ототожнюють з нововведенням, між цими економічними поняттями існують певні відмінності.

Нововведення – це новітня технологія, нові засоби, методи чи прийоми, які для підприємця не становлять кінцевого результату його діяльності, а купуються для використання у виробничому процесі з метою

⁷ OECD. (2015). Frascati Manual 2015: Guidelines for collecting and reporting data on research and experimental development, the measurement of scientific, technological and innovation activities. <https://doi.org/10.1787/9789264239012-en>.

створення товарів і послуг з новими споживчими властивостями, чи, можливо, традиційних виробів. Це інструмент чи засіб для створення інновації.

Отже, поняття «інновація» і «нововведення» мають різні значення та призначення. Їх потрібно розрізняти так само, як і предмети праці та засоби праці. Наприклад, лопата може бути віднесена до предмета праці, якщо вона є кінцевим результатом виробничої діяльності (коли ми виготовляємо лопати). Або ж до засобу праці, якщо за її допомогою створюється інша річ (коли ми копаємо лопатою).

Так само нововведення – це засіб чи інструмент, який використовується для створення інновації, тоді як інновація є кінцевим результатом діяльності суб'єкта.

Те, що є інновацією для одних, може бути використано іншими як нововведення, хоча насправді мова йде про одну й ту саму річ. Так, наприклад, стілець, вироблений із використанням нововведень, які знижують його собівартість, може залишатися звичайним товаром і не вважатися інновацією, якщо споживчі властивості не змінилися суттєво. Якщо вироблений товар є аналогічним тим, що виготовлялись раніше, це не є інновацією, хоча підприємець міг використовувати нововведення для зниження витрат.

У більшості випадків інновації створюються на основі нововведень, однак інколи інновація може бути вироблена за допомогою традиційних засобів чи способів. Те ж саме можна сказати і про нововведення, які можуть використовуватися для створення традиційних товарів.

Щодо таких понять, як новація, винахід, новинка, відкриття та нові ідеї, то вони є лише засобами для створення інновацій чи інноваційними ресурсами, а не самими інноваціями. Вони характеризують певні ознаки та властивості інновацій чи нововведень.

Так, **новація** належить до нового продукту, який має суттєві відмінності від попередніх аналогів, і вказує на модифікацію інновації. Якщо новизна продукту є несуттєвою, то його можна віднести до псевдоінновації.

Винахід є ознакою технічної інновації, з суттєвими відмінностями від аналогічного традиційного виробу. Він може бути ознакою радикальної чи покращувальної інновації, що дає додатковий позитивний ефект. Винахід може бути захищений патентом або авторським правом.

Без наукового відкриття неможливо створити радикальну інновацію в певній галузі. Однак **наукове відкриття** характеризує досягнення у пізнанні природи чи суспільства, які раніше не були відомі. Відкриття також можуть бути об'єктом спеціальної правової охорони, але не кожне відкриття чи винахід є інновацією. Наприклад, відкриття нової зірки є новим для людства, але зірка вже існувала до цього, і те, що ми її відкрили, не робить її інновацією.

Отже, можна зробити висновок, що відкриття, винаходи та нові ідеї є

лише засобами для створення інновацій, без яких інновації не виникають, але самі по собі вони не є інноваціями.

1.2 Класифікація інновацій: види, характеристики та їх вплив на суспільний прогрес

Існує безліч класифікацій інновацій за різними ознаками, зокрема:

1. За характером та функціональним призначенням інновації можна поділити на:

– *технічні* – це нові продукти, технології, енергія, конструкційні матеріали, обладнання, а також удосконалені методи виробництва продукції;

– *організаційні або управлінські* – нові методи і форми оптимізації виробничих процесів, збуту, а також організаційних структур підприємств і об'єднань (асоціацій, корпорацій тощо);

– *економічні* – нові методи управління наукою та виробництвом, включно функції прогнозування, планування, фінансування, ціноутворення, мотивацію і оплату праці, оцінку результатів діяльності. Окремо можна виділити *фінансові інновації*, що стосуються фінансових ринків;

– *соціальні* – зміни у соціальній сфері, спрямовані на покращення умов праці, підвищення кваліфікації персоналу, стимулювання творчості і створення комфортних умов життя;

– *юридичні* – зміни або нові закони та нормативно-правові акти, що регулюють діяльність підприємств, організацій чи окремих осіб;

– *інформаційні* – інновації, що охоплюють нововведення, які спрямовані на удосконалення та оптимізацію інформаційних потоків у різних сферах діяльності, зокрема у науково-технічній та виробничій сферах.

Головним завданням інформаційних інновацій є підвищення ефективності обробки та передачі інформації, що має вирішальне значення для успішної діяльності підприємств та організацій.

Основним напрямом інформаційних інновацій є оптимізація інформаційних потоків: Це процес покращення організації та управління потоками даних, що циркулюють у рамках підприємства чи організації. Це може містити:

– автоматизацію збору та обробки даних для зменшення людських помилок і прискорення процесів;

– впровадження нових технологій зберігання і передачі інформації, таких як хмарні технології, для забезпечення безперебійного доступу до необхідних даних;

– покращення достовірності інформації: У науково-технічній та виробничій діяльності точність і надійність інформації є критично важливими для прийняття правильних рішень.

Інформаційні інновації можуть містити:

- використання сучасних систем контролю якості даних для забезпечення їх достовірності;
- розробку нових алгоритмів та методів перевірки даних для виявлення та коригування помилок на ранніх етапах;
- покращення оперативності інформації: у конкурентному середовищі підприємства мають швидко реагувати на зміни та нові виклики. Це можна досягти за допомогою: системи реального часу для моніторингу та аналізу даних, що дозволяють приймати рішення негайно, коли це необхідно; інтеграції інформаційних технологій для забезпечення швидкого доступу до важливих даних із різних джерел.

У сукупності інформаційні інновації дозволяють значно підвищити ефективність і швидкість функціонування підприємств та організацій, покращити планування та управління, а також зробити процеси більш адаптованими до швидко змінюваного зовнішнього середовища.

2. За технологічними параметрами чи характером застосування інновації поділяються на:

- *продуктові* – інновації, пов'язані з новими матеріалами, напівфабрикатами та комплектуючими, що дозволяють отримати принципово нові продукти;
- *технологічні* – інновації, що містять нові методи організації виробництва, застосування нових технологій, автоматизацію;
- *комплексні* – інновації, які поєднують кілька видів змін одночасно.

3. За типом новизни для ринку інновації поділяються на:

- *зовсім нові*;
- *нові для галузі або для конкретної країни*;
- *нові для конкретного підприємства чи групи*. Однак варто зазначити, що такі інновації можуть бути менш значущими для споживачів, оскільки на розвиненому ринку вони можуть бути представлені й іншими підприємствами. У таких випадках подібні інновації часто класифікуються як **псевдоінновації**, коли зміни носять незначний характер, наприклад, естетичні чи технічні поліпшення без істотних змін у конструктивних особливостях і властивостях продукту. Псевдоінновації можуть також бути захищені патентами або авторськими правами, але часто мають мало впливу на розвиток ринку.

4. За ступенем новизни інновації класифікуються на:

- *радикальні* (або базові) – суттєві зміни в продуктах чи виробничих процесах, що є основою для розвитку нових поколінь технологій та нових ринків;
- *покращувальні* (імітувальні) – інновації, які не створюють нового ринку, але забезпечують значні конкурентні переваги на існуючому;
- *модифікаційні* – часткові вдосконалення, що не змінюють суттєво бізнес-лінію підприємства.

5. За місцем у виробничому процесі інновації поділяються на:

– *інновації у виробництві* – зміни у виборі сировини, матеріалів, устаткування, технологій;

– *інновації на виході з підприємства* – нові продукти, послуги або технології, що реалізуються на ринку.

6. Враховуючи швидкість розповсюдження і масштаб поширення, інновації поділяються на:

– *одиночні та дифузні* інновації;

– *локальні та глобальні* інновації.

Інновації можна класифікувати й за іншими ознаками:

– **за інтенсивністю і глибиною зміни** – новий варіант, нове покоління, новий вид;

– **за місцем у виробничому циклі** – *сировинні, продуктові, єднальні*;

– **за роллю у процесі відтворення** – *споживацькі та інвестиційні*;

– **за причинами виникнення** – *реактивні, адаптивні, стратегічні*.

Таке різноманіття класифікацій свідчить про універсальність інноваційних процесів, які охоплюють всі сфери життя суспільства.

Класифікація інновацій допомагає оцінити глибину суспільних перетворень, їх вплив на економічний розвиток, а також правильно вибрати стратегію інноваційного розвитку та форми управління інноваційними процесами.

1.3 Інноваційний процес та його етапи: від ідеї до реалізації та розповсюдження

Для того, щоб досягти творчого результату – інновації, новаторська ідея має пройти через кілька етапів інноваційного процесу.

Інноваційний процес – це комплекс прогресивних змін, які поступово стають якісно новими й виникають безперервно, в межах простору і часу.

Інноваційний процес містить ряд етапів – від зародження ідеї до її повної реалізації та оформлення у вигляді готового винаходу або продукту, де кожен етап відіграє важливу роль у її вдосконаленні.

На шляху до матеріалізації ідея проходить через періоди аналізу, уточнення та доопрацювання, що дозволяє підвищити її ефективність і досягти максимального результату. Всі ці етапи є своєрідними сходинками, на яких інновація поступово «відшліфовується», покращуючи свої характеристики та адаптуючись до вимог реального світу.

Ідея – це результат інтелектуальної діяльності, що лежить в основі інноваційної економіки. Завдяки використанню інтелекту робочої сили відбувається процес створення вартості та доданої вартості. Нова ідея перетворюється на інновацію, яка, пройшовши етапи розвитку, запускається у виробництво та поширюється в економіці.

В інноваційному процесі бере участь багато різних суб'єктів, які взає-

модіють між собою. Адже для його успішного відтворення необхідна співпраця в дослідженнях, експериментальних роботах, виробництві, комерціалізації та реалізації інновацій. Крім того, до інноваційного процесу залучаються держава, фінансові установи, інвестиційні компанії та інші учасники, чия взаємодія визначається інституціональними чинниками.

Інноваційний процес – невід’ємна складова інвестиційного процесу, оскільки передбачає інвестиції в науку, техніку, економіку та управління для того, щоб поступово замінити старі технології новими.

Інноваційний процес є динамічним і багатоетапним, перетворюючи наукові знання в конкретні інновації, що мають практичне застосування. Цей процес містить в собі численні етапи, кожен з яких супроводжується специфічними видами діяльності, що забезпечують поступове втілення ідеї в реальність. Усі етапи інноваційного процесу взаємопов’язані і формують єдину систему, де кожен крок веде до наступного, допомагаючи рухатися від початкової концепції до її реального застосування.

До досягнення фінального етапу інноваційного процесу необхідно виконати низку критичних завдань:

1. Провести наукові дослідження, що приводять до відкриттів і винаходів, та здобути нові знання.

2. Використати ці знання для створення новітніх технологій чи інших інноваційних засобів діяльності.

3. Знайти ефективні способи практичного впровадження і застосування розроблених інновацій.

Отже, інноваційний процес проходить через кілька етапів, кожен з яких має свою специфіку та діяльність. Згідно з думкою більшості науковців, цей процес містить чітко визначені стадії.

Перший етап починається з виникнення нової ідеї або концепції винаходу, що часто є результатом фундаментальних наукових досліджень. Саме ці дослідження стають основою для створення інновації, хоча наукова діяльність триває протягом усього інноваційного процесу. Проте не всі результати фундаментальних досліджень безпосередньо стають основою для інновацій: лише близько 10% відкриттів використовуються в реальних розробках. Іноді навіть позитивний результат фундаментальних досліджень може залишитися невикористаним на практиці, оскільки головною метою таких досліджень є пізнання і перевірка можливості «матеріалізації» нових знань. Також можливий випадок, коли винахід з’являється раптово, без попереднього накопичення знань, завдяки моменту «осяяння».

Після цього інноваційний процес переходить до **другого етапу – матеріалізації ідеї**, тобто створення реального дослідного зразка винаходу. На цьому етапі обґрунтовується науково-технічна можливість та доцільність реалізації ідеї. Винахід стає готовим до подальшої стадії – масового комерційного виробництва. Саме на цьому етапі розпочинається *життєвий цикл власне інновації*, який продовжується до тих пір, доки вона не стане застарілою або буде заміненою новими технологіями чи продуктами.

Третій етап інноваційного процесу – впровадження. Інновація у вигляді нового продукту, методу чи технології запускається у виробництво, створюються необхідні виробничі потужності. Протягом цього етапу також удосконалюється продукт відповідно до рекомендацій маркетологів та вимог споживачів. Після цього інновація функціонує на ринку самостійно.

Коли інновація починає давати користь і ефект, вона переходить до етапу використання. Тут основні учасники процесу – новатори та споживачі – отримують вигоду від її застосування. Однак інноваційний процес продовжується, йому до завершення належить пройти ще кілька етапів.

Четвертий етап – це етап розповсюдження інновації. Інновація активно впроваджується в різних секторах економіки, створюються нові підприємства для серійного виробництва, а також з'являються послідовники **піонерів** – підприємців-новаторів, що першими освоїли інновацію. Їх називають **імітаторами** – це підприємці, які намагаються повторити успіх перших новаторів. Кількість імітаторів зростає, якщо вони бачать можливість отримати вигоду від застосування інновації. Однак найбільший прибуток, як правило, отримує той, хто першим вивів інновацію на ринок. Хто запізнився, ризикує налагоджувати випуск виробів, які уже можуть бути морально застарілими.

Процес поширення інновації на макрорівні називається дифузією. Це означає не лише збільшення кількості імітаторів, але й розвиток інформаційного обміну, завдяки якому інновація поширюється серед соціальних груп. Швидкість дифузії залежить від різних чинників, таких як ефективність комунікаційних каналів, сприйняття інформації, здатність господарських суб'єктів застосовувати нові знання тощо.

На п'ятому етапі інновація стабілізується в певній сфері чи галузі економіки, що вказує на етап її панування. Вона перестає бути новою, оскільки на ринку з'являються альтернативи, які можуть бути ефективнішими.

Шостий етап інноваційного процесу – це етап скорочення сфер і масштабів застосування інновації та заміни її новим, більш ефективним продуктом. Заміну старої інновації можуть здійснювати поступово або повністю, залежно від удосконалення споживчих властивостей нової інновації.

Звичайно, описаний інноваційний процес є спрощеним, оскільки в реальності він може бути набагато складнішим, або ж навпаки – ще простішим. Наприклад, для менш радикальних інновацій не завжди потрібно проходити через всі етапи, і деякі з них можуть бути пропущені. Крім того, етапи можуть мати різну тривалість, і часом існують значні затримки в процесі впровадження або розповсюдження інновації через зміну соціально-економічних умов. Також можуть виникати різні труднощі під час поширення інновації в окремих галузях.

Інноваційний процес можна аналізувати як поєднання науково-

дослідницької, науково-технічної та винахідницької діяльності, а також як послідовність етапів життєвого циклу продукту – від виникнення інноваційної ідеї до її розробки та впровадження в практику. *Незалежно від підходу до дослідження, суть інноваційного процесу залишатиметься незмінною: це ланцюг подій, що забезпечує «дозрівання» інноваційної ідеї до конкретного продукту, технології чи послуги, а також її поширення в господарській практиці відповідно до інтересів підприємця-новатора.* Підприємець-новатор організовує виробництво, реалізацію інновацій, використовує необхідні ресурси, бере на себе інноваційний ризик і, в разі успіху, отримує інноваційний прибуток.

Однак важливо пам'ятати, що інноваційний процес містить також інших учасників. Це, зокрема, автор інноваційної ідеї – особа або група осіб, які першими усвідомлюють необхідність змін і пропонують способи їх впровадження в конкретній сфері (часто це вчені або винахідники). Крім того, важливу роль відіграють експерти, які оцінюють економічну ефективність інновації, а також інвестори, що фінансують розробку та впровадження нововведень.

Для відносно невеликих інновацій усі ці етапи можуть бути здійснені підприємцем-новатором самостійно, однак для більш масштабних інновацій, що потребують великих ресурсів на освоєння і поширення, потрібно залучати значно більше учасників процесу.

Зростання масштабу інновації збільшує фінансові ризики і потенційні втрати в разі невдачі, а також підвищує вимоги до ресурсів і часу для її впровадження. Успішна реалізація великої інновації передбачає балансування інтересів усіх учасників, де підприємець бере на себе основний фінансовий ризик.

Інноваційний процес не завершується лише впровадженням ідеї, появою нового продукту або технології на ринку. Після цього інновація продовжує розвиватися і вдосконалюватися: вона стає ефективнішою, отримує нові споживчі властивості, а також знаходить нові сфери застосування та ринки, що веде до зростання кількості споживачів.

1.4 Суть інноваційного підприємництва та його основні елементи

Розглянувши різні види інновацій та основні етапи інноваційного процесу, ми маємо змогу краще зрозуміти суть інноваційної підприємницької діяльності.

Інноваційна діяльність – це процес створення й виведення на ринок інноваційних товарів, технологій чи способів виробництва та управління. Ці нововведення несуть додану вартість та оцінку об'єкта інтелектуальної власності з погляду суб'єкта господарювання. Головною метою підприємця в такій діяльності є отримання прибутку та/або досягнення переваг на певному ринку – регіональному чи глобальному.

Інноваційна діяльність є складною динамічною системою, що містить

взаємодію різних учасників: вчених, винахідників, підприємців-новаторів, експертів і інвесторів. Вони займаються інноваційними дослідженнями, створенням нових технологій та вдосконаленням виробничих процесів, застосовуючи нововведення.

Однак підприємцям, що займаються інноваційною діяльністю, складно виявити всі реальні чинники, які можуть сприяти чи заважати розвитку інновацій. Це залежить від характеру і типу інновацій, тому форми організації інноваційної діяльності, масштаби та способи впливу на неї можуть бути різними.

Інноваційна діяльність підприємця спрямована на планування та фінансування науково-технічного прогресу. Підприємець також виконує функції координатора дій усіх учасників інноваційного процесу та постійно вдосконалює економічні механізми для забезпечення високої ефективності роботи. Крім того, підприємці розробляють систему управління комплексами взаємопов'язаних процесів, орієнтуючи їх на прискорення науково-технічного прогресу та підвищення соціально-економічної ефективності виробництва.

Інноваційна підприємницька діяльність є творчою діяльністю, яка спрямована на створення нових або вдосконалених продуктів, технологічних процесів чи підходів до надання соціальних послуг. Вона містить науково-технічну, організаційну, фінансову і комерційну діяльність та є важливою складовою просування нововведень на ринок.

Підприємницька інноваційна діяльність – один з видів творчої діяльності, спрямованої на розробку нових товарів, послуг чи технологій, які користуються попитом на ринку, з метою отримання інноваційного прибутку. Вона передбачає практичні заходи щодо підготовки та організації виробничого процесу, модифікації продукту та технології, перепідготовки персоналу та застосування нових технологій і обладнання, що бере на себе підприємець.

Інновації можуть здійснюватися не лише в підприємницькій діяльності, але й в інших сферах, таких як політика, мистецтво, охорона навколишнього середовища, освіта та охорона здоров'я. Однак саме підприємницька інноваційна діяльність є ключовою для просування нововведень до споживачів.

Інноваційна підприємницька діяльність орієнтована на досягнення економічного ефекту від впровадження нових винаходів та продукції за ринковими цінами. Це проведення маркетингових досліджень, рекламних кампаній, вивчення попиту та пропозицій конкурентів, що сприяє вдосконаленню механізму управління інноваціями.

Підприємці-новатори займаються пошуком нових ідей та їх реалізацією. Інноваційне підприємство потребує від суб'єкта господарювання не лише творчого підходу та знаходження нових рішень, а й розуміння сил, що взаємодіють на ринку.

Інноваційне підприємництво – це вид господарської діяльності, орієнтований на створення інноваційних продуктів і технологій, що передбачає створення інноваційного підприємства та управління ним для розробки, впровадження і комерціалізації інновацій.

Таке підприємництво потребує від суб'єкта господарювання готовності до ризику та відповідальності за наслідки своєї діяльності.

Це впливає з формулювання суті підприємництва у Господарському кодексі України, згідно з яким **підприємництво** – це самостійна, систематична, організована на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку⁸.

Інноваційне підприємство (інноваційний центр, технопарк, технополіс, інноваційний бізнес-інкубатор тощо) – підприємство (об'єднання підприємств), що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70% його загального обсягу продукції і (або) послуг (Закон України «Про інноваційну діяльність»⁹).

Тому підприємницька діяльність, зокрема інноваційна, потребує **підприємливості** – риси, що є основною умовою ефективного функціонування як підприємництва загалом, так і інноваційного підприємництва зокрема.

Підприємливість зумовлена специфічним економічним інтересом підприємця (підприємницьким інтересом) і є спонукальним мотивом до його творчих і продуктивних економічних дій.

Підприємницький інтерес – це мотиви, що спонукають підприємця до здійснення бізнес-діяльності, включно основні економічні та соціальні цілі, яких він прагне досягти. Це не просто бажання отримати прибуток, але й прагнення до розвитку, інновацій, підвищення конкурентоспроможності на ринку, покращення власного становища або досягнення інших особистих або соціальних цілей.

Вивчення суті інноваційного підприємництва передбачає дослідження мотиваційного механізму інноваційної діяльності, що буде розглянуто в наступних темах.

ВИСНОВКИ ЗА ТЕМОЮ 1

1. Термін «інновація» не має єдиного означення у науковій літературі, оскільки залежить від предметної галузі і мети дослідження. У різних підходах це може бути нова ідея, зміна або результат впровадження нових продуктів і технологій. Інновація часто розглядається як процес, що містить етапи від ідеї до практичного використання, водночас важливими є не

⁸ Господарський кодекс України. (2003). Від 16 січня 2003 р. К.: Атака. 208 с.

⁹ Закон України «Про інноваційну діяльність», Відомості Верховної Ради, 2002, № 36, с. 266.

лише технічні зміни, а й зміни у соціальних, економічних або політичних аспектах. Узагальнюючи різні означення інновації, можна сформулювати це поняття так: інновація – це результат втілення чи матеріалізації новаторської ідеї у певній предметній субстанції – продукті, технології, засобі людської діяльності чи послугі, для якої властиві нові споживчі властивості, а реалізація передбачає зміну усталених, звичних способів діяльності, створення нового чи урізноманітнення старого попиту з метою отримання економічного, соціального, екологічного чи іншого ефекту.

4. Інновація та нововведення – це різні поняття. Нововведення – це нові технології чи методи, які використовуються у виробництві для створення продуктів, тоді як інновація є кінцевим результатом, що має нові споживчі властивості.

5. Винахід, новація та відкриття є лише засобами для створення інновацій, вони не є самими інноваціями. Винахід може бути радикальним або покращувальним, але він лише допомагає реалізувати інновацію.

6. Важливість інновацій для економіки і підприємництва полягає в їх здатності змінювати виробничі процеси та створювати нові ринки, задовольняючи нові або урізноманітнені потреби споживачів.

7. Інновації класифікують за різними ознаками. Це дозволяє оцінити вплив інновацій на економіку, суспільство та вибір стратегії інноваційного розвитку для підприємств і країн.

8. Інноваційний процес – це комплекс прогресивних змін, які поступово стають якісно новими й виникають безперервно, в межах простору і часу. Основними етапами інноваційного процесу є такі:

1. Виникнення ідеї – це перший крок, який часто є результатом фундаментальних наукових досліджень, але і випадкове «осіяння» може стати поштовхом до створення нової ідеї.

2. Матеріалізація ідеї – створення реального дослідного зразка, що обґрунтовує науково-технічну можливість її реалізації. Цей етап важливий для розуміння, чи буде ідея працювати на практиці.

3. Впровадження – етап запуску інновації у виробництво, де важливу роль відіграє удосконалення продукту згідно з вимогами ринку та споживачів.

4. Розповсюдження – момент, коли інновація поширюється в різних секторах економіки і інші учасники ринку (імітатори) починають копіювати перших новаторів.

5. Стабілізація – інновація утверджується в певній галузі чи ринку, перестає бути новинкою, оскільки з'являються нові рішення та продукти, що можуть бути ефективнішими.

6. Скорочення сфер застосування та заміна – на цьому етапі інновація може стати застарілою і бути поступово замінена більш досконалим продуктом чи технологією.

9. Інноваційний процес містить різних учасників, таких як вчені, інвес-

тори, підприємці-новатори, експерти, а також соціально-економічне середовище, яке визначає успіх чи невдачу інновацій. Крім того, цей процес є динамічним і може мати різні варіації, залежно від типу інновації та її масштабу. Для великих інновацій, які потребують значних ресурсів, необхідна координація між численними учасниками, що допомагає збалансувати ризики та забезпечити успішне впровадження.

10. Інноваційна підприємницька діяльність охоплює створення нових або вдосконалених продуктів, технологій чи процесів, орієнтуючись на досягнення економічного ефекту та впровадження інновацій на ринку. Це не лише процес створення нового, але й намагання підприємців адаптувати інновації до потреб і вимог ринку, забезпечуючи їх конкурентоспроможність та стабільне функціонування в умовах динамічного розвитку.

11. Важливою рисою інноваційного підприємництва є його здатність до творчості і готовність брати на себе ризики. Підприємці-новатори займаються розробкою та реалізацією нових ідей, що часто передбачає значні фінансові та організаційні витрати, а також потребує не тільки інтелектуальних ресурсів, але й ефективної взаємодії з різними учасниками інноваційного процесу (вченими, інвесторами, постачальниками технологій).

12. Інноваційне підприємництво орієнтоване не лише на досягнення прибутку, а й на соціальні та економічні результати, що забезпечують зростання підприємства та національної економіки загалом. Важливим аспектом є вміння знаходити нові бізнес-можливості, реалізовувати їх і вдосконалювати, що робить підприємця ключовою фігурою в інноваційному процесі.

Загалом, інноваційне підприємництво є невід'ємною частиною прогресу в будь-якій економіці, оскільки воно допомагає створювати нові ринки, розвивати наявні і покращувати життєвий рівень суспільства через зростання технологічного та виробничого потенціалу.

Контрольні запитання

1. Як в економічній літературі визначається поняття «інновація»? Які основні підходи до його трактування пропонують різні вчені?
2. Чим відрізняються поняття «інновація» та «нововведення» в економічному контексті? Наведіть приклад.
3. За якими критеріями можна визначити, чи є ідея інновацією, чи вона лише початковим етапом інноваційного процесу?
4. Як поняття інновації взаємопов'язане з поняттями «винахід», «відкриття» та «новація»? У чому полягають основні відмінності між цими термінами?
5. Які етапи розвитку проходить новаторська ідея, щоб стати інновацією?
6. Як вітчизняні економісти трактують інновацію: як результат чи як процес? Як це впливає на розуміння інноваційної діяльності в Україні?

7. За Шумпетером, які п'ять типів інновацій існують і як вони впливають на економічний розвиток?
8. Як зміни у зовнішньому середовищі можуть впливати на інновації? Наведіть приклади змін не лише технологічного, а й політичного або культурного характеру.
9. Чи можна вважати інновацією технологію чи методи, які використовуються підприємцем у власному виробництві, але не мають наміру бути комерційно реалізованими? Поясніть свою відповідь.
10. Чому важливо розрізняти терміни «новинка» та «інновація»? Як це знання допомагає в економічному аналізі?
11. Які основні категорії інновацій за характером та функціональним призначенням? Наведіть приклади для кожної категорії.
12. Як інновації можуть сприяти покращенню інформаційних потоків на підприємстві? Перелічіть основні напрямки інформаційних інновацій.
13. У чому різниця між радикальними, покращувальними та модифікаційними інноваціями? Наведіть приклади.
14. Як класифікуються інновації за технологічними параметрами та характером застосування? Які існують види таких інновацій?
15. Які інновації можна вважати псевдоінноваціями? Які характеристики мають ці інновації?
16. Чим відрізняються одиничні інновації від дифузних? Як це впливає на їх розповсюдження та прийняття на ринку?
17. Як можна класифікувати інновації за ступенем новизни для ринку та для конкретного підприємства? Наведіть приклади.
18. В чому полягає важливість класифікації інновацій для управління інноваційними процесами в організації?
19. Як інновації на виході з підприємства можуть впливати на конкурентоспроможність на ринку?
20. Які існують класифікації інновацій за причинами виникнення? Як вони можуть вплинути на стратегію розвитку підприємства?
21. Що таке інноваційний процес? Які етапи він охоплює?
22. Яку роль відіграють наукові дослідження на першому етапі інноваційного процесу?
23. У чому полягає суть етапу матеріалізації ідеї? Як цей етап впливає на подальший розвиток інновації?
24. Опишіть процес впровадження інновації. Які ключові етапи містить цей процес?
25. Що таке етап розповсюдження інновації, і як він впливає на її успіх на ринку?
26. Що таке дифузія інновації, і які фактори визначають її швидкість?
27. Як стабілізація інновації на ринку визначає етап її панування?
28. Яка роль підприємця-новатора в інноваційному процесі, і що таке інноваційний ризик?

29. Які труднощі можуть виникнути на етапі розповсюдження інновації?
30. Які учасники, окрім підприємців-новаторів, залучаються до інноваційного процесу, і яка їх роль?
31. Як інноваційний процес може змінюватися залежно від масштабу інновації?
32. Які переваги та ризики виникають під час реалізації великих інновацій?
33. Як інновація продовжує розвиватися після виходу на ринок?
34. Що таке інноваційна діяльність і які основні цілі має підприємець у цьому процесі?
35. Яка роль вчених, винахідників, підприємців-новаторів та інших учасників у інноваційному процесі?
36. Як інноваційна діяльність підприємця взаємодіє з науково-технічним прогресом і соціально-економічною ефективністю?
37. В чому полягає творчий підхід підприємця в інноваційній діяльності, і які функції він виконує в процесі?
38. Які інші сфери, окрім підприємницької діяльності, також можуть містити інновації?
39. Що таке інноваційне підприємництво, і які ключові аспекти визначають його суть?
40. Як інноваційна підприємницька діяльність впливає на просування нововведень на ринок?
41. Які функції виконує підприємець-новатор у процесі пошуку та реалізації нових ідей?
42. Як інноваційне підприємництво орієнтується на економічний ефект і які інструменти використовуються для досягнення успіху на ринку?
43. Що таке інноваційне підприємство і які критерії визначають його діяльність?
44. Які риси характерні для підприємливості, і чому це важливо для інноваційного підприємництва?
45. Що таке підприємницький інтерес і як він впливає на мотивацію до здійснення бізнес-діяльності?
46. Яким чином мотиваційний механізм впливає на розвиток інноваційної підприємницької діяльності?

Тема 2 ЕТАПИ ЕВОЛЮЦІЇ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА ІННОВАЦІЇ ТА ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО

2.1 Погляди теоретиків класичної політичної економії, неокласичної економічної теорії та інституціоналізму на інновації та їх роль у розвитку економіки.

2.2 Значення кейнсіанської теорії для стимулювання підприємницької інноваційної діяльності.

2.3 Інноваційні спостереження Михайла Туган-Барановського, Миколи Кондратьєва, Йозефа Шумпетера і Крістофера Фрімена.

2.4 Еволюція інноваційного підприємництва в Україні: від науково-технічного прогресу до сучасних тенденцій.

Головною економічною проблемою, що залишалася актуальною на всіх етапах розвитку людства, є забезпечення стабільності економічного розвитку. Тому вивчення курсу «Інноваційне підприємництво» необхідно почати з визначення ролі інноваційної підприємницької діяльності у цьому процесі.

Економічний розвиток є невідворотним процесом, який передбачає зростання різноманітності та ефективності виробництва, ускладнення форм економічного устрою. Цей процес зумовлений змінами технологій, появою нових товарів, а також трансформацією організаційних та інституційних форм наукової діяльності.

Таким чином, рушійною силою, що безперервно змінює економічну систему, надаючи їй динамізму та підвищуючи ефективність, є винаходи та суттєві новації. Саме інноваційне підприємництво орієнтоване на розробку, впровадження інновацій та практичне використання нововведень. *Інновації беззаперечно є внутрішнім джерелом і рушійною силою розвитку сучасного підприємництва.*

Водночас важливо зазначити, що будь-яка підприємницька діяльність, не тільки сьогодні, а й у будь-який історичний період, неможлива без інноваційної складової.

Розглянемо основні етапи еволюції наукових поглядів на інновації та інноваційне підприємництво.

2.1 Погляди теоретиків класичної політичної економії, неокласичної економічної теорії та інституціоналізму на інновації та їх роль у розвитку економіки

Класична політична економія (зародилася в Англії в кінці XVII століття та у Франції на початку XVIII століття, змінивши меркантилізм). Найвидатнішими представниками цього етапу є **Адам Сміт та Давід Рікардо**.

Що стосується досягнень у розкритті ролі інновацій у забезпеченні економічного розвитку, то представники класичної політичної економії значною мірою звертали увагу на роль *технічного прогресу*. Адам Сміт та Давід Рікардо, досліджуючи механізм відтворення суспільного капіталу, акцентували увагу на суттєвому впливі на цей механізм «технічного прогресу» – саме цей термін вони використовували, розглядаючи теоретичні та практичні аспекти економічного зростання.

Вони зазначали, що технічний прогрес призводить до подальшого поділу праці та вдосконалення спеціалізації робітників, що, зі свого боку, дозволяє підвищити продуктивність праці та збільшити обсяги виробництва. Вплив поділу праці та спеціалізації на продуктивність праці й накопичення капіталу детально описаний у працях Адама Сміта, зокрема в його відомій роботі «Багатство народів. Дослідження про природу та причини добробуту націй», яка була видана у Лондоні в 1776 році. Ця праця Адама Сміта опублікована також в українському виданні¹⁰.

Неокласична економічна теорія. Вона виникла на зміну класичній економічній теорії у 70-90 роках XIX століття. Проте її представники почали активно досліджувати вплив *науково-технічного прогресу* (НТП) на економічний розвиток лише з середини XX століття. У своїх дослідженнях неокласики довели, що основними ресурсами, які забезпечують зростання ВВП, є праця та капітал, а їхній розвиток безпосередньо зумовлений НТП.

У представників неокласичної теорії зустрічаються різні оцінки ролі науки та технологій у економічному розвитку – від майже повного ігнорування до беззаперечного визнання їх важливості.

Упродовж 70–90-х років XIX століття та до 30-х років XX століття неокласики більше уваги приділяли дослідженню конкретних економічних проблем, зокрема тих, що стосуються мікроекономіки, таких як ціноутворення на окремих ринках та аналізу чинників, що впливають на нього. Наприклад, **А. Маршалл** ввів в економічну теорію поняття еластичності попиту на споживчі товари, а **Л. Вальрас** розробив систему загальної економічної рівноваги і її математичну інтерпретацію, де технології розглядалися як зовнішній фактор, заданий за умовами рівноваги.

Лише з середини XX століття науково-технічний прогрес почав займати центральне місце в економічних теоретичних дослідженнях неокласиків. Це стало результатом аналітичних оцінок зростання ВВП у різних країнах, зокрема в США, які показали, що більш високі темпи зростання ВВП, порівняно з темпами зростання використання праці та капіталу, безпосередньо зумовлені науково-технічним прогресом.

Інституціоналізм (виник на зламі XIX–XX ст.) – це течія економічної думки, яка вивчає історично встановлені звичаї, правила, норми та способи господарської поведінки суб'єктів у їхньому зв'язку з іншими сферами су-

¹⁰ Сміт, А. (2023). Дослідження про природу і причини багатства народів (О. Васильєв, М. Межевікіна, А. Малівський, Пер.). К.: Наш формат. 722 с. (Оригінал виданий 1776).

спільного життя, пояснюючи, як здійснюється регулювання інституційних основ підприємництва.

Представники теорії інституціоналізму, зокрема **Дж. К. Гелбрейт і Д. Норт**, вважали, що *центральною характеристикою економічного розвитку є застосування наукових або систематизованих знань для вирішення практичних завдань*. Вони підкреслювали, що сучасні соціально-економічні перетворення відбуваються в умовах ринку, який є сферою радикальних змін. Тобто, Дж. К. Гелбрейт і Д. Норт підійшли до розуміння того, що ринкові відносини створюють умови, які змушують фірми та індивідів впроваджувати інновації, завдяки чому формується інноваційне середовище і відбуваються структурні зрушення в економіці. Це дає економічній системі динамізм і прогресивні перетворення, зокрема інституціональні. Хоч самого терміна «інновація» вони не вживали.

Зокрема, Дж. К. Гелбрейт зазначав, що розвиток і застосування наукових знань для практичних завдань є ключовим для економічного розвитку¹¹. Нові інститути також впливають на розвиток знань і технологій, що підвищує ефективність ринкової економіки та сприяє конкуренції на основі знань і технологій. Це, зі свого боку, висуває на передній план підприємців-новаторів.

Д. Норт підкреслював, що під час взаємодії інституціональних структур і технологій інститути впливають на знання та технології, що утворюють системи формальних відносин і механізми, які забезпечують ефективність ринків та знижують трансакційні витрати. Це сприяє конкуренції, яка базується на знаннях і технологіях¹².

Отже, Д. Норт довів, що трансформація економічної системи, або ж творча руйнація ринкової економіки, під впливом науково-технічної та інноваційної діяльності є результатом численних інноваційно-технологічних чинників, що стимулюють інноваційну підприємницьку діяльність.

Інші теоретики інституціоналізму, зокрема **Ж. Фураст'є, Дж. Діболд і П. Друкер**, вважали, що технологічні зміни допомагають розв'язувати суперечності ринкової економіки, такі як нерівновага між попитом і пропозицією, надвиробництво та споживання та ін. Однак загострення економічних суперечностей під час «Великої депресії» 1929–1933 років показало, що покладатися тільки на ринок не можна.

З наведеного вище можна зробити висновок, що розвиток сучасної економічної системи характеризується швидкими змінами, збільшенням невизначеності в майбутніх умовах і підвищенням економічного ризику. Це означає, що для сучасних керівників і підприємців постає важлива про-

¹¹ Гелбрейт, Дж. К. (1967). Нове індустріальне суспільство; Гелбрейт, Дж. К. (1973). Економічна теорія і цілі суспільства.

¹² Норт, Д. (2000). Інститути, інституціональна зміна та функціонування економіки. К. : Основи, 198 с.

блема управління стрибкоподібним розвитком господарської діяльності.

Забезпечити високу ефективність виробництва в умовах динамічних змін, коли рівень визначеності економічних і соціальних явищ є низьким, можливо лише через ефективне управління нововведеннями. Тому сучасний підприємець має володіти інноваційним типом мислення, який містить такі характеристики, як критичне оцінення себе й навколишнього світу, а також перехід від простого засвоєння наявних знань до створення нового.

2.2 Значення кейнсіанської теорії для стимулювання підприємницької інноваційної діяльності

Кейнсіанська теорія. *Яскравим представником цієї теорії є Дж. Кейнс (1883–1946), який довів необхідність державного втручання в економіку та запропонував комплекс заходів її регулювання.*

У своїй праці «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей», яка вийшла у 1936 році, Кейнс обґрунтував необхідність стимулювання зростання сукупного попиту як засобу досягнення повної зайнятості. Головною роллю у цьому випадку він відводив інвестиціям, які, на його думку, здатні викликати значні коливання сукупної зайнятості та доходу. Для збільшення інвестицій Кейнс запропонував низку заходів макроекономічного регулювання, серед яких зниження ставки відсотка на кредити, розширення державного інвестування шляхом закупівель урядом товарів і послуг, а також підвищення ефективності капіталовкладень.

Хоча безпосередньо інвестування інновацій Кейнс не розглядав, його пропозиції щодо використання грошово-кредитних та бюджетних інструментів для підвищення ефективності інвестицій безсумнівно можуть бути використані для стимулювання розвитку інноваційного підприємництва. Адже інвестування є ефективним, коли воно забезпечує зростання продуктивності праці, що можливе лише за умови безперервного науково-технічного прогресу, оновлення технологій і продуктів, на що, зокрема, орієнтоване інноваційне підприємництво.

Чи потрібно і тепер під час проведення економічної політики дотримуватися рекомендацій Джона Мейнарда Кейнса, аби забезпечити економічний розвиток?

Рекомендації Кейнса щодо стимулювання попиту, зокрема через інвестиції, можуть бути актуальними в умовах економічної кризи чи стагнації, коли зростання попиту є необхідним для підтримки економічної активності. Проте важливо враховувати, що в сучасних умовах необхідно також орієнтуватися на сталий економічний розвиток, зокрема через екологічну і соціальну відповідальність.

Що нині важливіше забезпечити – економічне зростання чи сталий економічний розвиток?

Економічне зростання має важливе значення для досягнення короткострокових економічних цілей, таких як зниження безробіття та підвищення ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО

рівня життя. Однак сталий економічний розвиток важливий для довгострокової стабільності, оскільки він передбачає ефективне використання ресурсів, збалансоване ставлення до довкілля і соціальних аспектів. Тому важливо поєднувати економічне зростання з принципами сталого розвитку для досягнення довгострокового процвітання та збалансованого розвитку суспільства.

Згідно з концепцією сталого економічного розвитку, сьогодні для досягнення макроекономічної стабільності та стримування інфляції пропонується перейти від стимулювання сукупного попиту до більш обережного та поміркованого споживання, як природних ресурсів, так і вироблених благ. Основні принципи, які визначають інноваційність нових благ і технологій, полягають у тому, що вони:

- 1) не мають наносити шкоди здоров'ю;
- 2) не мають забруднювати навколишнє середовище;
- 3) мають забезпечувати економне використання природних ресурсів.

Якщо ці вимоги не виконуються, то такі інновації не можна вважати справжніми і вони не мають підтримуватися державою, яка має впроваджувати модель інноваційного розвитку економіки.

У контексті економічного зростання та сталого розвитку, це дає зрозуміти, що стимулювання надмірного споживання та надмірного виробництва, як це зазвичай відбувається для забезпечення економічного зростання, завдає великої шкоди довкіллю та може загрожувати майбутньому планеті.

Слова президента Уругваю 2010–2015 рр. Хосе Мухіки на саміті великої двадцятки в Ріо-де-Жанейро також підкреслюють проблему марнотратного споживання, де він зазначав, що для досягнення такого рівня споживання, як у багатих країнах, не вистачить ресурсів для всіх людей на планеті. Зокрема, Хосе Мухіка запитує: «Чи є на нашій планеті достатньо ресурсів для того, щоб сім або вісім мільярдів осіб досягли того ж рівня марнотратства, як в багатих країнах?». Він стверджує, що багато сучасних політичних лідерів «одержимі ідеєю зростання економіки за рахунок стимулювання споживання». Ці думки Хосе Мухіка дуже актуальні, коли ми розглядаємо ефективність інновацій – вони мають сприяти економії природних ресурсів і зменшенню забруднення навколишнього середовища.

Врешті, думки уругвайського лідера не нові. Такі погляди мали своє відображення ще в стародавні часи. Наприклад, три тисячоліття тому схожі переконання про матеріальний добробут та розкіш висловлював Еклізіаст, стверджуючи, що прагнення до достатку не призводить до справжнього щастя. Розкіш, комфорт – людина прагне їх навіщо? Аби бути щасливою. Але досягнувши омріяного матеріального добробуту, не відчуває очікуваної радості, миру, спокою. Отже, намагається статки свої ще збільшувати. І так до безкінечності. Адже душа залишається голодною.

Цей принцип простежується у розгляді історичних прикладів, таких як загибель міст Содому і Гоморри, розквіт яких привів до їхнього занепаду через надмірну розкіш та моральну деградацію. Точно так само Римська імперія, Вавилонська держава і багато інших великих цивілізацій зазнали краху через надмірне прагнення до розкоші та матеріального задоволення.

Сьогодні загрози, з якими ми стикаємося, стають дедалі більш реальними та осяжними для всього людства, яке, незважаючи на свою глобальну єдність, опиняється перед серйозними викликами. Вже давно науковці попереджають, що війни майбутнього будуть вестися не за «чорне золото» – нафту. Вони будуть зосереджені на ресурсі, що є основою існування кожної живої істоти на планеті, – воді. У майбутньому війни вестимуться за доступ до води – життєво важливої рідини, що становить понад 80% нашого організму. Адже планета, яка мала бути тим комфортним «земним раєм», про який ми мріяли, все більше виснажується. Замість процвітання людства ми стикаємося з новими екологічними загрозами, серед яких розширення пустель, що колись були лише уявними в контексті таких, як Сахара, тепер містять й такі, як Олешківська пустеля біля Херсона. Вони повільно, але невпинно розповзаються, змінюючи ландшафт і ставлячи під загрозу не тільки екосистеми, а й саму життєдіяльність людей, які живуть у цих регіонах.

Варто згадати також про катастрофу, яка відбулася 6 червня 2023 року, коли російські війська зруйнували греблю Каховської ГЕС, що стало однією з наймасштабніших екологічних та економічних катастроф в Україні за останні десятиліття. Прорив греблі спричинив миттєве затоплення величезних територій, площа яких становить 620 квадратних кілометрів. Це було особливо відчутно в чотирьох областях: Херсонській, Миколаївській, Дніпропетровській та Запорізькій, де затоплені території охоплювали численні населені пункти, сільськогосподарські угіддя, промислові об'єкти та інфраструктуру. Затоплення призвело до екологічної катастрофи: величезні площі родючих земель були знищені, зникли екосистеми, порушився природний баланс. Вода, яка прорвалася через греблю, забруднила навколишні водойми, що негативно вплинуло на якість води та на стан місцевої флори і фауни. Сільськогосподарські культури були знищені, а місцеві фермери понесли колосальні збитки. Водночас ця трагедія мала безпосередній вплив на життя сотень тисяч людей. Близько 100 000 осіб були змушені покинути свої домівки, більшість з яких була евакуйована або переміщена до безпечних місць. Це створило серйозні соціальні проблеми, оскільки великій кількості людей довелося шукати нове місце для життя, роботи і відновлення свого побуту. Площа, на якій розгорнулася ця гуманітарна катастрофа, була настільки великою, що її можна порівняти з розмірами Швейцарії.

Економічні збитки від цієї катастрофи вже оцінюються в \$4 млрд. Ці втрати містять в собі руйнування інфраструктури, виробничих потужностей, сільськогосподарських угідь, а також знищення значної частини

економічного потенціалу регіонів. Збитки від руйнування Каховської ГЕС не обмежуються лише фізичними збитками, але й мають довгострокові наслідки для економіки країни, оскільки відновлення цих територій потребуватиме значних фінансових і матеріальних ресурсів.

Ці процеси нагадують нам, що екологічна криза є не лише локальною проблемою, а й глобальним викликом для нашої цивілізації, здатним загрожувати самому існуванню людства.

Отже, потрібно усвідомлювати важливість балансу між економічним зростанням і сталим розвитком, за якого технологічні інновації та виробництво не наносять шкоди екології, а сприяють збереженню ресурсів для майбутніх поколінь.

Щодо інноваційного підприємництва, важливою заслугою Дж. Кейнса є те, що він довів необхідність використання інвестицій для розвитку нових галузей і технологій виробництва з метою підвищення їх ефективності. Таким чином, можна стверджувати, що Кейнс наблизився до розуміння суті інноваційного бізнесу, який саме цим і має займатися.

Відтоді увага теоретиків і практиків до проблем інноваційного підприємництва, яке ґрунтується на розробці і впровадженні нових технологій, лише посилювалася. Зокрема, представники теорії технічних нововведень і зростаючого попиту Е. Денісон, Д. Кендрік і Р. Солоу дослідили період економічного зростання США у другу половину ХХ століття.

Роберт Солоу розробив модель зростання, яка є однією з найбільш відомих, і довів, що більша частина зростання ВВП США в цей період обумовлена саме технологічними змінами, а не збільшенням капіталу чи праці.

Е. Денісон і Д. Кендрік також вивчали вплив технологічних змін на економічний розвиток у післявоєнний період.

2.3 Інноваційні спостереження Михайла Туган-Барановського, Миколи Кондратьєва, Йозефа Шумпетера та Крістофера Фрімена

Оригінальні інноваційні спостереження у кінці ХІХ та у ХХ столітті були зроблені такими відомими вченими, як Михайло Туган-Барановський (Україна), Микола Кондратьєв (Україна) та Йозеф Шумпетер (Австро-Угорщина, який довгий час працював у Чернівецькому університеті). Розглянемо науковий вклад кожного з цих учених у розвиток інноваційної теорії.

Михайло Туган-Барановський у праці «Промислові кризи у сучасній Англії, їх причини і вплив на народне життя» (1894) досліджував різні підходи до пояснення технічного характеру економічного розвитку та зробив висновок, що *не споживання керує виробництвом, а навпаки – виробництво визначає споживання* через нагромадження позичкового капіталу і його інвестування. Він також вперше зрозумів суть реклами, яку виробники ви-

користуються для формування ринкового попиту на свої товари. За допомогою реклами виробники можуть впливати на моду, смаки та уподобання споживачів, отже, *насправді не споживачі диктують виробникам, що виробляти, а виробники підказують споживачам, що вони мають купувати*. Туган-Барановський вважав, що позикові капітали поглинають наукові відкриття і технічні вдосконалення, підштовхуючи розвиток виробництва.

Микола Кондратьєв, автор теорії великих (довгих) циклів господарської кон'юнктури, у 1920-х роках обґрунтував ідею множинності циклів і розробив моделі циклічних коливань. Він розрізняв короткі цикли (3–3,5 роки), середні (торгово-промислові, 7–11 років) та довгі (48–55 років), і особливо виділяв великі цикли. Для підтвердження своєї теорії він проаналізував статистичні дані з чотирьох провідних капіталістичних країн – Англії, Франції, Німеччини і США, досліджуючи динаміку цін, заробітної плати, виробництва основних видів продукції (вугілля, чавун) та індекси загальносвітового виробництва. М. Кондратьєв довів, що довготривалі цикли обумовлені інноваціями та що технічні новації відіграють ключову роль у таких змінах.

Так, у період першої підвищувальної хвилі (кінець XVIII ст.) вирішальну роль мали винаходи і зрушення в текстильній промисловості, виробництві заліза та чавуну (рис. 1.1).

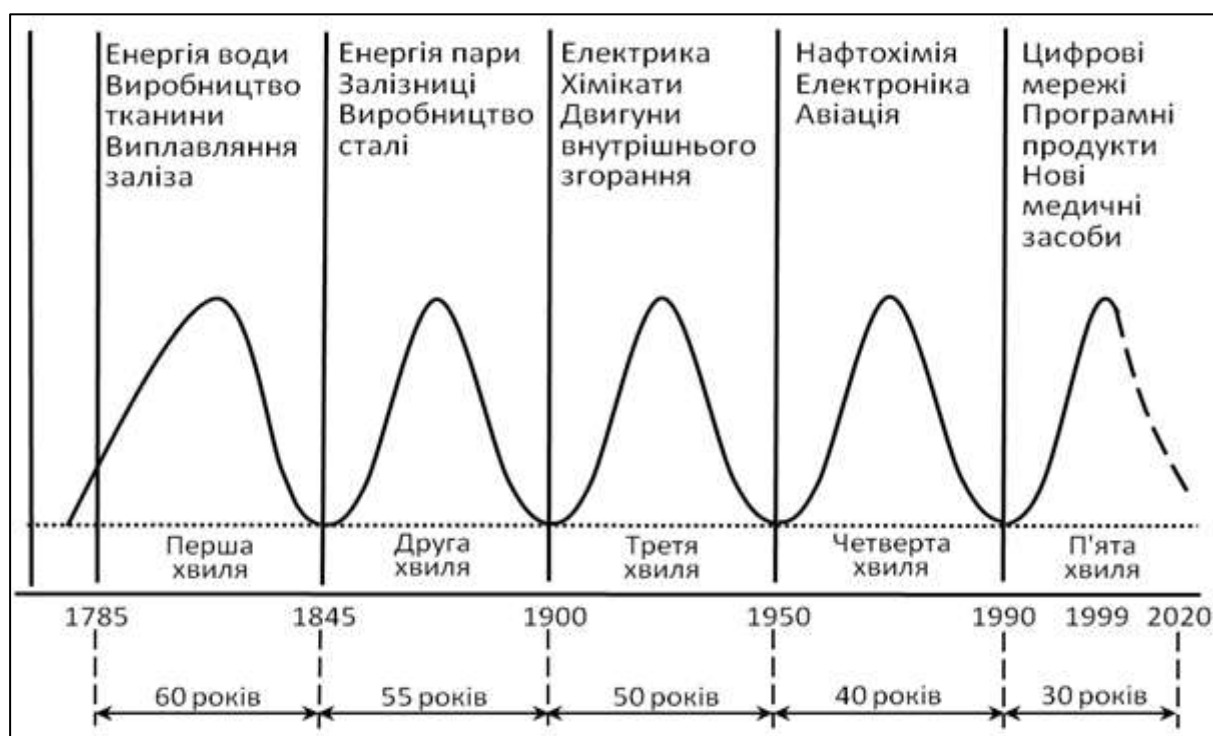

Рисунок 1.1 – Прискорення інноваційних хвиль Туган-Барановського – Шумпетера – Кондратьєва

Друга хвиля (середина XIX ст.) була спричинена будівництвом залізниць, виробництвом сталі та розвитком морського транспорту.

Третя хвиля (початок XX ст.) була пов'язана з винаходом двигуна вну-

трішнього згорання, а також зрушеннями у галузях енергетики і хімії.

Четверта хвиля (1950-ті роки) була спричинена розвитком нафтохімії, електроніки та авіації, а п'ята хвиля (початок 1990-х) – розвитком цифрових мереж, програмних продуктів та нових медичних засобів.

Нині людство вступило в нову фазу інноваційного прискорення (6-й етап), де наукові знання та теоретичні досягнення відіграють важливу роль. Цей етап відзначається інтенсивним розвитком електронних засобів комунікації та наукових відкриттів. Інноваційний розвиток набуває хвилеподібного характеру, де кожна наступна хвиля є коротшою за попередню, а роль бізнесу у впровадженні інновацій зростає. Стати успішним нині можна лише завдяки здобуттю сучасних знань і безперервного навчання.

Гіпотеза Миколи Кондратьєва про інноваційні хвилі була розвинена **Йозефом Шумпетером**, який розглядав економічний розвиток як низку пульсацій, зумовлених поширенням кластерів нововведень. Шумпетер вважав, що економічний розвиток – це хвилеподібний процес, в якому підприємці, ініціативніші й сміливіші за інших, впроваджують нові товари, техніку та організують виробництво, що приносить їм високі прибутки. Водночас ці інновації викликають прискорене зростання економіки, поки не охоплять більшу частину виробництва, після чого прибутки розсіюються, і економіка повертається до попереднього стану, тобто до початку нового циклу.

Отже, згідно з дослідженнями Туган-Барановського, Кондратьєва та Шумпетера, інновації є основним чинником, який запускає нові економічні хвилі та переходи від спаду до підйому. Ці вчені вказують, що інновації поширюються нерівномірно, утворюючи кластери, і їх розвиток має значний вплив на економіку та господарську кон'юнктуру. Рекомендації цих вчених активно використовуються під час розробки інноваційних стратегій держав.

До заслуг Й. Шумпетера треба віднести те, що він започаткував інноваційну теорію, довівши існування нерозривної єдності інновацій і підприємництва. Він обґрунтував важливу роль інновацій у процесі розвитку та впровадження нових технологій як ключового аспекту підприємницької діяльності. Підприємець для Шумпетера – це не просто господарник, а економічний лідер і «новатор», який здатний знаходити та реалізовувати новаторські ідеї, впроваджувати інновації й аналізувати можливості на ринку для їх використання.

Й. Шумпетер розглядав інновації не лише чинник економічного зростання, але й як джерело нестабільності економічної системи, здатний порушити її рівновагу. Він вважав, що завдання підприємця полягає у реформуванні і революціонізації виробництва через застосування нових технологій, відкриття нових джерел сировини чи ринків, а також у створенні нових галузей промисловості.

Ідеї Й. Шумпетера щодо інновацій як рушійної сили економічного роз-

витку знайшли своє застосування в управлінні інноваційним підприємництвом. Зокрема, великі корпорації використовують інновації як специфічний інструмент для розвитку підприємництва і стимулювання інноваційного процесу.

Прикладом такої інновації є проєкт компанії Neuralink, заснований Ілоном Маском. У 2016 році компанія представила бездротовий нейроінтерфейс, який дозволяє з'єднувати мозок з комп'ютером. Маск продемонстрував свиню, в мозок якої було вживлено імплант, що зчитує активність мозку. В перспективі компанія планує створити мікрочип для людини, який може допомогти пацієнтам з мозковими ураженнями, такими як інсульт чи онкологія. Нейрокомп'ютерні інтерфейси мають великий потенціал для допомоги людям з неврологічними захворюваннями та паралічем. Однак така інновація викликає не лише захоплення, але й занепокоєння з приводу безпеки та можливості зливу особистих даних через мікропристрої. Крім того, штучний інтелект може мати потенціал для зламування таких систем, що може мати непередбачувані наслідки.

У контексті ідей Туган-Барановського, Шумпетера та Кондратьєва вагомий внесок у розвиток теорії довгих хвиль та інноваційного розвитку зробив англійський економіст **Крістофер Фрімен**, який поєднав інноваційні ідеї із проблемами зайнятості та соціальними аспектами. Він розглядав довгохвильовий підйом не лише як результат впровадження радикальних нововведень у конкретних галузях, а й як процес дифузії інновацій від лідируючих секторів до всієї економічної системи.

Крістофер Фрімен акцентував увагу на тому, що значне поширення нововведень стає можливим завдяки соціальним та інституційним змінам, таким як кооперація і конкуренція у підприємницькій сфері, участь держави у стимулюванні інвестиційної діяльності, організація науково-дослідної роботи та іншим чинникам.

Під впливом цих змін формуються **національні інноваційні системи (НІС)** – *сукупність інститутів, організацій, підприємств, різних політичних стратегій та заходів, спрямованих на підтримку інноваційного розвитку, та інших елементів, які взаємодіють між собою і сприяють впровадженню та поширенню інновацій у межах певної країни.*

НІС включає науково-дослідні установи, підприємства, органи державної влади, фінансові та освітні структури, які забезпечують ефективну генерацію нових технологій і знань, їх комерціалізацію та інтеграцію в економічні процеси для забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. У кожній країні НІС мають свої особливості залежно від її розміру, географічного положення, природних ресурсів та інституційних умов.

Крістофер Фрімен очолював робочу групу, яка в 1970–1984 роках проводила дослідження теорій довгих хвиль з погляду впливу робочої сили. Послідовники цієї теорії інтегрували чинник впливу робочої сили на довгі хвилі з іншими чинниками. Вони стверджували, що зайнятість не лише є

ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО 31

наслідком циклічних коливань економічного розвитку, а й активно впливає на перемикання економічної активності, зокрема на її сповільнення. Механізм цього процесу можна описати так: впровадження нових технологій породжує нові галузі, і на ранніх етапах попит на робочу силу є обмеженим, але інтенсивним, через необхідність у висококваліфікованій і унікальній праці. З часом виробництво зростає, а попит на працю збільшується, що приводить до підвищення заробітної плати, а отже й збільшення витрат. Тоді виникає необхідність впровадження інновацій, які дозволять зекономити працю. Внаслідок цього відбувається відтік робочої сили, зниження заробітної плати і загального попиту на працю, що в кінцевому підсумку призводить до економічного спаду. Отже, на думку Фрімена, інновації є центральним чинником, який визначає формування довготривалих коливань у всіх економічних сферах.

К. Фрімен вважав, що створення національних інноваційних систем у 1960-х роках в індустріально розвинених країнах стало закономірним результатом технологічного розвитку та нарощування наукового потенціалу. Орієнтація підприємництва на виробництво високих технологій та інтелектуальний потенціал сприяла високим темпам економічного зростання в цих країнах. В останні два десятиліття ХХ століття до інноваційних систем приєдналися майже всі розвинені країни, що привело до кардинальних змін в їхніх національних економіках.

2.4 Еволюція інноваційного підприємництва в Україні: від науково-технічного прогресу до сучасних тенденцій

Інноваційна проблематика в Україні довгий час розглядалася переважно в контексті економічних досліджень науково-технічного прогресу (НТП), зокрема щодо впровадження нових технологій у виробничі процеси. Особливу увагу вітчизняні науковці приділяли інтеграції науки та виробництва, що ставало важливим елементом для підвищення ефективності економіки. Технологічні досягнення, здобуті в науково-технічній сфері, розглядалися як основний рушій економічного прогресу, однак формування середовища інноваційного мислення та розуміння важливості інноваційного підприємництва, на жаль, було відтерміновано. Вітчизняна економічна доктрина за часів соціалістичного господарювання зосереджувалася на централізованому плануванні та контролі, де ринкові механізми та підприємницька діяльність відгравали другорядну роль.

Упродовж періоду до середини 1980-х років питання інноваційної діяльності в Україні практично не були предметом широких дискусій через соціалістичний економічний лад. Держава активно регулювала виробництво та впровадження нових технологій, проте ринкові механізми залишалися недорозвиненими, а підприємництво вважалося лише доповненням до централізованої економіки. Ситуація змінилася після початку

1990-х років, коли Україна почала перехід до ринкових відносин і процеси інноваційного підприємництва стали набувати особливої актуальності.

З переходом до ринкової економіки та структурних реформ значно зросла увага до інноваційної діяльності, оскільки нові економічні умови потребували зміни підходів до технологічного розвитку. Поступово з'являється потреба у створенні нових інституційних структур для стимулювання інновацій, таких як науково-технічні парки, венчурні фонди, а також програми підтримки стартапів. Трансформація економіки відкрила можливості для активного розвитку інновацій і підприємництва, що стали важливим чинником економічного зростання.

У сучасних умовах, на тлі глобалізації та цифровізації економіки, інноваційне підприємництво в Україні зіткнулося з новими викликами та можливостями. Технології на основі штучного інтелекту, блокчейн, біотехнології та розробка цифрових стартапів стали важливими елементами національної економіки. Активно розвивається венчурний капітал, що сприяє залученню молодих підприємців й інвесторів. Спостерігається значне зростання інтересу до стартапів, особливо в галузях високих технологій, і це створює основу для формування інноваційних екосистем, здатних стимулювати економічне зростання в умовах глобальних змін.

Попри позитивні тенденції, Україні все ще доводиться вирішувати низку серйозних проблем, серед яких: недостатня інтеграція наукових досліджень і бізнесу, що обмежує комерціалізацію інноваційних розробок; високі адміністративні бар'єри, які гальмують розвиток інноваційних процесів; обмежені інвестиції в інноваційні проекти; потреба в гнучких освітніх програмах для підготовки висококваліфікованих кадрів.

Серед актуальних завдань на сучасному етапі – це створення сприятливого середовища для розвитку інноваційних кластерів, підтримка стартапів та розвитку цифрових технологій, що дозволяє забезпечити необхідний рівень конкурентоспроможності на світовому ринку.

Завдяки зусиллям держави, бізнесу та наукових установ в Україні створено низку інноваційних інфраструктур, таких як технопарки, інкубатори та акселератори, що підтримують інноваційний потенціал країни. І хоча шлях до повної інтеграції України в глобальні інноваційні процеси ще не завершено, позитивні зміни в інноваційній сфері дають підстави для оптимізму щодо її майбутнього розвитку. Підтримка інноваційних ініціатив на рівні державних програм, розвиток венчурного капіталу та інвестиційних стратегій дають шанс Україні стати активним учасником глобальної інноваційної мережі.

ВИСНОВКИ ЗА ТЕМОЮ 2

1. В історії економічної теорії інновації займали важливе місце в контексті економічного розвитку. Класична політична економія, що сформувалася в Англії та Франції в кінці XVII – на початку XVIII століття, ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО

надала основи для подальших досліджень технічного прогресу та інновацій у економічному контексті. Видатні представники цієї течії, Адам Сміт і Давід Рікардо, значну увагу приділяли тому, як технічний прогрес і поділ праці впливають на продуктивність і економічне зростання. Зокрема, Адам Сміт у своїй праці «Багатство народів» акцентував, що розвиток технологій та спеціалізація робітників сприяють підвищенню ефективності виробництва, що зі свого боку, веде до накопичення капіталу та зростання економіки.

2. Неокласична економічна теорія, що виникла на зміну класичній наприкінці ХІХ століття, також визнавала важливість технічного прогресу, хоча активне дослідження цього питання почалося лише в середині ХХ століття. У рамках неокласичної теорії, науково-технічний прогрес розглядався як один із основних факторів економічного зростання поряд з працею та капіталом. Однак погляди неокласиків варіювалися: деякі з них майже ігнорували роль науки і технологій, тоді як інші визнавали їх важливість. Лише в середині ХХ століття стало очевидно, що науково-технічний прогрес сприяє більш високим темпам зростання ВВП.

3. Інституціоналізм, що з'явився на зламі ХІХ і ХХ століть, зробив акцент на вивченні того, як соціальні норми, звичаї та інститути впливають на економічну поведінку. Теоретики інституціоналізму, зокрема Джон Кеннет Гелбрейт і Дуглас Норт, наголошували, що інноваційні процеси й технологічні зміни є важливими чинниками, що сприяють прогресу в економіці. Вони вважали, що сучасні ринкові відносини створюють умови, в яких фірми змушені впроваджувати інновації, що формує інноваційне середовище і сприяє структурним змінам в економіці. Д. Норт зазначав, що взаємодія інституційних структур і технологій створює систему відносин, яка знижує транзакційні витрати та забезпечує ефективність ринку. Теоретики інституціоналізму також підкреслювали, що інновації можуть допомогти вирішити проблеми ринку, такі як нерівновага між попитом і пропозицією або надвиробництво. Проте, досвід Великої депресії 1929–1933 років показав, що не можна покладатися лише на ринкові механізми, і що необхідне більш активне регулювання та взаємодія інститутів.

4. Головна заслуга Джона Мейнарда Кейнса стосовно інноваційного підприємництва полягає в тому, що він вперше чітко обґрунтував важливість використання інвестицій для розвитку нових галузей і технологій виробництва. Кейнс розумів, що інвестиції можуть бути потужним інструментом для стимулювання економічного розвитку, а також для підвищення ефективності виробничих процесів через впровадження нових технологій. Він підкреслював необхідність державного втручання в економіку, щоб стимулювати сукупний попит, що також сприяє збільшенню інвестицій в інфраструктуру, інноваційні проекти та нові технології. Таким чином, хоча Кейнс сам не фокусується безпосередньо на інноваціях у технологічному сенсі, його концепція щодо стимулювання інвестицій і розвитку нових пі-

дприємств створила базу для більш пізніших економічних теорій, які безпосередньо стосуються інновацій і технологічного прогресу, зокрема теорії технічних нововведень, які розвивалися після його часу.

5. Дж. Кейнс суттєво сприяв розвитку ідеї про важливість інвестицій у нові галузі та технології як основи для економічного зростання і ефективного розвитку економіки. Сьогодні, однак, акцент ставиться на поєднання економічного зростання з принципами сталого розвитку, що також охоплює соціальні та екологічні аспекти. В умовах глобальних змін та криз стало очевидно, що економічне зростання не мало відбуватися за рахунок знищення природних ресурсів чи порушення екологічної рівноваги. Сучасні економічні стратегії мають поєднувати підходи, спрямовані на інноваційний розвиток та соціально-екологічну стабільність. У цьому контексті інвестиції в нові технології та науково-технічний прогрес можуть стати ключовим фактором забезпечення сталого розвитку.

6. Важливі ідеї, що допомагають зрозуміти, як інновації й технологічні зміни стають основними рушіями економічного розвитку, створюючи цикли зростання і спаду в економіці, містяться в теоріях таких всесвітньо вчених, як Туган-Барановський, Кондратьєв, Шумпетер і Фрімен. Зокрема:

– Михайло Туган-Барановський вважав, що виробництво визначає споживання, а не навпаки. Він підкреслював роль реклами в економіці, яку виробники використовують для формування попиту. Також він вказував на важливість позикового капіталу для розвитку виробництва;

– Микола Кондратьєв розробив теорію довгих економічних циклів, де інновації відіграють ключову роль. Він розділяв цикли на короткі, середні та довгі, кожен з яких мав свої характерні ознаки й викликав зміни в основних галузях економіки;

– Йозеф Шумпетер зосереджувався на підприємстві та інноваціях, які, на його думку, були джерелом економічного зростання. Він пояснював це як процес, де підприємці впроваджують нововведення, які стимулюють економічне зростання до моменту, поки ці інновації не стають звичайними, і цикл не повторюється;

– Крістофер Фрімен поєднав ідеї інновацій і соціальних аспектів економічного розвитку, звертаючи увагу на вплив інновацій на зайнятість і роль держави в підтримці інновацій. Він вважав, що національні інноваційні системи (НІС) є ключем до економічного зростання.

Сучасні інноваційні стратегії держав і компаній часто ґрунтуються на цих концепціях, сприяючи прогресу в різних сферах: від нових технологій до змін на ринку праці та бізнесу.

7. Інноваційна проблематика в Україні пройшла складний шлях розвитку. З часу соціалістичного періоду питання інновацій були здебільшого обмежені централізованим плануванням, а підприємництво вважалось другорядним елементом. Проте з переходом до ринкових відносин у 1990-х роках, інноваційне підприємництво почало набувати особливої актуально-

сті. Структурні реформи, зміни в економічних умовах та розвиток нових інституційних структур, таких як науково-технічні парки, венчурні фонди та програми підтримки стартапів, відкрили нові можливості для активного розвитку інновацій і підприємництва.

8. У сучасних умовах глобалізації та цифровізації економіки інноваційне підприємництво в Україні стикається з новими викликами і можливостями. Розвиток високих технологій, таких як штучний інтелект, блокчейн, біотехнології та цифрові стартапи, має значний вплив на національну економіку. Розвиток венчурного капіталу також став важливим чинником залучення молодих підприємців і інвесторів, а також для створення інноваційних екосистем, які стимулюють економічне зростання. Проте існують і суттєві проблеми, такі як недостатня інтеграція науки та бізнесу, високі адміністративні бар'єри, обмежені інвестиції в інноваційні проекти та потреба в гнучких освітніх програмах для підготовки висококваліфікованих кадрів. Серед основних завдань – створення сприятливого середовища для розвитку інноваційних кластерів, підтримка стартапів та цифрових технологій, що дозволить забезпечити конкурентоспроможність України на світовому ринку.

9. Внаслідок зусиль держави, бізнесу та наукових установ в Україні створено ряд інноваційних інфраструктур, таких як технопарки, інкубатори та акселератори. Незважаючи на те, що повна інтеграція України в глобальні інноваційні процеси ще триває, позитивні зміни в цій сфері надають підстави для оптимізму щодо її подальшого розвитку. Підтримка інновацій на державному рівні, розвиток венчурного капіталу та інвестиційних стратегій може забезпечити Україні активну участь у глобальній інноваційній мережі.

Загалом, можна зробити висновок, що сучасна економіка характеризується високим рівнем невизначеності і постійними змінами, що потребує від підприємців ефективного управління інноваціями. Потрібні, щоб сучасні підприємці мали інноваційний тип мислення, включно здатність до критичного аналізу ситуації і готовність до створення нових знань та технологій, які забезпечать конкурентоспроможність і стійкість бізнесу в умовах постійних змін.

Контрольні запитання

1. Які основні досягнення класичної політичної економії в розкритті ролі технічного прогресу для економічного розвитку?
2. Як Адам Сміт і Давід Рікардо пов'язували технічний прогрес з підвищенням продуктивності праці та накопиченням капіталу?
3. Як неокласична економічна теорія оцінює роль науково-технічного прогресу в економічному розвитку, і чому його визнання зросло лише в середині ХХ століття?

4. Які концепції представники неокласичної теорії, такі як А. Маршалл і Л. Вальрас, розробили щодо технологій в економічному аналізі?
5. Як Дж. К. Гелбрейт і Д. Норт підходили до розуміння ролі інновацій в ринковій економіці та змінах, що відбуваються внаслідок інституційних змін?
6. Які основні положення Кейнсіанської теорії, і чому Джон Мейнард Кейнс вважав, що державне втручання в економіку необхідне для забезпечення економічної стабільності?
7. Як Кейнс пропонував стимулювати економіку під час кризи? Які заходи макроекономічного регулювання він запропонував для підвищення ефективності інвестицій?
8. У чому полягає зв'язок між інвестиціями та інноваціями в економіці за Кейнсом? Як його ідеї можуть бути застосовані до сучасного інноваційного підприємництва?
9. Як Кейнс оцінював роль споживання в економіці? Як це пов'язано з його ідеями щодо стимулювання сукупного попиту?
10. Чому в умовах сучасних викликів, таких як екологічні загрози та обмежені природні ресурси, важливо поєднувати економічне зростання та сталий розвиток?
11. Які основні принципи сталого економічного розвитку, що враховують екологічну і соціальну відповідальність, мають бути дотримані під час впровадження інновацій?
12. Як Туган-Барановський описує взаємозв'язок між споживанням і виробництвом в економіці?
13. Які основні типи економічних циклів визначив Микола Кондратьєв? Як інновації впливають на тривалість і характер цих циклів?
14. Як Шумпетер трактує роль підприємців у процесі економічного розвитку?
15. Яку роль інновації відіграють у порушенні рівноваги економічної системи за Шумпетером? Чому він вважає, що підприємці не лише модернізують виробництво, а й революціонізують економіку?
16. Які соціальні та інституційні фактори, на думку Крістофера Фрімена, сприяють поширенню інновацій в економіці?
17. Що таке національна інноваційна система (НІС), і як вона впливає на економічний розвиток країни?
18. Як механізм взаємодії нових технологій і робочої сили описує Крістофер Фрімен? Як ця взаємодія веде до економічних спадів?
19. Як інноваційна проблематика в Україні змінилася з часів соціалістичного господарювання до переходу до ринкових відносин?
20. Які проблеми стоять перед Україною у розвитку інноваційного підприємництва?
21. Як недостатня інтеграція наукових досліджень і бізнесу впливає на комерціалізацію інноваційних розробок?
22. Які адміністративні бар'єри гальмують розвиток інноваційних процесів

в Україні? Як їх можна подолати для стимулювання інновацій?

23. Чому важливо створювати сприятливе середовище для розвитку інноваційних кластерів?
24. Як підтримка стартапів та розвиток цифрових технологій можуть підвищити конкурентоспроможність України?
25. Яку роль відіграють технопарки, інкубатори та акселератори в підтримці інноваційного потенціалу України? Як ці інфраструктури сприяють розвитку інноваційного підприємництва?
26. Як Україна може стати активним учасником глобальних інноваційних процесів? Які кроки для цього потрібні на державному рівні?
27. Які перспективи розвитку інноваційного підприємництва в Україні в контексті глобалізації та цифровізації економіки? Як країна може використовувати ці процеси для свого економічного зростання?

Тема 3 ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ: БАР'ЄРИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

3.1 Бар'єри та можливості розвитку інноваційного підприємництва в Україні.

3.2 Роль державної підтримки в розвитку інноваційного підприємництва.

3.1 Бар'єри та можливості розвитку інноваційного підприємництва в Україні

Уся діяльність ринку завжди пов'язана з постійним оновленням. Більшість інновацій у ринкових умовах реалізують підприємницькі структури, які мають швидко реагувати на зміни та новітні тенденції. Завдяки нововведенням фірми реалізують свій інноваційний потенціал і зміцнюють конкурентні позиції. Для багатьох підприємств інновації стають не лише засобом досягнення переваги, а й умовою виживання на ринку.

Інноваційне підприємництво для сучасної держави є не тільки важливим інструментом досягнення комерційних цілей, а й фактором економічної стабільності та зростання, оскільки інновації орієнтовані на задоволення ринкового попиту й задоволення потреб споживачів. Підприємництво не може існувати без нововведень, адже саме нові ідеї, продукти і технології лежать в основі будь-якої підприємницької діяльності.

Інноваційне підприємництво в Україні розвивається повільніше, ніж хотілося б, через ряд як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів.

До об'єктивних факторів, що уповільнюють розвиток інноваційного підприємництва в нашій країні, потрібно віднести:

1. *Несприятлива економічна ситуація та обмеженість ресурсів*: в країні продовжує існувати економічна нестабільність, яка створює сприятливі умови для короткострокового прибутку, але не для довгострокових інвестицій у інновації. Обмежені фінансові ресурси і високі ризики роблять інвестування в інноваційні проекти менш привабливими.

2. *Низький рівень інвестицій в інновації*: одним із основних факторів, що стримують розвиток інноваційного підприємництва, є обмежені інвестиції в дослідження і розробки. Як національні, так і міжнародні інвестори не завжди бачать Україну як надійного партнера для довгострокових інвестицій у новітні технології.

3. *Недостатній розвиток інфраструктури для підтримки інновацій*: хоча в Україні почали з'являтися науково-технічні парки, інноваційні кластери та стартап-екосистеми, інфраструктура для розвитку інновацій все ще залишається на недостатньому рівні порівняно з більш розвиненими країнами.

4. *Застаріла технологічна база*: багато українських підприємств мають

застаріле обладнання та технології, що ускладнює інтеграцію новітніх розробок і інновацій у виробничі процеси. Це сповільнює процес оновлення та адаптації до нових умов ринку.

5. *Високі адміністративні бар'єри*: складна система регулювання бізнесу, бюрократія та відсутність прозорих механізмів для реєстрації та захисту інновацій, зокрема патентів, є суттєвими перешкодами для розвитку інноваційного підприємництва в Україні.

Окрім цього існує ряд суб'єктивних факторів, що стримують розвиток в Україні інноваційної підприємницької діяльності, основними з яких є:

1. *Низька культура інновацій та підприємництва*: в нашій країні ще не склалася достатньо розвинена культура інноваційного мислення серед підприємців і споживачів. Багато підприємців орієнтовані на традиційні бізнес-моделі і короткостроковий прибуток, а не на розробку інноваційних продуктів і технологій.

2. *Відсутність належної освіти та підготовки кадрів*: для ефективного розвитку інновацій потрібні висококваліфіковані кадри, однак на ринку праці в Україні існує брак спеціалістів з необхідними навичками у сфері новітніх технологій. Освітня система не завжди відповідає вимогам сучасного інноваційного підприємництва.

3. *Відсутність довіри до ринку інновацій*: через політичну і економічну нестабільність багато підприємців та інвесторів не довіряють розвитку інноваційного ринку. Невизначеність у регулятивних і правових питаннях, зокрема в захисті інтелектуальної власності, стримує підприємців від впровадження нововведень.

4. *Проблеми комунікації між науковою та бізнесовою сферами*: однією з важливих проблем є низька інтеграція між науково-дослідними установами та підприємствами. Це призводить до того, що інноваційні розробки часто не потрапляють на ринок, а підприємці не завжди можуть отримати необхідні інноваційні рішення для свого бізнесу.

5. *Неопрацьовані механізми підтримки стартапів та венчурного капіталу*: в Україні існує кілька державних програм та ініціатив, спрямованих на підтримку стартапів та інноваційного підприємництва, зокрема:

– програма «*Держава у смартфоні*» – ініціатива, яка має на меті створення зручних та доступних електронних послуг для підприємців, зокрема у сфері реєстрації стартапів, отримання ліцензій і дозволів, а також взаємодії з державними органами. Це спрощує бюрократичні процеси, знижує бар'єри для нових підприємців і стартапів;

– програма «*Український стартап-фонд*» – фонд, створений для підтримки стартапів через надання фінансування на ранніх стадіях розвитку. Фонд надає гранти і інвестиції у вигляді венчурного капіталу для підприємців, які працюють у сферах технологій, інновацій та наукових розробок;

– програма «*ЄС та інновації*», яка підтримує проекти в рамках угоди між Україною та Європейським Союзом, що містить фінансування і техні-

чну підтримку стартапів в Україні, зокрема в інноваційних і технологічних галузях. Вона забезпечує можливість залучення європейських інвестицій та співпрацю з європейськими інноваційними компаніями;

– програма *«StartUp Ukraine»* – ініціатива, спрямована на створення умов для розвитку стартапів в Україні через надання інвестиційних можливостей, менторської підтримки та залучення міжнародних інвесторів. Вона підтримує стартапи в таких сферах, як ІТ, біотехнології, зелена енергетика тощо;

– *національний проєкт «Технопарк»* – ініціатива для підтримки інновацій та стартапів, яка передбачає створення технопарків і інноваційних хабів. Вони надають стартапам інфраструктуру, доступ до інвестицій, технологічних можливостей та менторської підтримки. В Україні вже створено кілька таких хабів, наприклад, «Unit.City» в Києві;

– *фінансування через Українське агентство з інвестицій (UIA)* – UIA пропонує гранти і кредити для інноваційних проєктів і стартапів, що працюють у високотехнологічних галузях. Вони також допомагають вийти на міжнародний рівень і залучити додаткові інвестиції через різні механізми підтримки бізнесу;

– програма *«Венчурний капітал»* – програми венчурного фінансування для стартапів, які надаються через інститути розвитку, включно державні банки та інвестфонди. Вони допомагають малим і середнім підприємствам знайти додаткові ресурси для розвитку інноваційних проєктів;

– програма *«Інноваційний кластер»*, яка створена для підтримки підприємств, що працюють у науково-технічних розробках та стартапах, для чого створюються інноваційні кластери, які об'єднують підприємства, університети, наукові установи та державні органи для стимулювання інноваційних процесів в країні. Ці ініціативи мають на меті не тільки фінансову підтримку, а й розвиток екосистеми для стартапів через менторство, партнерства, міжнародну співпрацю та доступ до сучасних технологій і знань. Проте, однією з проблем залишається те, що ці програми не завжди можуть ефективно працювати через адміністративні бар'єри, недостатньо прозорі механізми та деякі обмеження у доступі до фінансування.

Однак, попри наявність вищезазначених та інших державних програм і ініціатив для підтримки стартапів, венчурний капітал в Україні залишається на низькому рівні. Інвестори вважають ринок ризикованим і часто не готові вкладати великі кошти у нові проєкти.

Отже, із сказаного вище можна зробити висновок, що інноваційне підприємництво в Україні має значний потенціал для розвитку, однак низка об'єктивних і суб'єктивних факторів уповільнюють цей процес. Для подолання цих бар'єрів необхідні комплексні зміни в економічній політиці, освітній сфері, а також у сфері фінансування та підтримки інновацій. Успіх залежатиме від ефективною співпраці держави, бізнесу та наукових уста-

нов, а також від створення сприятливих умов для інноваційної діяльності.

Водночас існують вагомі причини, що зумовлюють необхідність прискорення розвитку цієї сфери. Основними факторами, що сприяють розвитку інноваційного підприємництва, є:

– *актуалізація інтенсивних факторів розвитку виробництва*, які забезпечують використання досягнень науково-технічного прогресу на підприємствах. Адже, як стверджував американський економіст, лауреат Нобелівської премії з економіки 1987 року за розробку теорії економічного зростання **Роберт Солоу** у своїй роботі 1968 року, що мала назву «*Технічний прогрес і економічне зростання*» – науково-технічний прогрес є основним чинником економічного зростання в довгостроковій перспективі, який дозволяє забезпечити постійне підвищення рівня добробуту;

– *посилення ролі науки у підвищенні ефективності розробки та впровадження нових технологій*;

– *прискорення фізичного і морального старіння основного капіталу й технологій*, що зменшує термін їхнього ефективного використання;

– *погіршення економічних показників діяльності підприємств у разі нестворення нової продукції*;

– *необхідність підтримки національного виробника*, що є критично важливим для розвитку інновацій у країні.

Для нормального функціонування та розвитку інноваційного підприємництва в Україні необхідно створювати сприятливі умови, зокрема:

- зміцнювати науковий потенціал;
- удосконалювати науково-технічний потенціал;
- формувати висококваліфіковані кадри для інноваційної діяльності;
- створювати належну законодавчу базу;
- залучати інвестиції в інновації;
- формувати розвинену ринкову інноваційну інфраструктуру.

Лише демонополізація економіки, розвиток конкуренції, а також утвердження і денаціоналізація інтелектуальної власності дозволять створити умови, за яких користувач ефективного нововведення буде отримувати надприбуток, тоді як компанії, що не інвестують у новітні технології, з часом втрачатимуть ринкову частку і зазнаватимуть збитків. Завдяки цьому інноваційні підприємці та винахідники отримають більше можливостей для реалізації своїх ідей, що, зі свого боку, стимулюватиме розвиток інноваційної діяльності.

З часом сформується інноваційний ринок, де основними об'єктами стануть науково-технічні розробки, проектно-конструкторські і техніко-технологічні продукти, а також інформаційні послуги. Суб'єктами цього ринку стануть дослідники, конструктори, винахідники та підприємці-новатори, які активно працюють над створенням нових ідей, що забезпечують конкурентоспроможність продукції на вітчизняному та міжнародному ринку.

3.2 Роль державної підтримки в розвитку інноваційного підприємництва

На сучасному етапі становлення інноваційного ринку та підприємництва в Україні необхідна активна підтримка з боку держави. До основних напрямів такої підтримки належать:

1. *Правовий захист винаходів* – держава має гарантувати захист інтелектуальної власності та забезпечувати ефективне впровадження патентного права. Це створює умови для захисту інтересів розробників і стимулює до нових інновацій;

2. *Пільги за умови використання значних розробок* – надання підприємствам пільгових умов для використання інновацій, що дозволяє знизити витрати на впровадження нових технологій і полегшує доступ до ринку для малих і середніх підприємств;

3. *Часткове фінансування базисних інновацій* – держава має частково фінансувати найбільш значущі фундаментальні дослідження та розробки, які мають великий потенціал для майбутнього розвитку економіки. Адже, щоб підприємства змогли укріпитися на ринку в умовах високої економічної конкуренції, необхідно насамперед формувати умови для розвитку базисних інновацій. Однак для цього потрібні значні довгострокові капіталовкладення. Раніше такі інвестиції фінансувалися через державний бюджет та міністерства, але сьогодні цього джерела більше немає, і підприємства змушені шукати власні кошти. Для бізнесу, орієнтованого на швидке отримання прибутку, інвестування в базисні інновації часто є малоефективним. Наслідком цього є зростання частки винаходів і нововведень, спрямованих на створення товарів народного споживання. Однак, не розвиваючи базисні інновації та революційні винаходи, неможливо досягти стійкого успіху на ринку. Без постійних інвестицій у технологічні новації підприємства не зможуть зберегти конкурентоспроможність;

4. *Перехід до загальноприйнятих норм патентного права* – стандартизація патентного законодавства на міжнародному рівні є важливим елементом для забезпечення прозорості та ефективності захисту інновацій.

Спираючись на положення неокласичної економічної теорії, лауреат Нобелівської премії з економіки **Кеннет Ерроу** привернув увагу до трьох важливих аргументів на користь державної підтримки інноваційного процесу, зокрема фінансової підтримки:

1. *Невизначеність кінцевих результатів*. Фундаментальні дослідження часто супроводжуються високим рівнем невизначеності, що робить їх непривабливими для приватних інвесторів. Такий тип досліджень потребує значних інвестицій з довгостроковими термінами окупності. За допомогою бюджетних коштів держава може зменшити ризики, ставши одним з інвесторів у інноваційні проекти. Водночас важливо захищати права власників розробок і забезпечити стимулювання поширення результатів фунда-

льних досліджень.

2. *Цілісність інноваційного процесу.* Інновації мають не лише економічний, але й соціальний аспект, зокрема в таких важливих сферах, як охорона здоров'я, міське господарство тощо. Держава має координувати цей процес, щоб забезпечити суспільну користь від інноваційних розробок.

3. *Недоцільність проведення інноваційних досліджень лише з боку бізнесу.* Бізнес часто не має стимулів для розробки інновацій через можливість копіювання та незаконного використання результатів (наприклад, піратське програмне забезпечення). Тому необхідна державна підтримка для забезпечення прав інтелектуальної власності та для стимулювання досліджень у цікавих для суспільства сферах.

Необхідність державної підтримки інноваційного ринку також зумовлена специфікою нинішнього вітчизняного ринку, однією з головних проблем якого є *обмежена товарна форма наукових досягнень*. Інноваційна продукція часто не має одразу споживчої вартості або цінності і не може бути швидко комерціалізована. Лише з часом її значення стає зрозумілим. Це стосується, зокрема, фундаментальних досліджень, спрямованих на отримання знань без чіткої мети їхнього практичного застосування. Результат – новинка чи винахід може стати товаром тільки тоді, коли визначається їх прикладна цінність. Тому, поки результати інноваційних досліджень не приносять прибутку, ринкові відносини не можуть на них поширюватися.

Основними причинами того, чому наукові досягнення не завжди можуть бути безпосередньо перетворені на товар, є такі:

1. *Фундаментальні дослідження і їх абстрактність:* багато наукових відкриттів на ранніх етапах не мають конкретного застосування чи практичної цінності, оскільки вони є частиною фундаментальних досліджень, спрямованих на розширення знань у тій чи іншій галузі. Такі дослідження не завжди орієнтовані на створення товару або готового продукту. Їх результати можуть бути теоретичними або експериментальними, і їхня практична цінність стає очевидною лише з часом, коли виникає потреба у застосуванні нових знань у реальному світі.

2. *Тривалий період до практичного застосування:* наукові розробки, особливо в галузях таких як фізика, хімія, біологія чи інженерія, можуть потребувати значних інвестицій часу, коштів та ресурсів для того, щоб їх результати були перетворені на комерційно життєздатні продукти. Наприклад, нові технології чи винаходи можуть потребувати років для того, щоб бути адаптованими для виробництва, тестування або сертифікації. Це робить їх непривабливими для бізнесу на початкових етапах.

3. *Відсутність готової товарної форми:* наукові результати часто не мають чіткої товарної форми або потребують значних додаткових розробок, щоб перетворитися в споживчий продукт чи технологію. Наприклад, нове відкриття може потребувати вдосконалення або адаптації для викори-

стання в конкретних галузях, що займає додатковий час і ресурси.

4. *Недостатня комерціалізація*: наукові досягнення, особливо якщо вони стосуються теоретичних аспектів або дуже специфічних напрямків досліджень, можуть бути складними для прямого комерційного використання. Іноді наукові розробки можуть не відповідати вимогам ринку, не мати споживчої цінності або не вирішувати конкретні проблеми бізнесу чи споживачів.

5. *Проблеми патентування та правової охорони*: наукові досягнення можуть бути не захищені належним чином патентами або іншими правами інтелектуальної власності. Відсутність правового захисту може перешкоджати їх комерціалізації, оскільки інші особи можуть використовувати ці досягнення без належних дозволів або виплати ліцензійних відрахувань.

6. *Моральні, етичні та соціальні аспекти*: деякі наукові досягнення, особливо в медичних або біотехнологічних галузях, можуть стикатися з етичними, моральними чи соціальними проблемами, які можуть завадити їх комерціалізації або широкому впровадженню на ринку. Наприклад, нові біотехнології чи генетичні модифікації можуть бути піддані жорстким обмеженням через побоювання щодо їхніх наслідків для здоров'я чи навколишнього середовища.

З усіх цих причин наукові досягнення інколи не можуть бути безпосередньо перетворені на товар. Однак з часом і завдяки розвитку технологій, партнерств та інвестицій, більшість з таких наукових проривів знаходять своє застосування в комерційних продуктах.

Ще однією проблемою є недостатній розвиток конкуренції в науково-технічній сфері та існуючий монополізм на ринку інноваційної продукції. Це обмежує розвиток інновацій і підвищення рівня конкуренції.

Для нейтралізації монопольного рівня цін на інноваційну продукцію важливо:

- 1) *розвивати економічну конкуренцію серед інноваційних підприємств*;
- 2) *формувати інфраструктуру інноваційного підприємництва*, створюючи технопарки, бізнес-інкубатори, інжинірингові біржі;
- 3) *створювати державні системи комерційних посередників*, які б допомогли компенсувати матеріально-технічні та фінансові витрати на створення технологічних інновацій через централізовані фінансові фонди та інноваційні банки;
- 4) з огляду на обмеженість ринку, необхідно також *підтримувати розвиток незалежних комерційних посередників*, таких як різні суспільні фонди та спілки, що можуть сприяти розвитку інновацій.

Також важливою для розвитку інноваційного підприємництва є роль споживачів інноваційних товарів, які часто виступають не лише кінцевими отримувачами інновацій, але й ініціаторами їх створення. Наприклад, в дослідженнях Массачусетського технологічного інституту в США зазначено, що споживачі відіграють значну роль у появі нововведень. Так, в науковому приладобудуванні споживачі ініціюють 77% нововведень, а в деяких

галузях виробництва пластмас до 90%. Це показує, що економічні інтереси споживачів теж можуть стати стимулом для розвитку інновацій.

Отже, інноваційне підприємництво є не лише важливим елементом економічного прогресу, а й передумовою для соціальних змін і загального соціального розвитку в країні. Ефективна державна підтримка, розвиток конкуренції та залучення споживачів до інноваційних процесів можуть значно прискорити розвиток інноваційного ринку в Україні та сприяти підвищенню добробуту громадян.

ВИСНОВКИ ЗА ТЕМОЮ 3

1. В Україні є значний потенціал для розвитку інноваційного підприємництва, однак ряд об'єктивних і суб'єктивних факторів уповільнюють цей процес.

2. Основними проблемами, які заважають ефективному розвитку інноваційного підприємництва в Україні, є такі:

- економічна нестабільність і обмежені фінансові ресурси, що робить інвестиції в інновації менш привабливими;
- недостатній рівень інвестицій в дослідження та розробки;
- недорозвинена інфраструктура для підтримки інновацій, зокрема науково-технічних парків та стартап-екосистем;
- застаріла технологічна база в багатьох підприємствах;
- високі адміністративні бар'єри, бюрократія та відсутність прозорих механізмів для захисту інтелектуальної власності.

3. До суб'єктивних чинників, які стримують розвиток інноваційного підприємництва в Україні потрібно віднести такі:

- низька культура інновацій та підприємництва серед підприємців і споживачів;
- недостатній рівень підготовки кадрів та відсутність належної освіти для ефективної роботи в інноваційному підприємстві;
- неопрацьовані механізми підтримки стартапів та венчурного капіталу;

4. В Україні існують державні програми, які можуть підтримувати стартапи і венчурні проєкти в Україні, такі як «Держава у смартфоні», «Український стартап-фонд», «ЄС та інновації» та інші. Проте, проблеми з адміністративними бар'єрами та недостатня прозорість процесів обмежують ефективність цих програм.

5. Незважаючи на труднощі, зважаючи на важливість інновацій для економічного розвитку України, необхідно створювати сприятливі умови для інноваційної діяльності. Для цього важливо посилювати науковий та технічний потенціал країни, залучати інвестиції в інновації, розвивати законодавчу базу та створювати відповідну інфраструктуру.

7. Для успішного розвитку інноваційного ринку та підприємництва в Україні необхідно надавати державну підтримку, зокрема:

– через правовий захист інтелектуальної власності, пільгові умови для малих і середніх підприємств, фінансування фундаментальних досліджень та стандартизацію патентного права;

– забезпечуючи фінансування значущих фундаментальних досліджень, які часто супроводжуються високою невизначеністю та довгими термінами окупності. Адже фундаментальні дослідження часто не мають негайної споживчої вартості і не можуть бути швидко перетворені на товар. Це потребує значних інвестицій і часу для їхнього практичного застосування;

– стимулюючи конкуренцію серед інноваційних підприємств та розвиваючи інноваційну інфраструктуру, як-то технопарки, бізнес-інкубатори та інженерні біржі.

Загалом, для успішного розвитку інноваційного підприємництва в Україні необхідні комплексні зміни у багатьох сферах, але за умови ефективної співпраці між державою, бізнесом та науковими установами можна досягти значного прогресу у цьому напрямку.

Контрольні запитання

1. Які об'єктивні чинники стримують розвиток інноваційного підприємництва в Україні?
2. Як економічна нестабільність в Україні впливає на інвестиції в інновації?
3. Які основні проблеми існують в інфраструктурі для підтримки інновацій в Україні?
4. Як застаріла технологічна база підприємств впливає на процес адаптації до новітніх розробок?
5. Які суб'єктивні фактори стримують розвиток інновацій в Україні?
6. Як програма «Держава у смартфоні» сприяє розвитку стартапів в Україні?
7. Яким чином високий рівень бюрократії та адміністративні бар'єри гальмують розвиток інноваційного підприємництва?
8. Які державні програми сприяють підтримці стартапів і венчурного капіталу в Україні?
9. Як недостатня культура інновацій та підприємництва серед українців впливає на ринок інновацій?
10. Які чинники сприяють розвитку інноваційного підприємництва в Україні?
11. Чому наявність висококваліфікованих кадрів важлива для розвитку інноваційного підприємництва?
12. Як інвестиції в науково-технічний прогрес можуть вплинути на економічне зростання в Україні?

13. Як взаємодія держави, бізнесу та наукових установ може прискорити розвиток інноваційного підприємництва в Україні?
14. Чому важливо залучати інвестиції в інновації для підтримки розвитку підприємництва в Україні?
15. Які основні напрямки державної підтримки інноваційного підприємництва?
16. Як правовий захист винаходів може сприяти розвитку інновацій в Україні?
17. Чому пільги у разі використання значних розробок важливі для малих та середніх підприємств?
18. Яка роль держави у фінансуванні базисних інновацій?
19. Як стандартизація патентного права на міжнародному рівні може вплинути на розвиток інновацій?
20. Які три важливі аргументи на користь державної фінансової підтримки інноваційного процесу наводить Кеннет Ерроу?
21. Чому фундаментальні дослідження часто не приваблюють приватних інвесторів?
22. Яким чином держава може допомогти у координації інноваційного процесу, особливо в соціально важливих сферах?
23. Які проблеми патентування та правової охорони можуть виникати на етапі комерціалізації наукових досягнень?
24. Як соціальні, етичні та моральні аспекти можуть впливати на комерціалізацію наукових досягнень?
25. Які кроки пропонуються для розвитку конкуренції на ринку інноваційної продукції в Україні?
26. Як роль споживачів може впливати на процес інновацій у різних галузях?
27. Чому розвиток інноваційного підприємництва важливий для соціального розвитку країни?

Тема 4 СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

4.1 Об'єктивна спрямованість розвитку інноваційного підприємництва в контексті сучасних трансформаційних змін.

4.2 Глобалізація як чинник розвитку інноваційного підприємництва в Україні.

4.3 Суперечності та проблеми на шляху розвитку інноваційного підприємництва в Україні.

4.4 Модель інноваційного розвитку національної економіки та роль під-приємництва.

Сучасний етап економічного розвитку України характеризується поступовим наближенням до моделей країн з розвиненими ринковими економіками. Підприємства переорієнтовують свою діяльність, орієнтуючись на такі ринкові чинники, як економічна конкуренція, вільне ціноутворення, свобода вибору напрямів діяльності та постійні зміни споживчих уподобань.

Унікальність періоду трансформацій потребує швидкої та ефективної реорганізації виробничих процесів, освоєння нових підходів в управлінні та підприємстві – ключових елементів ринкового середовища. Трансформаційні процеси ставлять перед суспільством нові концептуальні завдання, пов'язані зі змінами ринкових відносин. Важливим питанням стає визначення напрямів розвитку інноваційного підприємництва, його ролі та місця у формуванні нової економічної системи, адаптованої до нових умов господарювання, а також у розбудові моделі інноваційного розвитку економіки, перехід до якої є одним з основних завдань держави в найближчій перспективі, оскільки традиційні джерела зростання вже вичерпали себе і спричинили загострення проблем на шляху формування національної моделі інноваційного розвитку.

Варто також підкреслити, що процес переходу до інноваційного розвитку має глобальний характер, зумовлений сучасними процесами глобалізації, що потребують широкої взаємодії та комунікації на міжнародному рівні.

Таким чином, для забезпечення конкурентоспроможності національної економіки необхідно чітко визначити перспективи розвитку підприємства та соціально-економічних перетворень. Це передбачає не лише збереження наявних досягнень, а й активне впровадження інноваційних підходів у різних сферах господарювання, що сприятиме створенню нових робочих місць, розвитку інфраструктури та підвищенню ефективності виробництва. У цьому контексті важливим завданням є оптимізація інвестиційного клімату, стимулювання підприємництва та підтримка стар-

тапів, що дозволить Україні не тільки зберегти, але й примножити свій науково-технічний та інтелектуальний потенціал та зайняти гідне місце в глобальному економічному просторі, активно інтегруючись у світові ринки та технологічні екосистеми, що також сприятиме сталому економічному розвитку та зростанню добробуту громадян.

4.1 Об'єктивна спрямованість розвитку інноваційного підприємництва в контексті сучасних трансформаційних змін

Дослідження показують, що соціальна задоволеність людей неможлива в тих країнах, які знаходяться на периферії світового економічного розвитку і мають слабку економіку. У таких умовах зростає об'єктивне протиріччя між потребами населення та реальними можливостями задоволення цих потреб, що, зі свого боку, стимулює соціальну активність. Ця активність є результатом природної діяльності людини, яка прагне змінювати існуючі умови життя для досягнення більшої гармонії між своїми потребами та реаліями економічного середовища.

У ринковій економіці підприємницька діяльність є результатом об'єктивної спрямованості інтересів підприємця. Ці інтереси змінюються залежно від рівня розвитку ринкових відносин у країні. На ранніх етапах розвитку ринку, коли товари та послуги є дефіцитними, основний інтерес підприємця зосереджений на збільшенні обсягів виробництва, не приділяючи значної уваги питанням задоволення попиту споживачів. Однак з удосконаленням ринкових відносин, коли ринок насичується товарами, підприємці починають орієнтуватися на збут продукції, покращуючи її якість, зовнішній вигляд та умови доставки, що теж сприяє підвищенню конкурентоспроможності.

В Україні нині, незважаючи на розвиток ринкових відносин, ще переважають проблеми з дефіцитом якісних товарів та послуг, що зумовлює дисбаланс на внутрішньому ринку. Це також спричиняє орієнтацію підприємств на виробництво застарілих товарів, незважаючи на те, що маркетингові дослідження можуть вказувати на інші потреби споживачів. Відсутність нових технологій, обмеженість ресурсів і капіталу для впровадження інновацій, а також відсутність мотивації через низький рівень конкуренції – все це є основними бар'єрами для розвитку підприємництва в Україні.

Однак у тих сферах економіки, де спостерігається стабілізація виробництва та насичення товарного ринку, підприємці поступово починають орієнтуватися на інновації та задоволення реальних потреб споживачів. Це змінює стратегії і тактики розвитку підприємств, дозволяючи їм орієнтуватися на нові види товарів і послуг, що краще відповідають вимогам ринку.

У майбутньому, з розвитком ринку і зміцненням конкуренції, економічний інтерес підприємців буде все більше спрямовуватись на потреби споживачів.

У цьому контексті для успішного розвитку підприємництва та подолання проблем ринку важливо розглядати інноваційний підхід до підприємницької діяльності. Підприємці змушені проводити широкомасштабні маркетингові дослідження, розробляти нові стратегії, планувати і прогнозувати попит, а також активніше використовувати інноваційні технології для стимулювання збуту і підвищення якості своїх продуктів.

Таким чином, інноваційне підприємництво стає важливим елементом економічної трансформації, що забезпечує конкурентоспроможність підприємств і сприяє зростанню національної економіки.

Безумовно, головну роль у зростанні уваги підприємців до потреб споживачів відіграє **економічна конкуренція**. *Вона стимулює ринок винагороджувати тих господарських суб'єктів, які ефективно використовують доступні ресурси, водночас караючи неефективних, примушуючи їх проводити комплексні дослідження ринкової ситуації.* Останні тенденції свідчать про те, що у зв'язку з процесами накопичення нових знань та зростанням ролі наукових досліджень структура і обсяги споживання, а також сама сфера виробництва, зазнали суттєвих змін.

Споживання громадян розвинених країн сьогодні переважно складається з продуктів, пов'язаних із досягненнями сучасних технологій, таких як комп'ютерна техніка, аксесуари, комплектуючі, програми, засоби телекомунікацій та транспорту. Потреба в таких товарах виникає завдяки новітнім досягненням науки та техніки. Враховуючи ці зміни, економічний інтерес підприємців спонукає їх не лише задовольняти потреби споживачів, а й орієнтуватися на максимальне задоволення індивідуальних вимог кожного з них.

Крім того, важливу роль у сприянні інноваційній орієнтації підприємництва мають **державні органи управління**. *Вони мають реалізувати ефективну систему заходів, що стимулюватиме підприємців до активної і продуктивної дослідницької діяльності, освоєння новітніх технологій та нарощення інтелектуального потенціалу.* Тільки за таких умов можна забезпечити стійкий розвиток інноваційного підприємництва в Україні.

Таким чином, усунення монополії та підтримка розвитку конкуренції в Україні сприятиме розширенню ринку інноваційної продукції, що, зі свого боку, дозволить створити сприятливе середовище для розвитку інноваційних підприємств і збільшення їхнього внеску в економіку країни.

Світовий досвід чітко демонструє, що інновації стали важливим чинником розвитку всього цивілізованого світу. Спеціалісти прогнозують, що ті підприємства, регіони або країни, які не зможуть нарощувати свій науково-технологічний потенціал, виявляться економічно залежними від інноваційно розвинутих конкурентів.

Сучасний технологічний процес не лише змінив масштаби і структуру виробництва в індустріально розвинених країнах, а й істотно вплинув на якість життя людей, їх взаємини та ставлення до довкілля. Особливо це стосується глобальних екологічних проблем, для вирішення яких необхід-

но застосовувати екологічно чисті, безвідходні технології. Розробка таких технологій можлива лише через науково-технічні дослідження та розвиток інноваційного підприємництва.

Активізація інноваційного підприємництва є не лише шляхом до підвищення якості життя, але й способом зміцнення міжнародної конкурентоспроможності, формування дбайливого ставлення до довкілля.

Отже спрямування розвитку підприємницької діяльності на підвищення активності в інноваційних дослідженнях та освоєння нових технологій обумовлене також сучасним процесом глобалізації, який стимулює розвиток комунікаційних та інформаційних технологій.

4.2 Глобалізація як чинник розвитку інноваційного підприємництва в Україні

Глобалізація сьогодні охоплює всі аспекти світової економіки. Це всеосяжний процес, якому підпорядковані навіть ті країни, які намагаються залишитися поза його впливом. Тренд глобалізації досліджують багато наукових шкіл, але поки що не існує єдиного означення цього поняття. Водночас, узагальнюючи існуючі підходи, можна сказати, що **глобалізація** – це комплексне геополітичне, гео економічне та геокультурне явище, яке має величезний вплив на всі сфери суспільного життя. В основі глобалізації лежить розвиток світових ринків товарів, послуг, праці і капіталу. Цей процес позначений інтенсифікацією руху капіталу, який спрямовується в найбільш прибуткові галузі національних економік, а також швидким розвитком фінансових ринків, які генерують значні фінансові потоки. Цей рух також активізує ринок фінансових інновацій, що дає поштовх до загального розвитку інноваційного процесу, в процесі якого створюються і поширюються нові технології, зміни та підходи до ведення бізнесу на глобальному рівні.

Стрімка глобалізація та інтелектуалізація виробництва, ринку і економічної діяльності відображають небачені темпи інновацій, які радикально змінюють соціально-економічну структуру суспільства та виробничі відносини. Ці зміни стають очевидними в умовах, коли для вирішення господарсько-економічних завдань необхідні нові підходи, якісні та прогресивні трансформації. Постійні зміни, що виникають у просторі та часі, є характерною ознакою інноваційного процесу, який активно розвиває інформаційні технології, включно глобальну мережу Інтернет, яка об'єднує різноманітні технології, структури, системи та послуги в єдине комунікативно-функціональне середовище.

Як відзначалося у підрозділі 1.3, інноваційний процес можна розглядати з різних аспектів, але його суть полягає у послідовному ланцюгу дій, що призводять до «дозрівання» інноваційної ідеї до конкретного продукту, технології чи послуги. З часом інновація вдосконалюється, стає

масштабнішою і набуває нових споживчих властивостей. Перед нею відкриваються нові ринки та можливості для її застосування, і цей процес відбувається завдяки глобалізації.

Інноваційний процес охоплює не тільки створення нових ідей, а й реалізацію інвестицій. У цьому контексті наука, техніка, економіка, підприємництво і управління поєднуються для розвитку і впровадження інновацій. *Глобалізація відіграє важливу роль, стимулюючи розвиток комунікаційних і інформаційних технологій, що теж сприяє активізації інноваційного підприємництва.* Вона проявляється у зростанні частки іноземного фінансування наукових досліджень у розвинутих та нових індустріальних країнах і масовому створенні дослідницьких підрозділів транснаціональних корпорацій в регіонах, що сприяють такій діяльності.

Інвестиції й глобалізація сьогодні взаємопов'язані настільки тісно, що під її впливом інвестиційні проекти набувають нового рівня: з погляду структурної організації, територіального розподілу основної маси та окремих видів інвестицій, їх природи, мотиваційних критеріїв та економічних і соціальних наслідків. Цей процес сприяє розвитку інноваційної діяльності на глобальному рівні, відкриваючи нові можливості для підприємців, регіонів і країн.

Дійсно, процес глобалізації приносить як можливості, так і виклики для України. З одного боку, відкриваються перспективи залучення фінансових ресурсів для розвитку інновацій, але, з іншого боку, зростає конкуренція за ці ресурси, і малим локальним компаніям стає складно змагатися з транснаціональними корпораціями (ТНК), які мають доступ до новітніх технологій управління та виробництва.

Глобалізація справді призводить до структурних змін в економіці, розширюючи конкуренцію та підвищуючи гнучкість економік. Вона потребує адаптації національних економічних систем до зовнішніх умов, але водночас підсилюється ризик втрати суверенітету, адже великі глобальні гравці можуть диктувати правила гри, які не завжди відповідають інтересам менш розвинених країн.

Для України, що займає одне з останніх місць серед європейських країн за індексом конкурентоспроможності, ключовою проблемою є відставання в сфері інноваційних технологій. Це ускладнює боротьбу з потужними транснаціональними корпораціями (ТНК), що домінують на світових ринках. Більш того, багато з цих ТНК використовують власні технології та стратегії, які не завжди відповідають інтересам менш розвинутих країн, що збільшує економічну залежність.

Одним з основних завдань України є активне використання інновацій для підвищення її конкурентоспроможності. Для цього потрібно розробляти та впроваджувати передові технології управління та виробництва, аби не відставати від світових стандартів.

У цьому контексті роль інтелектуального капіталу набуває надзвичайно важливого значення для економічного розвитку України. *Знання,*
ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО

інформація та технології нині є основними ресурсами, які визначають ефективність підприємств і їх здатність конкурувати на міжнародному ринку. Саме ці фактори дозволяють країнам досягати високих темпів економічного зростання, впроваджувати інновації та адаптуватися до глобальних змін. В Україні, на жаль, технологічний розрив з розвиненими країнами продовжує зростати, що ставить під загрозу конкурентоспроможність вітчизняних підприємств на глобальній арені.

Багато українських підприємств змушені закуповувати технічні рішення, обладнання та «ноу-хау» за кордоном, що збільшує залежність від іноземних технологій. Така ситуація ускладнює розвиток власного інноваційного потенціалу та веде до відтоку фінансових ресурсів за межі країни. Зі свого боку, це стримує розвиток місцевих індустрій і збільшує економічну вразливість національної економіки. Однак повна ізоляція від глобальних інноваційних процесів була б великою помилкою. Вона призвела б до ще більшої технічної та економічної відсталості України, зменшення її можливостей для розвитку.

Однією з найбільш ефективних стратегій є залучення іноземних технологій і знань, що дозволяє інтегрувати сучасні досягнення у національну економіку. Водночас, необхідно паралельно працювати над розвитком власного інноваційного потенціалу, що забезпечить країні незалежність від зовнішніх джерел технологій і допоможе зберегти конкурентоспроможність у глобалізованому світі. *Тому критично важливим є фокус на розвитку людського капіталу та інтелектуальних ресурсів, оскільки саме вони можуть стати основою для довгострокового економічного зростання та стабільності.*

Аналізуючи поточний стан української економіки, можна відзначити кілька ключових структурних проблем, які гальмують її розвиток.

Однією з основних проблем є *нерозвиненість інфраструктури*, що обмежує ефективне використання потенціалу країни та її інтеграцію в глобальні економічні процеси. Нині інфраструктурні інвестиції в Україні залишаються на низькому рівні, що створює значні труднощі для розвитку бізнесу, зокрема, для запровадження нових технологій та інновацій.

Другим важливим аспектом є *недостатнє стимулювання інноваційної діяльності*, що, зі свого боку, обумовлює недостатнє впровадження сучасних технологій у виробничі процеси. В Україні ще не сформоване належне середовище для розвитку інновацій, що містить адекватні фінансові, правові та інституційні механізми підтримки підприємництва, зокрема високих технологій.

Низька заробітна плата є однією з основних причин, через які українська економіка залишається залежною від дешевої праці. За даними

Державної служби статистики¹³, середня заробітна плата в Україні станом на 2024 рік становила близько 15 000 грн (приблизно 400 доларів США), що значно нижче за рівень у розвинених країнах, де цей показник часто перевищує 2 000 доларів США. Це створює ситуацію, коли робітники часто змушені працювати за низьку оплату, а бізнес, не має стимулів для інвестування в автоматизацію, модернізацію або інновації.

Такі умови не тільки сприяють високому рівню еміграції з країни, але й роблять економіку вразливою до зовнішніх економічних шоків і залежною від дешевого робочого ресурсу, що спричинює незацікавленість бізнесу здійснювати інвестиції у високі технології.

Продуктивність праці в Україні залишається значно нижчою за світовий рівень: за даними Міжнародної організації праці (МОП)¹⁴, продуктивність праці в Україні в 5 разів нижча, ніж у США. Це означає, що навіть за низької заробітної плати, працівники в Україні змушені виробляти більшу кількість продукції, щоб отримати таку ж оплату праці, що і в розвинених країнах.

Основною причиною цього є наявна система оплати праці, яка не заохочує підприємців інвестувати в новітні технології та інновації. Дешевизна робочої сили робить економічно вигідним використання застарілих технологій, оскільки на них підприємці можуть отримувати більші прибутки, не витрачаючи кошти на модернізацію виробничих потужностей. Це веде до відхилення більшості інноваційних ідей, оскільки вони не встигають «окупитися» на тлі дешевшої робочої сили і застарілих технологій.

Примітно, що у 2023 році лише 3-5% від загальної кількості інноваційних проектів в Україні були впроваджені в виробництво. Для порівняння, у країнах Європейського Союзу цей показник перевищує 30–40%.

Водночас, в умовах низьких витрат на робочу силу підприємці віддають перевагу стратегії економії коштів на високотехнологічних інвестиціях. Це, зі свого боку, зумовлює збереження технологічного відставання і гальмує довгостроковий розвиток країни. Тому для зміни ситуації необхідно реформувати систему оплати праці, підвищити її конкурентоспроможність та стимулювати підприємців інвестувати в інновації, нові технології та підвищення рівня кваліфікації робочої сили. Лише тоді Україна може стати на шлях технічного прогресу, покращуючи конкурентоспроможність на світових ринках.

Досягнення економічної ефективності та конкурентоспроможності в сучасних умовах глобалізації можливе лише через забезпечення високої якості та унікальності продукції. Це досягається впровадженням нових ідей, високих технологій та сучасного обладнання у виробничий процес,

¹³ Державна служба статистики України. (n.d.). Офіційний сайт. Retrieved from <https://stat.gov.ua/>

¹⁴ International Labour Organization. (n.d.). Retrieved February 21, 2025, from <https://www.ilo.org/>

що є основою інноваційного підприємництва. *Без стимулювання розвитку інноваційної діяльності та підтримки підприємництва, орієнтованого на інновації, економіка не зможе здійснити перехід до високотехнологічного постіндустріального розвитку.*

Отже, активізація інноваційної діяльності та створення умов для розвитку інноваційного підприємництва є необхідною складовою прогресу сучасного виробництва. Це стає нині ключовим завданням для України, від виконання якого залежить добробут громадян, конкурентоспроможність економіки та позиції країни на міжнародній арені.

4.3 Суперечності та проблеми на шляху розвитку інноваційного підприємництва в Україні

Інноваційне підприємництво функціонує в умовах, що мають свою специфіку. Інновації, з одного боку, можуть спричиняти позитивні економічні зміни, стимулювати розширене відтворення капіталу на основі новітніх технологій та обіцяти високі прибутки в разі успішного впровадження інноваційного проекту. Однак, з іншого боку, інновації можуть порушити стабільність економічної системи, руйнувати звичний баланс на ринку та створювати невизначеність щодо результатів інноваційної діяльності. Це підвищує рівень ризику для інвестицій у науково-технічні розробки і часто призводить до загострення економічних суперечностей.

Економічні суперечності, які виникають **між суб'єктами інноваційного підприємництва, а також між ними й іншими учасниками ринкових відносин**, обумовлені зіткненням протилежних інтересів. Ці суперечності зазвичай проявляються у вигляді економічної конкуренції і не мають антагоністичного характеру, адже вирішуються шляхом узгодження інтересів різних учасників ринку.

Крім того, об'єктивні економічні суперечності можуть стати основою для ефективного функціонування ринкового механізму, підвищуючи ефективність інноваційної підприємницької діяльності. З огляду на це, важливо вивчати діалектичні суперечності, щоб на практиці розробити ефективну систему економічних стимулів для активізації інноваційного підприємства. Ця система має ґрунтуватися на використанні інновацій і накопиченні нових знань, які є основними ресурсами економічного зростання.

Розуміючи, що основним джерелом інновацій є наука, яка активно проникає у всі економічні процеси, розвинені промислові країни активно розвивають модель інноваційного розвитку національних економік. Вони створюють сприятливе середовище для інноваційної діяльності, формують цивілізовані ринкові відносини у сфері обігу об'єктів інтелектуальної власності, концентрують фінансові ресурси на пріоритетних напрямках науково-технічного розвитку та формують організаційні структури для підтримки інноваційного підприємства. Створення ефективних організаційно-пра-

вових умов сприяє активізації інноваційної діяльності серед підприємців.

Натомість в Україні процес створення моделі інноваційного розвитку економіки ще перебуває на початковому етапі. Тут майже відсутні радикальні (базові) інновації, низькі обсяги принципово нової інноваційної продукції, до того ж інноваційна активність підприємств теж залишається низькою. Складається враження, що наша країна очікує, що економічні передумови для інноваційного розвитку сформулюються самі по собі, еволюційним шляхом.

Аналіз економічної ситуації вказує, що позитивні зміни, досягнуті в останні десять років у промисловому та сільськогосподарському секторах, переважно є результатом використання традиційних вітчизняних технологій і запозичення застарілих іноземних рішень. Ці зміни мають обмежений зв'язок з інноваційним розвитком національної економіки та, ймовірно, не є його результатом. Тому темпи економічного зростання залишаються нестабільними.

Після значного економічного спаду в 2022 році через повномасштабне вторгнення РФ в Україну, коли ВВП знизився на 28,8%, українська економіка почала демонструвати ознаки відновлення. Однак для забезпечення стійкого розвитку в подальшому необхідно реалізувати стратегічні кроки, зокрема спрямовані на енергетичну незалежність та інноваційний розвиток.

Без переходу до енергозберігаючих технологій важко подолати одну з основних економічних суперечностей української інноваційної системи – **між низьким рівнем інновативності економіки та високою енергомісткістю виробництва.**

Саме розвиток інноваційної діяльності промислових підприємств є одним з ключових шляхів стабілізації економіки та забезпечення випуску високотехнологічної та конкурентоспроможної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Тому стратегія економічних реформ в Україні має містити заходи, спрямовані на активне створення основ для інноваційного розвитку.

У сучасному світі економічна потужність держав і їх міжнародний статус більше визначаються не стільки наявністю традиційних виробничих ресурсів, скільки інноваційним потенціалом і здатністю ефективно використовувати ці можливості.

В умовах посилення конкуренції на світових та національних ринках і прискореного науково-технічного та організаційного прогресу інноваційна діяльність стає надзвичайно важливою для більшості підприємств. Вона є потужним каталізатором розвитку економіки та надійною основою для ефективного бізнесу.

Інноваційний тип економічного розвитку все більше стає фундаментом економічної потужності країни та її перспектив на світовому ринку. У країнах-лідерах інновацій спостерігається висока концентрація рентабельних підприємств, переважно високотехнологічних, де вартість доданої вартості товарів є найвищою. Водночас, національні виробничі структури цих країн

орієнтовані на екологічно та ресурсозбережні технології, а також на винесення енергоємних і забруднювальних виробництв за межі країни.

Як уже зазначалося, в Україні досі не створено сприятливих умов для розвитку інноваційного підприємництва та інноваційної діяльності загалом, і як результат, продовжується зниження і так низької частки промислових підприємств, що впроваджують інновації. Процес переорієнтації виробничого потенціалу на новітні технології триває повільно, що призводить до збільшення технологічного відставання від світових лідерів. Обсяги виробництва високотехнологічної продукції залишаються вкрай низькими, що, зі свого боку, знижує ефективність виробництва в Україні.

Для більшості вітчизняних підприємств використання інновацій не є ключовим фактором розвитку, і це створює ще одну економічну суперечність: **між необхідністю впровадження науково-технологічних розробок в економіку та здатністю й бажанням більшості підприємств займатися інноваційною діяльністю.**

Порівняно з розвиненими країнами Західної Європи та більшістю країн-кандидатів на вступ до Європейського Союзу, в Україні частка високотехнологічних галузей промисловості залишається значно нижчою. Загалом в країні спостерігається спад активності підприємств у всіх сферах інноваційної діяльності, що гальмує прогрес у цьому напрямі.

Особливо занепокоєння викликає той факт, що в Україні продовжує зберігатися низька питома вага інноваційно активних промислових підприємств. Це стосується підприємств, які впроваджують нові засоби механізації та автоматизації виробництва, закуповують сучасні технології або створюють і освоюють нову чи значно удосконалену продукцію.

Важливо зазначити, що в Україні інноваційна активність промисловості найбільше проявляється в науково-технічних розробках, орієнтованих на автоматизацію та оновлення технологій. Проте більшість підприємств зосереджуються на використанні вже усталених і застарілих технологій, що суттєво знижує конкурентоспроможність національних виробників. До того ж, передусім через війну, спостерігається тенденція до зниження обсягів інвестицій у науково-технічні розробки. Така ситуація сприяє подальшому технологічному відставанню від розвинених країн, оскільки значна частина українських підприємств не може дозволити собі інвестувати в новітні науково-технічні розробки або імпортувати сучасні технології, що потребує великих фінансових ресурсів. Окрім того, економічна нестабільність, високі фінансові ризики та недостатня підтримка з боку держави ще більше ускладнюють процес інноваційних перетворень у промисловості.

Така ситуація є суттєвим бар'єром на шляху до конкурентоспроможності української промисловості на світовому ринку, оскільки відсутність активних інвестицій у нові технології, інноваційні продукти та автоматизацію виробничих процесів є прямим шляхом до зниження ефективності національних підприємств.

Сучасна економіка України все більше стає залежною від імпорту нових технологій. Одним із основних наслідків цієї ситуації є те, що в експортній структурі країни продовжує переважати продукція з відносно низькою доданою вартістю, а частка високотехнологічних товарів залишаються вкрай низькою. У 2024 році частка високотехнологічної продукції в загальному експорті України становила лише 5,0%. Основу українського експорту становлять сировинні товари та продукція з низьким рівнем доданої вартості. Наприклад, у 2024 році майже 60% українського експорту припало на аграрну продукцію, що свідчить про значну залежність економіки від експорту сировини. Це створює серйозну загрозу економічній стабільності та конкурентоспроможності країни, оскільки з кожним роком зростає ризик втрати ринків через поступове збільшення активності на цих ринках менш розвинутих країн, які починають конкурувати з Україною за ці ж сегменти.

Ще однією небезпечною тенденцією, що супроводжує динаміку експорту, є погіршення якості економічного зростання. Це також поглиблює економічну суперечність **між фондом споживання та фондом нагромадження**. Зменшення інвестицій у модернізацію виробничих потужностей, використання застарілих технологій та намагання збільшити короткострокові прибутки призводить до ще більшого технологічного відставання. Наприклад, в Україні в 2021 році інвестиції в основний капітал склали лише 19,3% від ВВП. Однак, через повномасштабне військове вторгнення росії в Україну в 2022 році економіка зазнала значного спаду, що вплинуло на подальше зниження обсягів освоєння капітальних інвестицій. Для порівняння: у країнах ЄС цей показник наближається до 25–30%. Низький рівень технологічних інновацій призводить до втрати конкурентоспроможності українських підприємств і продукції, зниження темпів економічного зростання та зменшення доходів від експорту.

Залишати ситуацію без змін, звісно, неможливо. Для розв'язання цієї суперечності необхідно стимулювати розвиток науково-технічного прогресу та активізувати інноваційне підприємництво. Водночас важливо, щоб інноваційна діяльність була спрямована на технологічне оновлення виробництва та його орієнтацію на випуск конкурентоспроможних товарів.

Для досягнення стійкого економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності та ефективності національної економіки держави необхідно також забезпечити постійний і належний рівень інвестицій у науку, наукові дослідження, інновації та вдосконалення інфраструктури. Це дозволить не лише модернізувати виробництво, а й створити ефективні механізми для активізації інноваційної підприємницької діяльності. У країнах з розвиненими економіками акцент робиться на інвестиціях у науково-технічний прогрес й інновації є основою стабільного економічного зростання та конкурентоспроможності на глобальному ринку.

В Україні, за статистичними даними, ситуація кардинально інша. Загострюється суперечність **між потребами в інноваціях, наукових ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО**

дослідженнях, оновленні промислового потенціалу на новій технологічній основі і попитом на інновації, а також їх пропозицією. Це зумовлено тим, що український уряд не надає належної уваги розвитку науки та освіти, недостатньо фінансує науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР), а також не створює сприятливих умов для розвитку інноваційного підприємництва. Цьому, звісно, є об'єктивні причини – уряд змушений всі ресурси спрямовувати на посилення Збройних сил України. Іншою причиною є масова еміграція науковців та кваліфікованих кадрів, що часто пояснюється не лише війною і політичною ситуацією, а й матеріальними умовами.

Для відновлення науково-технічного потенціалу, що втрачається, знадобляться значно більші інвестиції, аніж для його поточної підтримки. Проблема полягає не лише в фінансуванні, а й у відсутності системного підходу до розвитку науки, освіти та інновацій. Це ставить під загрозу здатність України перейти на вищий технологічний уклад, який характерний для високорозвинених країн.

Для того щоб досягти сталого економічного розвитку, Україні необхідно змінити існуючий підхід до підтримки науки та інновацій. Потрібно активно інвестувати у науково-дослідні роботи, створювати умови для розвитку інноваційного підприємництва та забезпечувати належне фінансування наукових досліджень. Важливим кроком є підтримка високотехнологічних галузей, які здатні стимулювати розвиток науково-технічного прогресу і значно підвищити конкурентоспроможність національної економіки.

Також існує потреба у створенні ефективної законодавчої та інституційної бази для підтримки інноваційного підприємництва. Зараз на ринку високих технологій спостерігається відсутність заохочення з боку уряду, що суттєво обмежує можливості бізнесменів для інвестування в інноваційні проекти. Крім того, низький рівень життя громадян, обмежений доступ до кредитних ресурсів та нестабільні економічні умови ускладнюють залучення довгострокових інвестицій, необхідних для розвитку інновацій.

Розв'язання суперечності між необхідністю і можливістю активно займатися інноваційною діяльністю лежить у площині формування відповідного середовища, що забезпечить ефективну трансформацію результатів інтелектуальної діяльності у прибуткову підприємницьку інноваційну діяльність. Національна інноваційна система має бути спрямована на інтеграцію науки, фінансового сектора та реального виробництва, зокрема в таких галузях, як інформаційні технології, відновлювальна енергетика, робототехніка та біотехнології. Створення такої системи дозволить швидше адаптувати наукові досягнення до виробничого процесу та сприятиме технологічному оновленню країни.

Висновок: інновації можуть приносити як позитивні зміни в економіці, так і створювати ризики, викликаючи економічні суперечності. У розвине-

них країнах активно розвивають інноваційний потенціал, створюючи сприятливе середовище для розвитку новітніх технологій, що є основою їхнього економічного зростання. В Україні ситуація складніша: відсутні радикальні інновації, низька інноваційна активність підприємств, а також відставання в технологічному розвитку через недостатнє фінансування наукових досліджень та відсутність системної підтримки інноваційного підприємництва.

Для покращення ситуації Україні потрібно інвестувати в науку та розробити ефективні механізми підтримки інновацій, а також стимулювати розвиток високотехнологічних галузей та створювати сприятливу законодавчу й інституційну базу для інноваційного підприємництва.

4.4 Модель інноваційного розвитку національної економіки та роль підприємництва

Для подолання технологічного відставання, структурної деформації економіки та підвищення конкурентоспроможності Україні необхідно інтегруватися у світову економіку. Для цього необхідно використовувати ринкові механізми, які дозволяють швидке оновлення, впровадження нових технологій і збільшення виробництва конкурентоспроможної продукції. Для побудови розвинутої конкурентоспроможної економіки важливо створити умови для розвитку професійних здібностей громадян, освоєння нових знань та їх трансформації в передові технології.

Ядром структурних змін у розвинутих та швидко зростаючих країнах є державна інноваційна стратегія й активна науково-технічна політика підприємств і регіонів, спрямована на розвиток передових технологій і наукоємних галузей. Ще в 1980-х роках стало зрозуміло, що сталий економічний розвиток можливий лише завдяки активізації інноваційної сфери – науки, нових технологій і наукоємних виробництв. Україна, ставши на шлях ринкової трансформації, не змогла створити ефективної політики для стимулювання НТП та інновацій. Сьогодні країна відстає в технологічному розвитку, тому необхідно створити нову систему управління науково-технічним прогресом і впровадити модель інноваційного розвитку економіки.

Модель інноваційного розвитку економіки передбачає пріоритетний розвиток освіти, науки, науково-дослідних робіт і конструкторських розробок, що сприяє науково-технічному, економічному та соціальному прогресу, формуючи культуру нововведень. Вона також передбачає створення нових продуктів і технологій та структурну перебудову економіки.

Для реалізації цієї моделі потрібні значні інвестиційні ресурси, але інновації самі є потужним чинником залучення інвестицій. Вони приводять до зростання доходу, збільшення інвестицій і пожвавлення економіки. Інвестиції, що залучаються для фінансування інноваційних проєктів, є основним критерієм оцінення інтенсивності розвитку інновацій.

Результативність впровадження моделі можна оцінити конкретними

показниками, такими як кількість нових робочих місць у наукоємних сферах, кількість інноваційних підприємств, рівень конкурентоспроможності на світовому ринку, рівень розвиненості інноваційної інфраструктури і фінансові витрати, пов'язані з інноваційними ризиками.

Успішна реалізація моделі інноваційного розвитку залежить від ефективності національної політики підтримки інновацій і державної підтримки підприємств, що займаються розробкою нових технологій. Ця модель має враховувати інтеграцію технологічного та соціально-економічного аспектів інноваційного процесу в межах існуючої економічної системи.

Важливо розрізнити два поняття: «інноваційна модель» та «модель інноваційного розвитку». Перше поняття відображає цілісну модель економічної системи, яка орієнтована на інновації, тоді як друге фокусується на напрямку розвитку існуючої економічної системи через активізацію інновацій. Отже, *модель інноваційного розвитку не є переходом до нової економічної системи, а є її частиною, що дозволяє економіці розвиватися через інноваційні процеси.*

Модель інноваційного розвитку складається з кількох взаємопов'язаних компонентів:

– *системи наукових знань та інновацій*: передбачає розвиток наукових досліджень, спрямованих на створення нових ідей, технологій та продуктів, які можуть стати основою для інновацій. Це охоплює як фундаментальні, так і прикладні наукові дослідження, які генерують нові технології, процеси, матеріали або методи, що можуть бути використані в практичному виробництві;

– *освітньої системи*: передбачає підготовку висококваліфікованих спеціалістів, які можуть як здійснювати наукові дослідження, так і ефективно впроваджувати інновації в промисловість та бізнес. Це потребує наявності якісної освітньої системи, яка здатна підготувати фахівців, починаючи від бакалаврів до магістрів і докторів наук;

– *комерціалізації інновацій*: передбачає, що після того як наукові ідеї та технології отримують розробку, наступним етапом є їх комерціалізація – процес перетворення наукових результатів у реальні продукти, які можуть бути продані на ринку;

– *використання інновацій*: передбачає впровадження інновацій у практичну діяльність підприємств, галузей та економіки в цілому. Інновації мають бути не тільки розроблені, а й ефективно адаптовані до умов ринку та споживача;

– *управління інноваційним розвитком*: передбачає організацію і регулювання цього процесу на державному та підприємницькому рівнях. На державному рівні це містить розробку політик, програм та стратегій, спрямованих на підтримку інновацій, надання фінансування на дослідження та розробки, а також захист інтелектуальної власності. На підприємницькому

рівні управління інноваціями стосується належної організації процесів впровадження нових технологій у виробництво та розвиток нових ринкових пропозицій. Це також містить управління ризиками та адаптацію до змін на ринку, що сприяє сталому розвитку бізнесу через інновації.

Усі ці компоненти моделі інноваційного розвитку тісно пов'язані між собою. Наприклад, для того, щоб інновації потрапили на ринок (комерціалізація), потрібна ефективна система наукових досліджень, підготовка кваліфікованих кадрів та відповідні інституційні умови, які дозволяють підприємствам впроваджувати нові технології. А для того, щоб інновації працювали на економіку, необхідно належне управління і регулювання цього процесу, яке містить моніторинг та підтримку з боку держави і підприємств.

Модель інноваційного розвитку країни визначається низкою ключових факторів, які впливають на її економічний розвиток та здатність адаптуватися до інноваційних змін, основними з яких є такі:

– *масштабу країни, її економічного потенціалу*: великі країни з потужними економіками можуть мати більший доступ до ресурсів, ринків та інвестицій, що сприяє розвитку інновацій;

– *наявності природних і людських ресурсів, їх якості та кількості*: природні ресурси можуть забезпечити країну сировиною для нових технологій і продуктів, тоді як людські ресурси визначають здатність до розробки та впровадження інновацій. Якість робочої сили, рівень освіти та кваліфікації спеціалістів важливі для створення нових ідей та технологій. Більша кількість висококваліфікованих кадрів дозволяє швидше впроваджувати інновації;

– *інституційних структур та форм підприємництва*; ефективна інституційна структура, яка містить урядові органи, науково-дослідні установи, підприємства та бізнес-інкубатори, забезпечує сприятливе середовище для розвитку інновацій. Розвинене підприємництво, яке активно інвестує в дослідження і розвиток, стимулює інноваційні процеси та їх впровадження в економіку. Інституційна підтримка, зокрема, через податкові пільги, гранти та інші стимули, може значно прискорити інноваційний розвиток.

Ці фактори взаємодіють і створюють підґрунтя для ефективної реалізації інноваційної політики, що сприяє загальному економічному зростанню та розвитку країни.

Кожна країна розробляє свій тип моделі інноваційного розвитку. Так, у розвинених країнах (США, Франція, Англія) під час розроблення моделі інноваційного розвитку основна увага приділяється великим науково-виробничим проєктам. У таких країнах, як Німеччина та Швеція, акцент робиться на поширення інновацій та створення сприятливого середовища для нововведень. У Японії та Південній Кореї поєднується координація секторів науки і технологій, розвиток інфраструктури і сприйнятливість до науково-технічного прогресу.

Який саме тип моделі інноваційного розвитку буде застосований у тій

чи іншій кожній країні залежить від ролі держави та приватного сектора, співвідношення великого та малого бізнесу в інноваційному процесі, важливості фундаментальних та прикладних досліджень, структури та динаміки розвитку інноваційної діяльності тощо.

Наприклад, у 1980–1990 роках країни Південно-Східної Азії (Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Гонконг) показали швидке економічне зростання завдяки розвитку науки, освіти та інноваційних галузей, в той час як у країнах Латинської Америки ситуація була менш сприятливою через проблеми з науковою сферою та освітою.

Якщо узагальнити різні види моделей інноваційного розвитку, то можна описати так би мовити загальну, найпростішу модель, яка змальовує взаємодію основних її елементів.

Загальна модель інноваційного розвитку є моделлю, у якій приватний сектор розробляє технології на основі власних досліджень і впроваджує інновації на ринку. Держава підтримує фундаментальні дослідження, розробляє стратегічні технології (наприклад, у військовій сфері) та створює інфраструктуру і умови для розвитку приватного інноваційного підприємництва.

Отже, модель інноваційного розвитку економіки є складною системою, що потребує взаємодії науково-технічного, соціального аспектів, а також державного і приватного секторів. Кожна країна має свої національні особливості, і досвід показує, що копіювання іноземних моделей зазвичай не дає бажаного ефекту через різні економічні, політичні та соціальні умови. Це означає, що модель інноваційного розвитку має враховувати конкретні умови кожної країни.

По-перше, створення моделі інноваційного розвитку має бути гнучким, оскільки економічні закони змінюються залежно від умов суспільства. Процес трансформації економічних відносин в Україні є тривалим і постійним, тому важливо визначити правильний напрям для подальших соціально-економічних змін, що забезпечить формування ринкової економіки.

По-друге, важливо розуміти, що інноваційна модель країни має бути спрямована на розвиток сучасної цивілізованої держави і перехід до науково-інформаційного технологічного способу виробництва, орієнтуючись на інтелектуальну власність та знання. Це необхідно для успішного розвитку економіки в умовах глобалізації.

По-третє, в процесі створення моделі інноваційного розвитку для України важливо враховувати глобальні зміни, що відбуваються у світі. Сьогодні розвинені країни поступово переходять до цифрової економіки, в центрі якої перебувають знання, інформаційні технології та інновації. Україна, з огляду на свої реалії, має орієнтуватися на розвиток високотехнологічних галузей, що створюють продукцію з високою доданою вартістю. Це означає, що вітчизняні підприємства мають збільшувати свою роль у глобальному ланцюзі створення вартості, фокусуючись на інтелек-

туальних і технічних інноваціях, які забезпечать доступ до нових ринків та покращать конкурентоспроможність українських товарів і послуг. Важливим кроком є розвиток таких індустрій, як інформаційні технології, робототехніка, біотехнології, відновлювальні джерела енергії та інші сфери, де високий рівень технологічних інновацій дозволяє створювати продукти, що відповідають міжнародним стандартам якості.

У цьому контексті Україна має акцентувати увагу на створенні сприятливих умов для розвитку НТП, залучення інвестицій у науково-дослідні та інноваційні проекти, а також на розвитку інфраструктури для стартапів та малих інноваційних підприємств. Це дозволить не лише збільшити експорт високотехнологічної продукції, а й суттєво покращити рівень життя громадян завдяки новим робочим місцям та розвитку економічних галузей, що базуються на знаннях і інтелектуальній власності.

Однією з головних труднощів на шляху впровадження в Україні моделі інноваційного розвитку економіки є:

- структурна деформованість економіки;
- домінування сировинних галузей;
- низька конкурентоспроможність інноваційної продукції;
- відсутність ефективної організації виробництва та низький рівень інвестицій у інновації;
- зношеність основних фондів;
- відсутність законодавчого захисту інтелектуальної власності;
- слабка орієнтація фінансових установ на інвестування в інновації.

Зважаючи на такі реалії трансформаційної економіки України, обмеження у фінансуванні та труднощі залучення довгострокових інвестицій для розвитку інноваційного підприємництва, стабільний економічний розвиток країни може бути забезпечено через модель інноваційного розвитку, яка зосереджена на стимулюванні попиту на науково-технічні розробки, зокрема з боку підприємницького сектора. Така індикативна модель інноваційного розвитку зображена на рис. 4.1.

У цій моделі головна роль надається інноваційному підприємництву, від якого залежить реальний економічний розвиток, а також формуванню партнерських відносин між державою і підприємцями.

Держава має визначити пріоритети в науково-технічному розвитку, які сприятимуть оновленню застарілої технологічної бази промисловості. Необхідно розробити державні програми та забезпечити їх фінансування, а також створити умови для розвитку інноваційного підприємництва.

Окрім державного фінансування, важливо активно використовувати ринкові методи перерозподілу капіталу у пріоритетні галузі, сприяючи структурним змінам в економіці та підвищенню ефективності інновацій для суспільства та приватного сектора.

Сучасний етап науково-технічного прогресу характеризується трансформацією ринкових відносин у нових умовах – із зростаючою економічною нестабільністю та підвищенням рівня невизначеності.

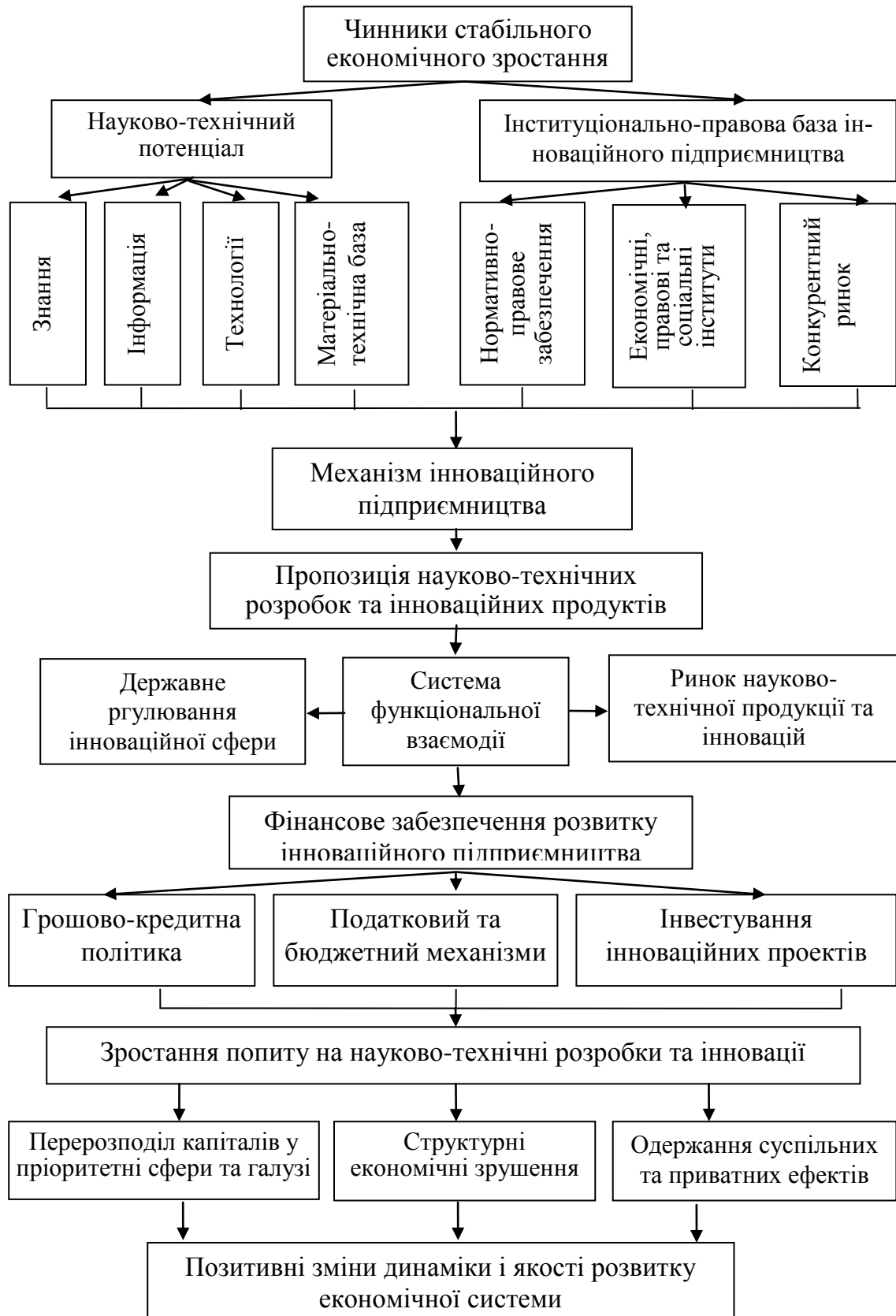

Рисунок 4.1 – Індикативна модель інноваційного розвитку економічної системи

У розвинених країнах цей процес відбувається під активним державним регулюванням, що забезпечує ефективність суспільного виробництва. Такі ж умови ризику притаманні й економіці України, тому уряд має активно впливати на ринкові перетворення. Нині ж, як зазначають фахівці, державне регулювання ринку інновацій в Україні практично не функціонує, а існуючі механізми працюють проти інноваційної діяльності.

Багато економістів переконані, що зменшення або обмеження участі держави в економічних процесах є неправильною стратегією. Вони вважають, що держава має відігравати певну роль у регулюванні ринку, захисті інтересів громадян, стимулюванні економічного зростання та розвитку інфраструктури. Ігнорування цих функцій може призвести до негативних наслідків, таких як нерівність, нестабільність або навіть економічні кризи. Ринкова модель економіки, зокрема змішана економіка, не є ідеальною, і часто призводить до макроекономічних диспропорцій. Тому необхідне державне втручання, особливо в інвестиційній та інноваційній сферах. Держава є важливим власником і споживачем ресурсів, а також інвестором, який може впливати на ринкові перетворення через бюджетні інвестиції. Вона приймає закони, що регулюють діяльність приватних підприємств. Оскільки ринок не завжди здатний забезпечити оптимальний розподіл ресурсів, державне регулювання має доповнювати ринкове саморегулювання, сприяючи ефективному розвитку економіки.

Модель інноваційного розвитку потребує виваженої національної інноваційної та промислової політики, яка визначить довгострокову стратегію розвитку. Держава має забезпечити сприятливі умови для реалізації інноваційних ідей та підтримувати активну участь підприємців у процесі інновацій. Важливо налагодити тісний зв'язок між наукою та виробництвом, поєднуючи розвиток науки з ринковими відносинами. У ринковій економіці підприємці мають орієнтуватися на підвищення якості товарів за зниження витрат. Відтак, інвестиції в дослідження й розробки мають бути невід'ємною частиною виробничого процесу.

Процес інноваційного розвитку має містити:

- стимулювання зацікавленості підприємців у впровадженні нових технологій;
- передавання результатів академічних досліджень до галузей;
- заохочення прискореної амортизації основних фондів;
- підвищення рівня фінансування досліджень і матеріального забезпечення науковців;
- формування механізму державної підтримки інновацій.

Усі ці кроки сприятимуть розвитку інноваційного підприємництва та наближенню до умов розвинутих ринкових економік. Водночас потрібно завжди бути готовими до майбутніх змін, активно прогнозувати інноваційні тенденції й пом'якшувати негативні чинники для розвитку інновацій в Україні.

ВИСНОВКИ ЗА ТЕМОЮ 4

1. Сучасний етап економічного розвитку України характеризується поступовим наближенням до моделей розвинених ринкових економік, що потребує адаптації підприємств до нових умов ринку. Трансформаційні процеси потребують швидкої реорганізації виробничих процесів та впровадження інноваційних підходів у підприємництві та управлінні. Перехід до інноваційного розвитку є важливим завданням для української держави, оскільки традиційні джерела зростання вичерпали себе. Для забезпечення конкурентоспроможності економіки необхідно активізувати впровадження інновацій, підтримку стартапів та оптимізацію інвестиційного клімату. Це сприятиме інтеграції України в глобальні економічні процеси та підвищенню добробуту громадян.

2. Дослідження вказують на те, що соціальна задоволеність людей є неможливою в країнах зі слабкою економікою, що знаходяться на периферії світового економічного розвитку. Це створює протиріччя між потребами населення та можливостями їх задоволення, що спричиняє зростання соціальної активності. В Україні, попри розвиток ринкових відносин, зберігається дефіцит якісних товарів і послуг, що впливає на виробництво та інноваційний розвиток підприємств. Проблеми, такі як відсутність нових технологій та низька конкуренція, гальмують підприємницьку діяльність. Однак у стабільних сферах підприємці починають орієнтуватися на інновації, що сприяє змінам у стратегіях розвитку та підвищенню конкурентоспроможності.

3. Розвиток інноваційного підприємництва важливий для економічних змін у країні, оскільки допомагає зростанню економіки та зміцненню позицій на світових ринках. Економічна конкуренція змушує підприємців ефективно використовувати ресурси та задовольняти потреби споживачів. Державна підтримка інновацій допомагає розвивати нові технології. Технологічні інновації важливі для підвищення якості життя та конкурентоспроможності країни, зокрема завдяки екологічно чистим технологіям, які сприяють глобалізації та розвитку економіки.

4. Інноваційне підприємництво функціонує в специфічних умовах. Зокрема, інновації можуть спричиняти як позитивні економічні зміни, так і підвищувати рівень ризику через можливі порушення стабільності економічної системи та невизначеність результатів інноваційної діяльності. Економічні суперечності між суб'єктами інноваційного підприємництва обумовлені протилежними інтересами, які часто вирішуються шляхом узгодження на ринку.

5. У розвинених країнах активно розвивають інноваційний потенціал, створюючи сприятливе середовище для новітніх технологій, що є основою їхнього економічного зростання. В Україні ж інноваційна система знаходиться на початковому етапі розвитку, з низьким рівнем інноваційної

активності підприємств і значним технологічним відставанням. Обсяги виробництва високотехнологічної продукції залишаються низькими, а інновації не є ключовим фактором розвитку більшості підприємств. Проблеми розвитку інноваційного підприємництва в Україні пов'язані з недостатнім фінансуванням наукових досліджень, відсутністю системної підтримки інновацій і слабким інтересом уряду до створення умов для інноваційної діяльності. Це призводить до зниження ефективності виробництва, технологічного відставання від розвинених країн, а також до зменшення конкурентоспроможності національних підприємств. Для зміни ситуації Україні необхідно інвестувати в науку, створювати сприятливі умови для розвитку інноваційного підприємництва та високотехнологічних галузей, а також покращити законодавчу та інституційну базу для стимулювання інноваційної діяльності.

6. Для успішної інтеграції України у світову економіку необхідно впроваджувати ринкові механізми, що забезпечують швидке оновлення, використання нових технологій та збільшення виробництва конкурентоспроможної продукції. Важливим завданням є створення умов для розвитку професійних здібностей громадян, здобуття нових знань та їх трансформації в інноваційні технології. Інноваційна стратегія є ключовою для економічного розвитку країн, сприяючи розвитку наукоємних галузей. Україні необхідно створити нову систему управління науково-технічним прогресом і впровадити модель інноваційного розвитку, що містить пріоритетний розвиток освіти, науки та науково-дослідних робіт. Така модель сприятиме соціально-економічному прогресу, розвитку культури інновацій та формуванню нових продуктів і технологій. Реалізація цієї моделі потребує значних інвестицій, які є важливим чинником для розвитку інновацій. Показниками ефективності впровадження моделі є кількість нових робочих місць у наукоємних сферах, рівень конкурентоспроможності продукції та рівень розвитку інноваційної інфраструктури. Успіх цієї моделі залежить від ефективності національної політики, підтримки інноваційних підприємств та інтеграції соціально-економічного аспекту інновацій в економічну систему. Для успішного впровадження інноваційної моделі необхідна активна державна підтримка, залучення інвестицій та зміцнення інфраструктури для розвитку інновацій.

Контрольні запитання

1. Як інтеграція України в світові ринки та технологічні екосистеми може вплинути на економічний розвиток країни?
2. Як змінюються інтереси підприємців залежно від розвитку ринкових відносин?
3. Які проблеми існують на внутрішньому ринку України, незважаючи на розвиток ринкових відносин?
4. Як орієнтація підприємств на інновації змінює стратегії їх розвитку в

Україні?

5. Як економічна конкуренція впливає на розвиток підприємництва та задоволення потреб споживачів?
6. Яку роль відіграють державні органи управління у стимулюванні інноваційного підприємництва?
7. Як усунення монополії може сприяти розвитку інновацій в Україні?
8. Як інновації можуть допомогти у вирішенні глобальних екологічних проблем?
9. Яким чином інноваційне підприємництво сприяє підвищенню якості життя та міжнародної конкурентоспроможності?
10. Як глобалізація впливає на світову економіку і які її основні характеристики?
11. Чому глобалізація є важливим чинником розвитку інновацій та технологій?
12. Які проблеми виникають для України в умовах глобалізації?
13. Як глобалізація впливає на розвиток інвестицій і фінансових ринків?
14. Які переваги та ризики глобалізації для українських підприємств?
15. Що є основними причинами технологічного відставання України від розвинених країн?
16. Як розвиток інтелектуального капіталу впливає на конкурентоспроможність країни?
17. Як низька заробітна плата в Україні впливає на розвиток інновацій і використання нових технологій?
18. Яким чином інвестиції в інновації та нові технології можуть допомогти Україні стати конкурентоспроможною на світовому ринку?
19. Як економічні суперечності виникають між суб'єктами інноваційного підприємництва та іншими учасниками ринку?
20. Яким чином інноваційні суперечності можуть сприяти розвитку економіки?
21. Як наука сприяє інноваційному розвитку національних економік, зокрема в розвинених країнах?
22. Які фактори стримують інноваційну активність в Україні?
23. Як вплинула війна на економіку України та її інноваційну діяльність?
24. Якими є основні економічні суперечності в Україні, пов'язані з інноваціями?
25. Чому в Україні є така велика залежність від імпорту нових технологій?
26. Як створення ефективної законодавчої та інституційної бази може допомогти підтримати інноваційне підприємництво в Україні?
27. Які кроки має зробити Україна для подолання технологічного відставання від розвинених країн?
28. Які компоненти містить модель інноваційного розвитку економіки?
29. Які фактори впливають на успішну реалізацію моделі інноваційного розвитку в країні?

30. Як розрізняються поняття «інноваційна модель» та «модель інноваційного розвитку»?
31. У чому полягає роль інноваційного підприємництва в інноваційному розвитку економіки?
32. Як державне регулювання ринку інновацій може вплинути на ефективність економічного розвитку в Україні?
33. Які основні складнощі виникають через структурні деформації економіки України?
34. Яка роль освіти та наукових досліджень у розвитку моделі інноваційного розвитку економіки?

Тема 5 МОТИВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ СИСТЕМИ СТИМУЛЮВАННЯ

5.1 Мотиви, інтереси та стимули розвитку інноваційного підприємства.

5.2 Підприємницький інтерес як основний внутрішній мотив успішної підприємницької діяльності.

5.3 Система стимулювання розвитку інноваційного підприємства.

5.1 Мотиви, інтереси та стимули розвитку інноваційного підприємства

Основними принципами ринкової економіки є, насамперед, особиста ініціатива та свобода підприємства, які створюють умови для виявлення потреб, розвитку здібностей суб'єктів господарювання, а також формування механізму реалізації цих інтересів. Тому методологічно обґрунтованим є підхід до вивчення основного суб'єкта ринкової економіки – підприємця, через його поведінку, внутрішні мотиви, потреби та інтереси, враховуючи мету його діяльності.

Зміст поведінки підприємця визначає його господарська діяльність. Підприємець, організовуючи господарський процес, виявляє ініціативу, рішучість, кмітливість, інтуїцію, комунікабельність та інші риси підприємливості. Підприємливість тісно пов'язана з проявом підприємницьких здібностей і особистою зацікавленістю здійснювати самостійну економічну діяльність, до якої підприємця спонукає особистий мотив.

Мотив – це сукупність внутрішніх, індивідуальних для кожної особи чинників, які спонукають до конкретних дій задля досягнення особистих або організаційних цілей.

Мотив людських дій тісно пов'язаний з економічним інтересом, на що звертав увагу ще у 1770 році французький філософ Поль Анрі Гольбах¹⁵.

Основою імпульсів, що стимулюють бажання бути підприємливим, є специфічний економічний інтерес підприємця.

Підприємливість є особливим економічним інтересом підприємця, який втілює свій талант через ініціативу, заснування і закріплення нових форм господарської діяльності.

Підприємець, як економічний суб'єкт ринкової економіки, має свою специфіку порівняно з іншими господарськими суб'єктами. Визначальною ознакою економічного суб'єкта є володіння капіталом, але це не є достат-

¹⁵ Thiry d'Holbach, P. H. (1796). System of nature.

нім для того, щоб вважати його підприємцем. Підприємець є господарським суб'єктом, який здійснює організацію економічної діяльності і бере на себе відповідальність за економічний ризик.

Різниця між господарським суб'єктом і підприємцем полягає в тому, що підприємець не обов'язково є власником засобів виробництва. Він може розпоряджатися чужою власністю, але основною його функцією є управління власністю. Ця функція передбачає застосування підприємницьких здібностей, зокрема здатності до новаторства, прийняття рішень, створення інновацій і ризику. Від успіху цієї діяльності залежить і мотивація підприємця, яка визначається його інтересами.

Інтерес – це мотив, що визначає волю людини, і «будь-який інтерес зрештою буває практичним» – писав німецький філософ Іммануїл Кант¹⁶.

Внутрішньою спонукальною силою діяльності, однією з основ інтересу суб'єкта є потреба.

Спрямованість суб'єкта на задоволення потреб є безпосередньою властивістю інтересу. Якщо потреба характеризує суб'єкта з погляду його бажань, прагнень, то інтереси вказують на його активність, готовність до змін у суспільному виробництві, творчості, самовираження і самоутвердження. *Інтерес відображає не лише об'єктивну необхідність певних дій суб'єкта, але й передбачає здійснення тих заходів, які забезпечать задоволення потреб.*

Потреби та інтереси у класичних теоріях мотивації виступають як висхідні категорії¹⁷. Під їх впливом формуються різноманітні мотиви та стимули до певних дій.

Відмінність між категоріями «інтерес» і «потреба», з одного боку, та категоріями «мотив» і «стимул», з іншого, полягає в тому, що перші зумовлені об'єктивною реальністю, а другі мають суб'єктивне походження.

Термін «мотив» походить від французького «*motiv*» – спонукальна причина, привід до дії. Однак мотив є не просто причиною дії, а відображенням цієї причини в психіці. Мотиви є відносно стійкими рисами особистості. Але мотив є лише інструментом, за допомогою якого дослідник може пояснити причинно-наслідкову залежність явищ суспільного життя. Інакше кажучи, *мотив є відображенням нашого розуміння відповідного явища.*

Кожна людина формує власний комплекс різноманітних мотивів, які

¹⁶ Кант, І. (1991). Основи метафізики моральності / Іммануїл Кант; пер. В. М. Лавров. Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет. 128 с.

¹⁷ До основних теорій мотивації праці належать: змістовні - теорія потреб А. Маслоу, теорія існування зв'язку і росту К. Альдерфера, теорія придбаних потреб Д. Мак-Клелланда, теорія двох факторів Ф. Герцберга; процесуальні – теорія очікування В. Врума, теорія справедливості С. Адамса, модель вибору ризику Д. Аткинсона, теорія мотивації Л. Портера – Е. Лоулера; гедонічна теорія П. Юнга; теорії управління – теорія «Х» та теорія «У» Д. Мак Григора, теорія «Z» У. Оучі; психоаналітична теорія З. Фрейда; теорія «драйвів К. Халла» та ін.

визначаються її поглядами, звичками, переконаннями. Будь-яка свідома людська дія починається з мотивів, з переживання чогось значущого для індивіда, що розкриває сенс цієї дії для нього.

Як і мотив, *формою прояву інтересу є стимул*. Це форма, в яку інтерес ніби «переходить» у процесі свого розвитку. Через систему стимулів інтерес, так би мовити, «розгортається», конкретизується.

Економічні стимули детермінують підприємницьку діяльність і на поверхні економічних відносин виступають у вигляді «стимулювання» (заохочення) суб'єкта до господарської діяльності, підвищення трудової активності.

Стимулювання – це сукупність форм, методів і засобів залучення людей до підприємницької діяльності, зростання їхньої трудової активності.

Стимулювання інноваційної праці має свої особливості, пов'язані насамперед з тим, що люди, котрі мають справу з розробкою і впровадженням нової техніки та продукції, відрізняються серед інших категорій працівників високим рівнем освіченості, розумом, кмітливостю. Треба враховувати й те, що темпи інноваційних змін практично щороку зростають, також змінюються цінності, соціальні орієнтації, світогляд людей, підвищуються психологічні навантаження. Тому заохочення до інноваційної діяльності персоналу фірми, інших працівників потребує використання широкого спектру матеріальних і нематеріальних, організаційних і психологічних стимулів, спрямованих на задоволення потреб вищого рівня¹⁸. Процес стимулювання у сфері інноваційної підприємницької діяльності має носити постійний характер, а не бути акцією, яка проводиться час від часу, що зумовлено насамперед специфікою цієї діяльності.

Сукупність інтересів, потреб, мотивів, стимулів та створена на їх основі система матеріального і морального стимулювання (заінтересованості) утворюють складний мотиваційний механізм підприємницької діяльності. Внутрішніми спонукальними чинниками цього механізму виступають економічні потреби та інтереси підприємця, а зовнішніми – стимули та система стимулювання.

Мотивацію до праці у будь-якій сфері потрібно розглядати як єдність цінностей праці, вимог до роботи і можливостей їх реалізації. Важливо ро-

¹⁸ Класифікаційна модель А. Маслоу складається з п'яти рівнів потреб: перший рівень — фізіологічні потреби; другий — самозбереження; третій — соціальні потреби; четвертий — потреби в повазі, авторитеті, успіху, розумінні, гармонії; п'ятий (найвищий) рівень потреб — самоутвердження (реалізація здібностей, саморозвиток, самоактуалізація). Причому, на думку А. Маслоу, потреби кожного рівня «спрацюють» як активні мотиви тільки після задоволення потреб попереднього рівня. На наш погляд, така підпорядкованість потреб в реальній дійсності, буває, порушується, зокрема, людина може займатися творчою діяльністю, винаходами тощо і у разі незадоволення чи, принаймні, неповного задоволення потреб «нижчого» рівня.

зрізняти мотивацію трудової діяльності загалом і мотивацію підприємницької діяльності зокрема, оскільки інтереси найманих працівників та підприємців часто різняться.

Наймани працівники зазвичай орієнтовані на результат, але не завжди на якісне та вчасне виконання завдань організації. У науково-технічній сфері, де особливо важлива роль висококваліфікованих спеціалістів, таких як наукові працівники, інженери та конструктори, мотивація до ефективного виконання завдань та досягнення результатів є критично важливою. Тому керівники підприємств мають знати, які мотиви можуть спонукати працівників до бажаних для організації дій і як викликати ці мотиви.

На відміну від найманих працівників, діяльність підприємця є вираженням його власної ініціативи та творчості. Мотивація підприємницької діяльності реалізується через самостійну, творчо-пошукову, ініціативну та ризикову діяльність. Як зазначає видатний американський економіст і теоретик у галузі стратегічного управління І. Ансофф¹⁹, підприємницька організація прагне до змін і постійного вдосконалення, на відміну від організацій з прирослою поведінкою, які мінімізують зміни і реагують на них лише після того, як їх необхідність стане очевидною.

Отже, для успішної підприємницької діяльності необхідні специфічні мотиваційні чинники та підприємницькі здібності, які забезпечують ефективне управління і реалізацію економічних ідей на ринку.

5.2 Підприємницький інтерес як основний внутрішній мотив успішної підприємницької діяльності

Ядром мотиваційного механізму підприємця, силою, що визначає спрямованість його господарської діяльності, виступає **підприємницький інтерес**, який слугує основою імпульсів, що викликають бажання працювати ефективно та високопродуктивно, досягаючи поставленої мети – одержання прибутку від вкладених засобів (це передбачає також задоволення запитів споживачів), та самореалізації себе як особистості, що прагне до задоволення не лише матеріальних, але й інших інтересів (духовних, політичних тощо).

У діяльності підприємця чітко простежується прагнення до отримання економічної вигоди, зиску і успіху. Як стверджують американські економісти Кемпбелл Макконнелл і Стенлі Брю, максимальна вигода та зацікавленість є основними цілями, яких прагнуть досягти фірми, власники і споживачі²⁰. Інший американський економіст Людвіг Мізес зазначає, що мотив прибутку є чи не найважливішим чинником, який змушує бізнесме-

¹⁹ Ансофф, І. (2000). Стратегічне управління (Пер.). К.: Основи. 400 с. (Оригінал виданий 1987)

²⁰ McConnell, C. R., & Brue, S. L. (2018). Economics: Principles, problems, and policies (20th ed.). McGraw-Hill Education.

на забезпечувати виробництво товарів, потрібних споживачам²¹.

Підприємець прагне одержати економічну вигоду від вкладених коштів, оскільки прибуток є гарантом його фінансової стабільності і запорукою від банкрутства та економічних ризиків. У зв'язку з цим підприємець також має намір завоювати монопольну владу, адже надійність у таких умовах забезпечується інноваційним прибутком. Отже, *підприємницький інтерес, спрямований на прибуток, є важливим мотивом для здійснення інноваційної діяльності.*

Однак, як зазначає Йозеф Шумпетер, для підприємця прибуток є лише показником успіху – інколи це єдине, що є доступним, і символом перемоги²². Дійсно, підприємець залишається підприємцем навіть тоді, коли з якихось причин, наприклад, через зміни ринкової кон'юнктури, реконструкцію підприємства чи модернізацію обладнання, він не отримує прибутку, а інколи навіть зазнає збитків. Інноваційна діяльність завжди пов'язана з ризиком і невизначеністю результатів, тому прибуток інколи є лише очікуваним результатом, а підприємець сподівається, що вибраний варіант чи прийняте рішення буде правильним і фортуна буде на його боці.

Отже, прагнення отримати прибуток чи підприємницький дохід здається головною метою підприємця лише на перший погляд. Насправді ж, більш детальне ознайомлення з мотивацією праці підприємця дозволяє побачити, що він значну увагу приділяє завоюванню міцних позицій фірми на ринку, переймається перспективами збереження та успішного розвитку розпочатої справи прагне ефективно управляти рухом матеріальних цінностей, максимізувати дохід і брати участь у його розподілі, а також визначати напрями вигідного використання отриманого доходу, бере на себе вирішення важливих соціальних проблем, що дає йому можливість самовиразитися.

Самовираження, як і самоствердження, – це особлива потреба, яка не може бути задоволена у звичному розумінні. Відомий психолог Абрагам Маслоу трактує потребу в самовираженні як потребу в розвитку власних здібностей. З його погляду, чим більше людина вдосконалює свої навички та знання в певній сфері, тим сильніша її потреба в подальшому прогресі.

Бажання самоствердитися – це потреба людини не стільки в матеріальних благах, скільки в моральному задоволенні. Багато матеріально забезпечених людей відчують внутрішню порожнечу та незадоволеність, що свідчить про те, що відчуття самоствердження більше пов'язане з тим, «хто ти є», аніж з тим, «що у тебе є». У цьому сенсі самоствердження є безперервним процесом або станом, до якого людина прагне наблизитися,

²¹ Mises, L. von. (1944). Bureaucracy. Yale University Press.

²² Шумпетер, Й. А. (2014). Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу (В. Старка, Пер.). 2-е вид., доп. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 246 с.

оскільки відчуває тривогу, неврівноваженість і неспокій у душі щодо свого поточного становища.

У Європі термін «підприємництво» з'явився в середні віки, коли підприємцями називали організаторів великих проєктів, таких як паради чи будівництво храмів. Часто будівництво храмів доручали духовним особам, для яких отримання прибутку не було головною метою, а завданням було управління ресурсами без великого ризику, і їх діяльність не зводилася до бажання особистого збагачення.

Отже, можна стверджувати, що підприємництво є прийнятним у рамках християнських принципів, якщо підприємець працює чесно, дбає про суспільне благо, займається благодійністю та не шукає лише особистого збагачення. Тобто, якщо воно не веде до духовної деградації.

Не пов'язував мету підприємця лише з прагненням до збагачення також британський економіст, один із основоположників неокласичної економічної теорії Альфред Маршалл. Він вважав підприємця людиною, яка управляє виробництвом, щоб забезпечити найбільший ефект у задоволенні людських потреб²³.

Підприємець постійно реагує на зміни ринкового середовища, що, зі свого боку, впливає на його мотиви і цілі, змінюючи форму мотивації і ведучи до ускладнення організації бізнесу. Японський підприємець, засновник і керівник компанії Tateishi Electric Co. Кадзуми Татеїсі зазначає, що сучасний підприємець – це людина, здатна швидко реагувати на запити клієнтів, готова до розумного ризику і орієнтована на суспільне служіння, що містить забезпечення якості товару, його вартості та доставки²⁴.

Таким чином, *отримання прибутку не є єдиною метою підприємця. Під-приємець також прагне до зміцнення позицій фірми на ринку, розвитку справи, а також до самовираження і вирішення важливих соціальних проблем. Свою значущість підприємець демонструє через інноваційну діяльність, шукаючи нові способи задоволення потреб споживачів і формування нових вимог на ринку.*

Сильне прагнення отримати економічну вигоду виразно простежується як один з основних мотивів підприємця, як правило, тоді, коли незадоволеними залишаються його елементарні матеріальні потреби. Адже, як наймогутніші й донині єдині дійсно достатні мотивації, що діють у найширших межах, є інстинкт самозбереження, якому підпорядковується інстинкт виживання. Однак, коли підприємець забезпечує не тільки власне виживання, а й нормальне життя для себе і своєї родини, його творча діяльність не зупиняється. Наприклад, Арманд Хаммер, очолюючи одну з найбільших транснаціональних корпорацій, зазначав, що бізнес для нього

²³ Marshall, A. (1890). Principles of Economics. Macmillan

²⁴ Tateishi, Kazuma. (1989) The eternal venture spirit : an executive's practical philosophy. Cambridge, Mass. : Productivity Press. 177 p.

– це не лише засіб збагачення, а й джерело задоволення від вирішення складних проблем і прийняття важливих рішень²⁵.

На відміну від інших господарських суб'єктів, *справжні підприємці орієнтуються не тільки на отримання матеріальної вигоди, але й на творчість, соціальне зростання і досягнення нових вершин*. Адже, як зазначав Льюїс Керрол, щоб лишитися на тому ж місці, треба бігти так швидко як тільки можеш, а якщо ти хочеш чогось досягти, тобі треба бігти принаймні вдвічі швидше²⁶.

У сучасній ринковій економіці підприємці змушені не лише виживати, але й досягати економічної стабільності та процвітання, активно займаючись ризиковими інноваційними дослідженнями та їх впровадженням. Сучасний процес трансформації ринкових відносин характеризується швидкими змінами споживчого попиту та гострою конкуренцією. У таких умовах рівень розвитку країни значною мірою визначається здатністю економіки сприймати досягнення науково-технічного прогресу, у центрі якого перебувають інновації. Саме інноваційний процес сприяє модернізації та структурній перебудові економіки. Країна, яка уникає участі в «інноваційних змаганнях», швидко стає аутсайдером на світовій арені.

Підприємницький інтерес до інноваційної діяльності зумовлений бажанням знайти нові ринки чи нову нішу для свого продукту, навіть якщо для цього необхідно ризикувати. Людина, за своєю природою, схильна до змін, і ця схильність є спонукальним мотивом для розвитку її інтелекту. Інновації стають основою для вдосконалення інтелектуальних здібностей підприємця, що мотивує його до пошуку нових можливостей. І навіть у разі невдачі цей стимул посилюється, оскільки усвідомлення неминучості технологічного програшу в разі відставання в інноваціях ще більше мотивує до пошуку нових рішень.

Зростаючі потреби та обмеженість ресурсів породжують жорстку конкурентну боротьбу за ринки та виробничі ресурси. Щоб здобути успіх у цьому конкурентному середовищі, необхідно постійно вдосконалюватися, розвивати свої інтелектуальні здібності і підприємницький талант. Прогрес науки та нові відкриття спонукають до практичного застосування нових знань, що відкриває нові горизонти для інноваційного підприємництва. Як зазначав німецький економіст і соціолог Герхард Менш, «інновації перемагають депресію». Це стосується не тільки підприємців-новаторів, а й суспільства, країни та цивілізації загалом. Той соціальний організм, який не має достатньо сил та стимулів для своєчасного інноваційного прориву, ризикує залишитися на периферії історичного прогресу.

²⁵ Hammer, A. (1985). *My Fifty Years in Business*. New York: Doubleday.

²⁶ Керрол, Л. (2001). *Аліса в Країні Чудес; Аліса в Задзеркаллі* / В. Корнієнко (пер. з англ.). К. : Дитяче видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА». 140 с.

5.3 Система стимулювання розвитку інноваційного підприємництва

Підприємницький інтерес проявляється через систему мотивів і стимулів, які визначають напрям розвитку підприємницької діяльності, впливаючи на економічні відносини через різноманітні форми стимулювання та заохочення.

Активність інноваційного підприємництва визначається не лише спонукальними мотивами до нововведень або усвідомленням необхідності оновлення застарілого обладнання для підвищення конкурентоспроможності, але й ефективною системою стимулів, спрямованих на покращення результатів виробництва. Ринкові відносини сприяють значному посиленню ролі економічних стимулів у розвитку різних форм і видів підприємницької діяльності.

Для України актуальність розгляду системи стимулів інноваційної активності обумовлена необхідністю переорієнтації національної економіки на інноваційний розвиток, що є стратегічним напрямком для її прогресу. Це змушує господарських суб'єктів, які конкурують, змінювати стереотипи поведінки в галузі інноваційної діяльності.

Створення передумов та формування системи стимулювання розвитку інноваційного підприємництва є актуальним також через зростання ролі інновацій, які стають головним чинником економічного зростання, поступово відтісняючи інвестиції. Аналіз чинників активізації підприємницької діяльності та впливу на поведінку виробників є важливим напрямком у наукових дослідженнях, особливо в контексті динамічних змін економічної ситуації в Україні, зокрема у сфері відносин власності.

Різноманіття відносин власності та організаційно-правових форм господарювання в ринковій економіці сприяє економічній самостійності суб'єктів, створюючи умови для активізації інноваційної діяльності. *Приватна власність, зокрема, визначається як основа для розвитку підприємницької мотивації*, оскільки вона може використовуватися не лише для бізнесу, а й для благодійництва та особистих потреб.

У країнах з ринковою економікою право власності є основою суспільного розвитку, і саме приватна власність переважає серед інших форм. Вона забезпечує незалежність власників, слугує потужним стимулом до високоефективної діяльності, сприяючи відродженню промисловості та підвищенню інтересу до підприємництва. Володіння та розпорядження власністю дозволяє підприємцям максимально реалізувати свій потенціал.

Підприємці, як власники, активно «включені» в роботу своїх фірм, постійно вдосконалюючи кваліфікацію та підвищуючи якість роботи. Власницька мотивація та інтелектуальний потенціал підприємця найкраще реалізуються в інноваційному підприємстві, особливо в малому бізнесі та інноваційно-впроваджувальних компаніях. Приватна власність є внутрішнім стимулом ефективного господарювання, хоча в сучасних умовах її

вплив змінюється, особливо в країнах Заходу, де для започаткування бізнесу доступні кредитні ресурси.

Сучасне підприємництво має соціально-етичні цілі, зокрема сприяння збільшенню робочих місць та підвищенню кваліфікації працівників. Інноваційне підприємництво особливо зацікавлене в цьому процесі. Однак *розвиток підприємництва залежить не лише від приватної власності, а й від інших стимулів, таких як прагнення до економічної стабільності та сталого розвитку*. Підприємець прагне забезпечити стійкі позиції на ринку, суспільне визнання та збереження розпочатої справи.

Для ефективного функціонування підприємства в умовах економічної невизначеності підприємці мають накопичувати прибуток. Інноваційна діяльність потребує розумових здібностей і знань, що дозволяє отримати *стабільний інноваційний прибуток, який виступає потужним стимулом до активної діяльності*.

Ще одним важливим стимулом до активної підприємницької діяльності є економічна конкуренція, адже вона сприяє інвестиціям, що приводять до зростання продукції та зайнятості.

Конкуренція є потужним механізмом відтворення інноваційного потенціалу, сприяє узгодженню економічних інтересів різних суб'єктів та генерує ділові стимули для підтримки інноваційної діяльності. Вона забезпечує можливості для втілення нових технологій, удосконалення виробництва та використання ресурсів більш ефективно. Конкуренція стимулює виробників шукати нові способи організації виробничого процесу та задовольняти потреби споживачів найкращим чином.

Економічна конкуренція виступає невидимим контролером ринкової економіки, де підприємець є ключовою фігурою. Вона сприяє зростанню масштабів виробництва, зниженню витрат і покращенню якості продукції. Конкуренція обмежує можливість суб'єктів нехтувати інтересами споживачів, стимулюючи їх діяти в межах суспільних інтересів.

Згасання конкуренції може призвести до монопольних переваг, коли підприємці підвищують ціни, не турбуючись про покращення якості чи розширення асортименту. Однак, коли конкуренція відновлюється, інтереси підприємців знову скеровуються на користь суспільства.

У умовах конкуренції підприємець змушений постійно вдосконалювати виробництво, освоювати нові технології та покращувати продукцію. Конкуренція виступає каталізатором інновацій, змушуючи підприємців шукати нові рішення та йти на ризик. *Якщо власник не має необхідних підприємницьких навичок, конкуренція «вимагає» найняти менеджера для управління підприємством*.

Загалом, конкуренція є важливим стимулом для розвитку інноваційного підприємництва, оскільки дозволяє підприємцям, що впроваджують нові технології, знижувати витрати і зміцнювати свої позиції на ринку. Розвиток конкуренції сприяє появі нових товарів, технологій та змінює структуру економіки.

Внутрішні стимули для активізації інноваційного підприємництва, такі як володіння власністю, прагнення до монопольних позицій або досягнення економічної стабільності, доповнюються зовнішніми факторами, серед яких важливу роль відіграє **система державного економічного стимулювання**, яка дозволяє спрямовувати діяльність підприємців у напрямку інноваційного розвитку, задовольняючи поточні потреби та забезпечуючи умови для сталого економічного розвитку.

Необхідність стимулювання з боку державних органів підвищення активності та ефективності діяльності інноваційного підприємництва зумовлена цілим рядом причин:

- значним посиленням ролі інтенсивних чинників розвитку виробництва, що ґрунтуються на застосуванні останніх досягнень науково-технічного прогресу у всіх сферах економічної діяльності;
- зростанням ролі науки і освіти у підвищенні ефективності розробок і освоєнні інновацій;
- необхідністю прискорити впровадження винаходів і розробок та одночасно суттєво скоротити терміни створення і освоєння нової техніки, технології тощо у зв'язку з швидкими темпами морального старіння техніки і технології;
- підвищенням вимог до технічного рівня виробництва та ін.

*Ключову роль у системі державного стимулювання відіграють **фінансові важелі**.* Для підприємця, орієнтованого на отримання фінансового результату, важливі різні інструменти, такі як ціни, податки, пільги, премії, штрафи, дотації тощо. Розробка та застосування фінансових механізмів має враховувати інтереси всіх зацікавлених сторін, а не бути вигідною тільки одному учаснику.

*Особливо важливим є **податок та податкові пільги** як інструмент стимулювання інновацій.* За допомогою податків держава не тільки мобілізує кошти для виконання своїх функцій, а й стимулює підприємницьку та інноваційну активність. Зниження податку на прибуток, податкові пільги на інвестиції, а також на науково-дослідні роботи дозволяють підприємцям зменшувати витрати на інноваційні проекти, що сприяє їх швидшому впровадженню.

Промислово розвинені країни активно використовують податкові пільги для стимулювання інновацій, наприклад, надаючи знижки на обладнання, яке використовується для інноваційних досліджень. У Великобританії, Канаді, Японії та США податкові канікули або пільги на науково-дослідні роботи допомагають підприємствам інвестувати в нові технології та обладнання. Завдяки таким податковим пільгам та іншим фінансовим механізмам, країни підтримують інноваційне підприємництво, заохочуючи підприємців інвестувати в нові технології та сприяти розвитку економіки через наукові та технічні досягнення.

З огляду на досвід розвинутих країн, для стимулювання інноваційної

діяльності на малих та середніх підприємствах, а також серед інвесторів в Україні, вважаємо за доцільне звернути увагу уряду на можливість запровадження таких заходів:

- пряме фінансування витрат на створення нової продукції та технологій (у Франції, США та інших країнах така підтримка досягає 50%);
- надання безвідсоткових позик (такий захід широко застосовується у Швеції);
- надання дотації, що використовуються для стимулювання інноваційної діяльності в більшості розвинутих країн;
- створення фондів для реалізації інновацій з урахуванням можливого ризику, як це робиться у Великобританії, Німеччині, Франції, Швейцарії та Нідерландах;
- надання безповоротних позик, що практикується у Німеччині, де вони покривають до 50% витрат на впровадження нових технологій;
- зниження державного мита для індивідуальних винахідників, як це робиться в Австрії, Німеччині, США та інших країнах;
- відстрочення або звільнення від сплати мита, якщо винахід сприяє економії енергії, як це практикується в Австрії.

Особливу увагу промислово розвинені країни приділяють розвитку венчурних підприємств, яким надається значна підтримка.

Запровадження цих заходів могло б активізувати інноваційну підприємницьку діяльність в Україні. Однак, на жаль, кілька основних положень Закону України «Про інноваційну діяльність», що стосуються надання податкових та митних пільг підприємствам, які займаються виробництвом інноваційної продукції, були призупинені одразу після його прийняття і, так і не набравши чинності, наразі скасовані. Це свідчить про недооцінку Урядом і Верховною Радою України значення інноваційної діяльності для економічного розвитку та роль податків як інструменту стимулювання інноваційного підприємництва.

Податкові пільги для інноваційної діяльності в Україні все ж існують. Зокрема, від сплати податків звільняються державні навчальні заклади, наукові установи, а також організації, які фінансуються частково або повністю з бюджету. Прибуток дослідно-конструкторських та дослідних виробництв оподатковується за зниженою ставкою: 25% від загальної ставки податку для підприємств, 50% для підприємств, де дослідна продукція становить понад 80%. Звільняються також інноваційні фонди та фонд фундаментальних досліджень, а підприємства, що здійснюють добровільні внески до цих фондів, мають можливість зменшити оподаткований прибуток на суму таких внесків.

До 2005 року спеціальний режим оподаткування також поширювався на технопарки, однак був скасований, а у 2006 році був прийнятий Закон України згідно якого податкові пільги були відновлені лише для 16 техно-

парків, що інші технопарки поставило в гірші економічні умови.

Загалом, система оподаткування в Україні недостатньо стимулює розвиток інноваційного підприємництва. Відсутні механізми заохочення інвестицій у виробництво, а традиційні фінансові інструменти не пристосовані для підтримки інновацій, особливо на ранніх етапах. Крім того, існує значна невідповідність між потребами інноваційного розвитку та наявними фінансовими ресурсами.

Податкова система має бути побудована на науково обґрунтованих принципах, що враховують міжнародний досвід. Потрібно зосередитися на підвищенні стимулювальної ролі податків і створенні стимулів для інноваційної діяльності. Пільги мають бути диференційовані залежно від наукомісткості виробництва, типу обладнання та території інноваційної інфраструктури. На сьогодні ж пільги нерідко надаються підприємствам з низькими показниками ефективності, що є нелогічним з макроекономічного погляду.

Потрібно, щоб податкові пільги мали цільовий характер і надавалися підприємствам, які реалізують продукцію на експорт, впроваджують інновації та демонструють високі результати господарювання. Вдосконалення податкового законодавства має містити послаблення податкового тягаря на виробників, перегляд пільг, забезпечення стабільності та простоти сплати податків, а також усунення подвійного оподаткування.

Важливе значення для розвитку інноваційної діяльності мають норми амортизації, оскільки вони можуть бути стимулом для технічного оновлення підприємств. У високорозвинених країнах амортизаційні відрахування сприяють прискореному обігу капіталу, що є важливим для інновацій.

Фінансові стимули, такі як заохочувальні фонди та бюджетне фінансування, також мають важливу роль у підтримці інновацій. Водночас, фінансові санкції необхідні для посилення відповідальності за виконання зобов'язань, зокрема щодо податків.

Отже, одним із головних факторів зацікавленості підприємців у вдосконаленні виробничих процесів є можливість отримання додаткового прибутку, що забезпечує стабільний розвиток і можливість інвестувати в інновації та підвищення ефективності підприємства.

Подвійний вплив на результати діяльності підприємства має **заробітна плата**. Вона є важливим стимулом для праці найманих працівників, але її підвищення може зменшити прибуток, що впливає на можливості для розширення виробництва. Проте, з іншого боку, збільшення оплати праці сприяє підвищенню зацікавленості працівників, що веде до покращення продуктивності, зниження собівартості продукції і збільшення виробництва та товарної пропозиції на ринку.

У країнах з високим рівнем розвитку заробітна плата є важливим інструментом стимулювання інноваційної діяльності. Наприклад:

– компанія Google відома своєю політикою підтримки інновацій через

внутрішні програми, де співробітники можуть працювати над власними проектами, що виходять за межі основних завдань компанії. Крім того, Google пропонує значні бонуси і винагороди за інноваційні ідеї та розробки, що приносить значний прибуток або значно поліпшує продукт;

– в Apple стимулюють інноваційний підхід серед своїх працівників через високі заробітні плати та бонуси, а також через можливість кар'єрного зростання для тих, хто розробляє нові технології та інноваційні продукти. Компанія активно заохочує своїх інженерів, дизайнерів та інших працівників до розробки нових рішень і продуктів, що допомагає підтримувати лідерство на ринку;

– у Tesla – це заохочення співробітників до розробки нових ідей і технологій, що допомагають покращити якості продукції та технології, особливо у сфері електричних автомобілів та відновлюваних джерел енергії. Відбувається шляхом виплат суттєвих премій за досягнення значних результатів в інноваціях;

– компанія Microsoft активно використовує систему бонусів для своїх працівників, залежно від досягнутих результатів, зокрема у сфері розробки нових технологій. Компанія підтримує свою команду через винагороди за інноваційні ідеї та проекти, що містять премії та значні грошові бонуси за важливі інноваційні досягнення;

– в IBM є система винагород для наукових співробітників, що досягають значних результатів в інноваціях. Наприклад, за винаходи, які отримали патенти, компанія пропонує значні премії, що коливаються від 2,5 до 10 тисяч доларів. Окрім цього, IBM активно впроваджує програми для стимулювання творчої діяльності та наукових досягнень, зокрема через додаткові виплати за внесок у розвиток технологій та інновацій;

– у компанії Amazon заробітна плата та бонуси також пов'язані з інноваціями. Компанія пропонує гнучку систему премій для співробітників, які пропонують нові ідеї та рішення, що позитивно впливають на розвиток компанії. Amazon заохочує інновації через програми винагород, що містять не тільки грошові виплати, але й акції компанії.

Ці компанії активно використовують заробітну плату як важливий інструмент для стимулювання творчої діяльності своїх працівників і розвитку інновацій, що дозволяє їм залишатися лідерами у своїх галузях.

Отже, на активність інноваційного підприємництва впливає кількість і науковий рівень працівників, особливо тих, хто визначає економічне зростання країни. Розвиток інноваційного підприємництва залежить від рівня освіти населення та підготовки наукових кадрів, здатних не лише генерувати інноваційні ідеї, а й ефективно впроваджувати їх. Багато країн активно залучають висококваліфікованих науковців для прискорення розвитку науково-технічного прогресу. Важливою умовою активізації інноваційної діяльності є розвиток інноваційної культури суспільства – пі-

дтримка наукових видавництв, освітніх програм і сучасних комп'ютерних технологій, а також підвищення рівня навчального процесу та наукової діяльності.

ВИСНОВКИ ЗА ТЕМОЮ 5

1. Основні принципи ринкової економіки ґрунтуються на особистій ініціативі та свободі підприємництва, які створюють умови для реалізації потреб і здібностей суб'єктів господарювання, а також для розвитку механізмів реалізації їхніх інтересів.

2. Підприємець є основним суб'єктом ринкової економіки, і його діяльність визначається не лише володінням капіталом, а й здатністю до організації господарського процесу, прийняття рішень, ризику і новаторства. Він може не бути власником засобів виробництва, але він бере на себе відповідальність за організацію і управління економічною діяльністю.

3. Мотиви і потреби підприємця тісно пов'язані з його економічним інтересом. Мотиви спонукають до дій і є відображенням потреб, що також впливає на активність і бажання підприємця досягати своїх цілей.

4. Інтереси підприємця формуються через потреби та внутрішні мотиваційні фактори. Інтерес є спонукальною силою, яка визначає активність суб'єкта, зокрема готовність до змін та інновацій у сфері господарської діяльності.

5. Стимулювання економічної діяльності, особливо інноваційної, є важливим елементом мотиваційного механізму. Для успіху в інноваційному підприємстві необхідно застосовувати широкий спектр стимулів, як матеріальних, так і нематеріальних, організаційних і психологічних.

6. Мотивація підприємця значно відрізняється від мотивації найманого працівника. Підприємець діє на основі власної ініціативи, творчості та бажання до змін, тоді як наймані працівники часто орієнтовані на результат без глибокої залученості в процес.

7. Ефективне управління і реалізація економічних ідей на ринку потребують специфічних мотиваційних чинників і підприємницьких здібностей. Це включає здатність до прийняття рішень, інновацій та управління економічними ризиками.

8. Ядром мотиваційного механізму підприємця є підприємницький інтерес, який визначає спрямованість його діяльності. Підприємницький інтерес спрямований на одержання прибутку, прагнення до отримання якого є головним стимулом ефективної та продуктивної господарської діяльності підприємця. Прибуток є важливим чинником для забезпечення фінансової стабільності підприємця, хоча його діяльність часто пов'язана з ризиком та невизначеністю. Успіх не завжди гарантує прибуток, тому важливою є здатність підприємця адаптуватися до змін ринкових умов. Підприємництво не зводиться лише до матеріальних вигод. Підприємницький інтерес також містить прагнення суб'єкта господарювання до

задоволення нематеріальних потреб, до самовираження через творчість, вирішення соціальних проблем, а також зміцнення позицій на ринку. Це дозволяє йому не тільки досягати успіху в бізнесі, а й забезпечувати власне моральне задоволення та самореалізацію.

9. Важливим елементом підприємницької мотивації є орієнтація на інновації. Підприємці шукають нові способи задоволення потреб споживачів, використовуючи новітні технології та підходи. Інноваційна діяльність стає важливим інструментом для досягнення конкурентних переваг. Підприємці мають адаптуватися до швидких змін ринкової ситуації, що потребує постійного вдосконалення та розвитку своїх здібностей. Водночас підприємництво може бути морально прийнятним, якщо воно не спрямоване лише на особисте збагачення, а слугує суспільному благу.

10. Важливим елементом підприємницької мотивації до ефективної діяльності є приватна власність. Вона дозволяє підприємцям здійснювати контроль над своїм бізнесом і надає можливість приймати власні рішення, що мотивує до активного розвитку та вдосконалення своєї справи. Однак у сучасних умовах ефект від цієї мотивації може знижуватись. Зокрема, підприємці можуть отримати кредити за вигідними умовами, що може зменшити їхній інтерес до використання власних коштів для розвитку бізнесу. Зміни законодавства також можуть обмежити можливість підприємців реалізовувати свій потенціал, навіть якщо вони мають приватну власність.

11. Потужним механізмом стимулювання інноваційної діяльності є конкуренція. Вона забезпечує умови для удосконалення виробництва, використання нових технологій і задоволення потреб споживачів. Її відсутність призводить до монополізму, що знижує ефективність економіки. Конкуренція мотивує підприємців до інновацій і змушує постійно покращувати продукцію.

12. Суттєву роль у стимулюванні інноваційної діяльності відіграє держава, використовуючи податкові інструменти, які можуть знижувати витрати підприємців на інноваційні проекти, що сприяє їх впровадженню. У розвинутих країнах податкові пільги активно застосовуються для підтримки інновацій, що має бути запроваджено і в Україні. Такі фінансові стимули, як податкові пільги, субсидії, дотації та венчурне фінансування, є важливими для стимулювання інноваційної діяльності. Проте, в Україні існує суттєва невідповідність між потребами інноваційного розвитку та наявними фінансовими ресурсами.

13. Важливим інструментом стимулювання працівників до інноваційної діяльності є заробітна плата. Високі заробітки, бонуси та можливості кар'єрного зростання є ефективними методами підтримки інноваційного клімату в компаніях. Прикладом цього є компанії, як Google, Apple, Tesla, Microsoft та ін., які використовують винагороди для заохочення працівників до інновацій.

14. Для підвищення активності інноваційного підприємництва в Україні необхідно впровадити низку заходів, зокрема поліпшити податкову систему, збільшити державне фінансування інноваційних проєктів, а також розширити венчурне фінансування для стартапів. Крім того, держава має переглянути законодавство та розробити програми підтримки інновацій на рівні малих і середніх підприємств.

Загалом, мотивація підприємця є багатогранною та багатofакторною. Успішна підприємницька діяльність залежить від комбінації особистої ініціативи, економічних інтересів, мотивації, стимулів та підприємницьких здібностей, які дозволяють адаптуватися до змінюваного ринкового середовища.

Контрольні запитання

1. Як особиста ініціатива та свобода підприємництва впливають на функціонування ринкової економіки?
2. У чому різниця між поняттями «потреба», «інтерес», «мотив» та «стимул» в контексті підприємницької діяльності?
3. Що таке підприємливість і які риси характерні для поведінки підприємця?
4. У чому полягає різниця між господарським суб'єктом і підприємцем?
5. Які чинники стимулюють інноваційну підприємницьку діяльність і чому важливо використовувати різноманітні стимули?
6. Як мотивація підприємця відрізняється від мотивації найманого працівника?
7. Чому важливо для підприємця проявляти ініціативу та творчий підхід у своїй діяльності?
8. Як специфічні мотиваційні чинники та підприємницькі здібності допомагають підприємцю ефективно здійснювати економічну діяльність на ринку?
9. Чому прибуток є важливим мотивом для підприємця, але не є єдиною метою його діяльності?
10. Як самовираження та соціальні аспекти впливають на мотивацію підприємця?
11. Як моральні принципи можуть бути поєднані з підприємницькою діяльністю?
12. Які зміни в ринковій ситуації можуть змусити підприємця змінити свої мотиваційні орієнтири?
13. Як підприємці можуть вирішувати соціальні проблеми через свою діяльність?
14. Що таке підприємницький інтерес і як він проявляється в різних формах стимулювання підприємницької діяльності?
15. Як ринкові відносини впливають на розвиток інноваційного підприємництва?

16. Чому інноваційна активність є важливою для економічного розвитку України?
17. Яку роль у розвитку підприємництва відіграє приватна власність?
18. Як конкуренція стимулює інноваційну діяльність підприємців?
19. Які основні чинники активізації підприємницької діяльності є актуальними в умовах України?
20. Які форми державного стимулювання можуть бути корисні для розвитку інноваційного підприємництва в Україні?
21. Чому важливо надавати податкові пільги підприємствам, що займаються інноваційною діяльністю?
22. Як заробітна плата впливає на інноваційну діяльність підприємств?
23. Які міжнародні практики стимулювання інновацій можуть бути корисними для України?
24. Як економічна конкуренція сприяє розвитку нових технологій та удосконаленню виробництва?
25. Які стимули сприяють розвитку інновацій у малих та середніх підприємствах?
26. Чому важливо забезпечити стабільність податкової політики для стимулювання інновацій в Україні?

Тема 6 ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА УМОВИ ЇХ РОЗВИТКУ

6.1 Роль малого інноваційного підприємництва в економічному розвитку та впровадженні нових технологій.

6.2 Венчурне підприємництво: форми, роль та розвиток в Україні і світі.

6.3 Роль великих інноваційних підприємств у розвитку глобального економічного простору.

6.1 Роль малого інноваційного підприємництва в економічному розвитку та впровадженні нових технологій

Перетворення інноваційних ідей в реальні інноваційні проекти та розробки, їх успішна реалізація у вигляді конкретних інноваційних товарів та послуг, що мають споживчу цінність, є метою інноваційного підприємництва. Це досягається через організаційні форми, такі як малі, середні та великі фірми, корпорації, об'єднання, які впроваджують інновації з головною ціллю – отримання інноваційного прибутку.

Хоча прибуток не є єдиним мотивом для підприємця, важливо зазначити, що підприємницька діяльність неможлива без фінансової стійкості. Підприємець самостійно організовує діяльність і бере на себе всю відповідальність за результати, що зумовлює необхідність отримання доходу для відтворення і розширення виробничого процесу. Інновації, як правило, потребують значних інвестицій та організаційних змін, що супроводжуються великою кількістю складних завдань і фінансових витрат.

Розвиток інноваційного підприємництва почав активно проявлятися з 40-х років ХХ ст. в провідних країнах світу, а його різноманітні форми сформувалися у 60–80-х роках. Однією з причин цього стала необхідність структурної перебудови економіки США після кризи середини 70-х років. У цей період відбулося фізичне та моральне старіння основних компонентів відтворення, що призвело до зниження ефективності виробництва. Як результат виникла потреба у зниженні виробничих витрат, що стимулювало розвиток інноваційного підприємництва, особливо через зростаючий попит на нові ресурсощадні технології.

У розвитку інноваційного підприємництва важливу роль відіграли малі підприємства, які здатні швидко впроваджувати нові технології та адаптуватися до змін. Вони стали основними акторами в розробці радикальних технологічних новацій, особливо після Другої світової війни. Нині малі підприємства в США та Західній Європі створюють значну частину інновацій та ліцензують нововведення на світовому ринку. Їх головна перевага полягає в мобільності та здатності швидко генерувати нові ідеї, а також в успішному освоєнні інновацій у вузькоспеціалізованих, часто високоризикованих, сферах.

Мале інноваційне підприємництво відіграє ключову роль у розвитку середнього класу, забезпечуючи основу для економічного зростання. Це також відображається на практиці в таких країнах як США та країни Західної Європи, де державні та приватні інвестори активно підтримують венчурні фірми, багато з яких очолюють винахідники та вчені. Такий підхід забезпечує реальний фінансовий й інноваційний розвиток через створення нових підприємств, що займаються розробкою і впровадженням нової продукції та технологій.

Заснування малих інноваційних підприємств зазвичай починається в наукових центрах, таких як університети, у яких вони орендують землю і використовують лабораторії для досліджень і розробок. Прикладом є численні малі фірми, зосереджені навколо Стенфордського університету в США, які успішно займаються виробництвом компонентів для комп'ютерної і електронної техніки. Ці підприємства займаються як науковими розробками, так і виробництвом, що робить їх важливим елементом економічної структури країни.

В Японії малий бізнес теж займає важливе місце в інноваційному процесі. Більшість малих підприємств, які становлять основу переробної промисловості, займаються виробництвом компонентів для великих корпорацій. Це дозволяє великим компаніям, таким як «Тойота» та «Хонда», ефективно працювати, забезпечуючи необхідні деталі від малих підприємств, що здійснюють точне виготовлення високоякісних деталей у обмежених масштабах.

Згідно з оцінками національних наукових фондів США, малі фірми з чисельністю до 100 осіб здатні здійснювати значно більше нововведень на кожен вкладений долар у НДДКР, ніж великі компанії. Це свідчить про вищу ефективність малих підприємств у впровадженні інновацій, що дає їм перевагу в швидкості виходу на ринок і стимулює розвиток нових технологій.

Малі інноваційні фірми часто створюються як об'єднання зусиль кількох ініціативних дослідників з метою виробництва та реалізації наукомісткої продукції або шляхом виходу з великих науково-виробничих комплексів, що не можуть адаптуватися до ринкових умов. Вони можуть також виконувати роль посередників, сприяючи просуванню інновацій на ринок, особливо в регіонах, де науково-технічні зв'язки не такі сильні, як у великих наукових центрах.

В Україні, хоча мале інноваційне підприємництво ще не досягло високого рівня розвитку, воно поступово набуває значення, зокрема через приватизацію і дезінтеграцію великих підприємств. Малі підприємства позитивно впливають на конкурентоспроможність і технологічний прогрес, оскільки вони здійснюють технологічні відкриття і реалізують їх у співпраці з великими корпораціями для масового виробництва.

6.2 Венчурне підприємництво: форми, роль та розвиток в Україні і світі

Своєрідною формою малого та середнього інноваційного підприємництва є **ризиковий (венчурний) бізнес**, який у ринковій економіці представлений приватними інвестиційними компаніями, діяльність яких підтримується державними і суспільними фондами. Одержуючи від різних фінансових інститутів кошти на створення ризикових підприємств, венчурний бізнес займається апробацією, доробкою та доведенням до промислової реалізації «ризикових» інновацій.

Позитивний приклад використання такої форми залучення довгострокових інвестицій накопичили США та європейські країни, де за останні десятиліття зусиллями венчурного капіталу створено сотні тисяч нових робочих місць і одержано мільярди доларів прибутку.

Серед об'єктів венчурного фінансування лідирують високотехнологічні компанії, однак структура інвестування постійно змінюється. Нині основний обсяг венчурних інвестицій спрямовується в такі сектори, як програмне забезпечення, біотехнології, телекомунікації, медичне обслуговування, роздрібна торгівля, комп'ютери і периферійні пристрої, Інтернет-технології, виробництво напівфабрикатів, енергетика, охорона здоров'я, фінансові послуги, електроніка, бізнес-послуги та ін.

Венчурні фірми дуже гнучкі та ефективні, їх активна діяльність забезпечує зростання конкурентоздатності виробленої продукції, швидке та успішне впровадження новітніх технологій, переозброєння та реконструкцію виробництва на сучасній науково-технічній основі, збільшення зайнятості населення.

Значення венчурних фірм полягає також в тому, що вони:

- приводять до створення нових життєздатних господарських одиниць, що впливають на всю традиційну структуру ведення наукових досліджень, і викликають структурні зміни у суспільному виробництві країн;
- збільшують зайнятість серед висококваліфікованих спеціалістів;
- спонукають великі корпорації до вдосконалення принципів управління і організаційних структур;
- показують, що орієнтація на довгострокові цілі потребує створення спеціальної кредитно-фінансової системи у вигляді «ризикового» капіталу.

Венчурний бізнес представлений трьома видами фірм:

- самостійними невеликими венчурними фірмами, що спеціалізуються на дослідженнях, розробках та виробництві нової продукції;
- венчурними фірмами, які є дочірніми у великих фірм;
- спільними підприємствами, що об'єднують малі наукомісткі фірми та великі компанії (в межах такого об'єднання мала фірма, як правило, здійснює розробку нового виробу, а велика компанія фінансує дослідження, надає для цього досвідчене обладнання, забезпечує канали збуту,

організовує сервісне та післяпродажне обслуговування клієнтів).

Самостійні малі інноваційні фірми засновують учені, інженери, винахідники, що прагнуть отримати матеріальну вигоду та втілити в життя новітні досягнення науки і техніки. Початковим капіталом таких фірм слугують особисті заощадження засновника, але їх дуже часто виявляється недостатньо для реалізації нових ідей. У такому випадку засоби, необхідні для створення венчурної фірми, отримують за рахунок об'єднання капіталів кількох юридичних чи фізичних осіб (інколи тих й інших одночасно), або ж доводиться звертатися за кредитною допомогою до великих компаній, спеціалізованих фінансових банків, що погоджуються надати «ризиковий» капітал.

Для створення венчурної фірми необхідна наявність таких умов:

- ідеї нововведення (нового виробництва, технології, послуги);
- суспільного попиту на цю інноваційну ідею;
- підприємця, здатного реалізувати цю ідею шляхом створення нової фірми;
- «ризикового» капіталу для фінансування цієї фірми.

Іншим видом венчурних підприємств, який варто розвивати в Україні, є **дочірні венчурні інноваційні фірми**, створювані великими корпораціями для пошуку та фінансування важливих інновацій. Це внутрішні венчури, які з'явилися в США в 80-х роках. У межах таких програм корпорації створюють спеціальні грошові фонди для підтримки інноваційних ідей своїх працівників. Працівник, що запропонував нову ідею, може звернутися до внутрішнього венчура для фінансування, а за успішний проєкт отримує фінансову винагороду або цінні папери.

Рішення про створення внутрішнього венчура приймається керівництвом компанії, і його діяльність контролюється одним із керівників. Під час відбору інноваційних ідей потрібно враховувати, що проєкт не має збігатися з основною діяльністю компанії, а також мати значний комерційний потенціал. Корпорація зазвичай надає внутрішньому венчуру юридичну та бюджетну самостійність, а також необхідне обладнання та послуги. Успішний внутрішній венчур може стати частиною основного виробничого підрозділу компанії.

Венчурні фірми, залежно від того, на якому етапі винахідницької активності вони діють, поділяються на фірми-експлеренти, фірми-патієнти, фірми-віоленти і фірми-комутанти.

Експлеренти – це венчурні фірми, які створюють нові ринкові сегменти або змінюють існуючі. Вони працюють на етапі максимального зростання винахідницької активності, з самого початку випускаючи продукцію. Ці компанії разом з іншими венчурними фірмами стимулюють науково-технічні зрушення в економіці. Експлеренти розробляють фінансові схеми, у які інвестори вкладають кошти лише після того, як попереднє

капіталовкладення вже показало успіх. Вони зазвичай очолюються інженером і менеджером, які разом прагнуть реалізувати інновацію. Проблеми фінансування можуть змусити експлерента укласти партнерство з великою фірмою, що інколи призводить до поглинання.

Фірми-патієнти орієнтовані на вузький сегмент ринку, задовольняючи нові споживчі потреби. Вони функціонують на етапі зростання продукції та зниження винахідницької активності, акцентуючи увагу на якості і конкурентоспроможності продукції. Такі фірми постійно аналізують доцільність виробництва і вчасно приймають рішення щодо припинення випуску товару. Патієнти є прибутковими, але працюють в умовах невідомості, що може призвести до кризи. Для управління ризиками в таких компаніях доцільно призначити інноваційного менеджера.

Віоленти – це великі фірми з капіталом та потужностями для масового виробництва. Вони випускають продукцію середньої якості для широкого кола споживачів. Фірма-віолент виникає тоді, коли обсяг попиту на продукцію, а отже і її випуск, є максимальним. Ці фірми мають обережну науково-технічну політику і дотримуються ризик-менеджменту, зокрема у питаннях інвестицій та виробничих рішень. Успіх фірм-віолентів залежить від їх прибутковості, що забезпечується інноваційним менеджером.

Фірми-комутанти працюють у сфері малого та середнього бізнесу, орієнтуючись на місцеві потреби. Вони виникають, коли попит на продукцію починає знижуватися. Їм важливо оперативно приймати рішення щодо виробництва та коригувати товар відповідно до вимог споживачів. Інноваційний менеджер таких фірм має добре розуміти потреби клієнтів і передбачати можливі кризи.

Отже, механізм формування підприємницького середовища, сприятливого для інновацій, базується на системі **венчурного фінансування**. Перші практики венчурного фінансування були реалізовані у Сполучених Штатах Америки, і його розвиток тісно пов'язаний із зростанням інформаційних технологій та комп'ютерного бізнесу.

У 1957 році на базі лабораторії Shockley Semiconductor, якою керував Нобелівський лауреат Уільям Шоклі, і за підтримки інвестиційного банкіра Артура Рока була створена компанія Fairchild Semiconductors. Вона стала першою, яка впровадила масове виробництво інтегральних схем. Через 11 років двоє засновників Fairchild створили Intel, в розвиток якої Рок інвестував \$2,5 млн, отримавши значні доходи. Згодом він став засновником однієї з перших венчурних компаній Davies & Rock, а пізніше – Arthur Rock & Co, через які були профінансовані такі технологічні гіганти, як Apple, Teledyne, Intel та інші.

Венчурне (ризикове) фінансування розглядається у двох значеннях. У широкому сенсі – це всі інвестиції у ризикові проекти, зокрема в галузі високих технологій. У вузькому сенсі венчурне фінансування означає вкладання коштів венчурними фондами в перспективні малі компанії через кредити або придбання акцій для їх розвитку.

Венчурний капітал – це капітал з підвищеним ступенем ризику. Інвестор, який вкладає кошти в ризиковий бізнес, не має таких гарантій, як у випадку традиційного фінансування. Однак він все ж розраховує на прибуток, адже інвестиції зазвичай надаються без гарантій і без забезпечення. Єдина «гарантія» для інвестора – це його вміння правильно оцінити ризики. Кошти, надані венчурною фірмою, не підлягають вилученню протягом терміну дії договору.

Венчурні інвестиції несуть великий ризик для інвесторів, але також мають високий потенціал для прибутку. У разі успіху проекту інвестор має право на частку прибутку, яка залежить від його вкладень. У цьому випадку інвестори зазвичай надають до 50% або навіть до 80% капіталу компанії. У разі такого вкладення фінансова установа стає співвласником компанії, а її кошти – частиною статутного капіталу.

Основним стимулом для венчурних інвестицій є можливість отримати високий прибуток. У США середня рентабельність венчурних фірм становить близько 20% на рік, що втричі більше за середній рівень економіки країни. Це пояснюється великою вірою підприємців у перспективи венчурного бізнесу і відсутністю можливостей для реалізації інновацій у рамках традиційного бізнесу.

Інвестори, як правило, не обмежуються лише фінансуванням, але й активно допомагають фірмам, надаючи управлінські, консультаційні та інші послуги. Проте, вони не втручаються в оперативне управління компанією.

Особливостями венчурного інвестування є:

- пряма або опосередкована пайова участь інвестора у капіталі компанії;
- довгострокове фінансування на умовах безповоротності і без гарантій повернення;
- активна участь інвестора в управлінні проектом.

Венчурне підприємництво в Україні наразі не поширене через невирішені питання правового забезпечення, відсутність достатнього капіталу та кваліфікованих інноваційних менеджерів. Розвиток інститутів венчурного фінансування в країні розпочався лише в останнє десятиріччя ХХ століття і рухається повільно. Більшість венчурних фондів в Україні мають іноземний капітал, наприклад, Western NIS Enterprise Fund та Sigma Blazer. Ці фонди спеціалізуються на інвестуванні в підприємства з великим потенціалом зростання, зокрема в агропромисловість, харчову промисловість та фінансові послуги. Іноземні інвестори часто купують не тільки інновації, а й цілу компанію, інколи переміщуючи виробництво за кордон. Це обмежує потенціал для внутрішнього економічного розвитку. Тому держава має вжити заходів для захисту національних інтересів, сприяння розвитку інноваційних венчурних структур, створенню кластерів і фондів.

Інноваційні фонди потрібно створювати за пріоритетними напрямками науково-технічного прогресу, що прискорить впровадження новітніх тех-

нологій на ринку. Важливо також розробити законодавчі ініціативи для поєднання приватних та державних капіталів, надавати податкові пільги малим інноваційним компаніям, не змінюючи їх приватний статус.

Високорозвинені країни демонструють успішну практику венчурного фінансування, де частка венчурних інвестицій у високотехнологічне виробництво сягає 70%. Вони не лише стимулюють розвиток малого бізнесу, але й мотивують великі компанії до активнішої інвестиційної та інноваційної діяльності.

6.3 Роль великих інноваційних підприємств у розвитку глобального економічного простору

Хоч малі фірми часто випереджають великі в темпах комерціалізації розробок, великі компанії мають можливості для значних капіталовкладень у нові технології та обладнання.

Великі інноваційні підприємства представлені різними об'єднаннями підприємницьких організацій, зокрема консорціумами, концернами, холдингами, фінансово-промисловими групами, а також іншими асоціаціями та спілками юридичних осіб.

Консорціум у сфері інновацій – це тимчасове об'єднання підприємств, банків і наукових центрів, спрямоване на реалізацію великих інноваційних проєктів, пов'язаних з технічним розвитком та впровадженням нових технологій.

Такі проєкти зазвичай потребують значних наукових і капітальних витрат, тому консорціуми спочатку виникли в банківській сфері, а згодом поширилися на інші галузі. У 60-х роках до міжнародних консорціумів почали долучатися і держави, що прагнули підвищити свою комерційну та технічну конкуренто-спроможність. Партнери консорціуму зберігають свою економічну та юридичну самостійність тільки в межах певної діяльності, визначеної метою консорціуму. Після досягнення цієї мети діяльність консорціуму припиняється.

Такі об'єднання дозволяють зосередити фінансові ресурси для проведення складних досліджень, що не під силу окремим фірмам.

Прикладом консорціуму у сфері інновацій є європейський інноваційний консорціум EIT Digital, який об'єднує понад 150 партнерів з університетів, науково-дослідних інститутів, компаній та малих підприємств у сфері цифрових технологій. Консорціум займається розвитком інновацій у таких галузях, як кібербезпека, штучний інтелект, цифрове здоров'я, Інтернет речей та розумні міста. EIT Digital співпрацює з такими організаціями, як Технічний університет Мюнхена (Німеччина), Університет Копенгагену (Данія), Nokia, Siemens, а також з багатьма стартапами і малими компаніями по всій Європі. Метою консорціуму є прискорення впровадження інновацій і технологій на європейському ринку, а також розвиток нових бізнес-моделей для підтримки економічного зростання. Цей

консорціум активно підтримує стартапи, що працюють в галузях високих технологій, організовує навчання, конференції та партнерські програми для розвитку інновацій, а також здійснює комерціалізацію нових технологій на міжнародному рівні.

Концерн є складною формою інноваційного підприємництва, який об'єднує підприємства різних секторів економіки – промисловості, транспорту, торгівлі та банківської сфери – для реалізації наукоємних інноваційних проєктів.

Це дозволяє збалансувати сезонні коливання і ризики в окремих галузях, а також перевести капітал з менш перспективних секторів у більш перспективні.

Прикладом інноваційного концерну є Siemens AG – німецький техноло-гічний гігант, який активно займається розробкою та впровадженням інновацій у багатьох галузях, таких як енергетика, автоматизація, цифрові технології, інтелектуальні інфраструктури та охорона здоров'я. Siemens AG має кілька підрозділів, які займаються інноваціями в різних сферах:

1. Siemens Digital Industries – розробляє програмне забезпечення і рішення для автоматизації та цифровізації виробництва, включно промисловий Інтернет речей (IIoT) і штучний інтелект.

2. Siemens Healthineers – займається інноваціями в медичних технологіях, зокрема в діагностиці та цифрових рішеннях для охорони здоров'я.

3. Siemens Mobility – працює над інноваціями в транспортній галузі, зокрема в електричному транспорті, інтеграції даних і автономному транспорті.

4. Siemens Energy – фокусується на сталому розвитку енергетичних технологій, таких як відновлювальні джерела енергії, а також на інноваціях у сфері збереження енергії.

Siemens активно інвестує в новітні технології, співпрацює з університетами, стартапами і науково-дослідними організаціями, а також має власні інноваційні центри по всьому світу. Компанія також активно розвиває проєкти в рамках «Індустрії 4.0», використовуючи сучасні технології, щоб створювати «розумні фабрики» з інтегрованими цифровими рішеннями.

Цей концерн є прикладом того, як велика корпорація може бути лідером інновацій в різних високотехнологічних сферах і постійно рухатись вперед, впроваджуючи нові технології у своїх продуктах і рішеннях.

Глобалізація інвестиційно-інноваційних процесів сприяє розвитку **транснаціональних корпорацій (ТНК)**, які є основними рушійними силами цього процесу. ТНК займають домінуючі позиції на світовому ринку інвестицій, маючи філії по всьому світу. Це дозволяє їм використовувати ресурси та конкурентні переваги різних країн. ТНК контролюють близько 80% світового технологічного потенціалу в приватному секторі.

ТНК активно інвестують в економіку третіх країн, що сприяє техноло-

гічному розвитку та створенню нових активів. Вони також мають значний вплив на науково-технічний прогрес і визначають магістральні напрямки його розвитку, а також структурні зміни у світовій економіці. Їх великі фінансові можливості дозволяють їм активно впливати на різні сфери світового господарства та активно використовувати нововведення, створені малими та середніми підприємствами, які часто не мають змоги реалізувати свої інновації без фінансової підтримки.

ТНК виступають потужними каналами прямих іноземних інвестицій і сприяють обміну технологіями, знаннями та досвідом з іноземними фірмами. Однак їхнє зростання призводить до змін у міжнародних відносинах, де ТНК займають важливу роль, зменшуючи вплив держав.

Одним із яскравих прикладів потужної транснаціональної корпорації є Apple Inc. Це одна з найбільших і найвпливовіших технологічних компаній у світі, яка займається виробництвом споживчої електроніки, програмного забезпечення та наданням цифрових послуг.

Ось як Apple зменшує вплив держав:

1. Apple має глобальну мережу постачальників і виробничих підприємств по всьому світу, зокрема в Китаї, Індії, В'єтнамі та інших країнах. Це дозволяє компанії зменшити залежність від конкретних держав і забезпечити більш ефективне управління ланцюгами постачання.

2. Apple часто має значний вплив на глобальний ринок, що дозволяє їй впливати на правила гри у технологічних індустріях. Наприклад, компанія визначає тенденції в дизайні пристроїв, програмному забезпеченні та технологіях безпеки, що, зі свого боку, змушує уряди й регуляторів пристосовувати свої політики до змін, ініційованих Apple.

3. Apple має свої власні платформи (App Store, Apple Music, iCloud тощо), через які вона надає послуги безпосередньо кінцевим користувачам, значною мірою позбавляючи держави контролю за інформаційними потоками та економічними процесами. Це дозволяє компанії більш активно диктувати умови на ринку цифрових послуг.

4. Apple володіє одними з найбільших фінансових резервів серед корпорацій, що дає їй можливість уникати залежності від національних економік та валютних коливань, а також фінансувати свої власні дослідження і розвиток без державних субсидій чи фінансування.

5. Apple активно взаємодіє з урядами через лобістські практики, що дозволяє їй впливати на законодавчі ініціативи і забезпечувати умови для свого безперешкодного розвитку. Так, наприклад, компанія має потужний лобістський апарат, що працює в таких питаннях як приватність даних, оподаткування та інші.

Таким чином, Apple є прикладом ТНК, яка має великий вплив на економіку, технології та навіть політичну ситуацію, зменшуючи залежність від національних урядів та змушуючи їх адаптуватися до нових реалій, встановлених глобальними корпораціями.

Глобалізація економіки приводить до формування нового економічно-ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО

го простору, де стираються кордони для переміщення товарів, капіталу і послуг. Проте цей процес може бути не лише позитивним, але й негативним для окремих країн, зокрема тих, що не мають конкурентоспроможних інноваційних моделей. Тільки країни, які розробили національні стратегії розвитку, зуміли встояти перед зовнішніми впливами і досягти зростання своєї конкурентоспроможності. Для України глобалізація є неминучим процесом, проте інтеграція в міжнародну економічну систему має бути продуманою, щоб зберегти національні інтереси та стати рівноправним партнером у світовому співтоваристві. Для ефективної інтеграції необхідно наближати вітчизняну економіку до рівня провідних європейських країн, активізувати інноваційний процес, розвивати різноманітні форми інноваційного підприємництва.

Порівняно з малими та середніми підприємствами, великі компанії мають переваги у освоєнні інновацій через наявність значних фінансових ресурсів. Однак, великі підприємства, маючи ресурси для створення і випуску нових товарів, інколи не здатні швидко адаптуватися до змін, через що на їх місце приходять малі та середні фірми, що займаються комерціалізацією наукомісткої продукції.

Взаємодія між великими корпораціями і малими інноваційними підприємствами є важливою для розвитку інноваційного процесу. Малі фірми часто є основними носіями нововведень, які потім впроваджуються великими компаніями. Зі свого боку, великі корпорації зацікавлені в співпраці з малими підприємствами, оскільки це дозволяє знизити ризики та підвищити ефективність виробництва.

Загалом, успішний розвиток інноваційного підприємництва в Україні залежить від створення ефективної взаємодії між різними учасниками інноваційного процесу та розвитку корпоративної інфраструктури, яка здатна інтегруватися в глобальний економічний простір.

ВИСНОВКИ ЗА ТЕМОЮ 6

1. Основною метою інноваційного підприємництва є перетворення ідей на реальні інноваційні продукти та послуги, що мають споживчу цінність. Це стає можливим через організаційні форми, такі як малі, середні та великі підприємства. Для підприємця прибуток не є єдиним мотивом їх діяльності, він прагне також забезпечити фінансову стійкість для розвитку своїх інновацій. Впровадження інновацій потребує значних інвестицій, організаційних змін та ресурсів.

2. Малі підприємства активно сприяють розвитку нових технологій завдяки своїй здатності швидко адаптуватися до змін і впроваджувати нововведення. Вони здатні розробляти радикальні технологічні новації і ефективно працювати у високоризикованих сферах, зокрема таких як комп'ютерні технології та біотехнології. У розвинених країнах малі підп-

приємства активно створюють інновації, що забезпечують тільки технологічний прогрес та економічне зростання.

3. Важливе місце у розвитку інноваційних ідей займає венчурне підприємство, яке забезпечує фінансування високоризикових інновацій. Венчурний капітал, здебільшого орієнтований на фінансування технологічних стартапів, допомагає підприємствам пройти етапи досліджень, розробок і виведення продуктів на ринок. За підтримки венчурного капіталу в США та Європі створено сотні тисяч нових робочих місць та отримано мільярди доларів прибутку. В Україні розвиток венчурного підприємства ще обмежений через низку чинників, зокрема правові проблеми, недостатній капітал та недостатньо кваліфіковані інноваційні менеджери. Однак венчурне фінансування поступово розвивається, і деякі іноземні фонди вже здійснюють інвестиції в українські стартапи. Для успішного розвитку венчурного бізнесу в Україні необхідно покращити правове забезпечення та сприяти більшому залученню капіталу.

4. Представниками венчурного підприємства можуть бути фірми різного типу: самостійні малі фірми, дочірні підприємства великих корпорацій та спільні підприємства. У кожному випадку існує певна стратегія та етапи, за якими здійснюється розвиток, від розробки нових продуктів до комерціалізації. Успіх таких фірм залежить від інноваційної менеджерської діяльності, здатності до швидкого прийняття рішень і адаптації до змін.

5. Залежно від етапу діяльності та стратегії розвитку венчурні фірми поділяються на кілька типів: експлеренти, патієнти, віоленти та комутанти. Експлеренти – це фірми, які створюють нові ринкові сегменти та стимулюють науково-технічні зрушення в економіці. Вони працюють на етапі максимального зростання і спрямовані на інновації, хоча можуть стикатися з проблемами фінансування, що іноді приводить до партнерств або поглинань. Патієнти орієнтовані на вузький сегмент ринку і зосереджуються на якості продукції та її конкурентоспроможності, часто працюючи в умовах невизначеності. Віоленти – великі компанії, які випускають масову продукцію середньої якості. Вони зосереджені на максимізації прибутковості через обережний підхід до інвестицій та виробничих рішень. Комутанти працюють у малому та середньому бізнесі, орієнтуючись на місцеві потреби. Вони мають швидко реагувати на зміни попиту та коригувати свою продукцію відповідно до вимог споживачів. Управління інноваційними процесами в таких компаніях потребує кваліфікованих інноваційних менеджерів, здатних передбачати потреби ринку і справлятися з ризиками на кожному етапі розвитку бізнесу.

6. Венчурне інвестування є ризиковим, однак у разі успішної реалізації інновацій здатне забезпечити високий прибуток. Інвестори, які вкладають кошти в інноваційні підприємства, активно їх підтримують не тільки фінансово, але й консалтингово, допомагаючи стартапам на всіх етапах розвитку. Водночас ризик для інвесторів високий, і для успіху важливо

правильно оцінити потенціал інновацій.

7. На відміну від малих фірм, які мають перевагу у темпах комерціалізації інновацій, великі компанії мають значні фінансові можливості для розвитку нових технологій. Обидва типи підприємств взаємодіють, де малі фірми часто виступають носіями нових ідей, які потім впроваджуються великими компаніями, що знижує ризики та підвищує ефективність виробництва. Великі інноваційні підприємства часто представлені різними об'єднаннями, такими як консорціуми, концерни та холдинги. Це дозволяє зібрати ресурси для реалізації масштабних інноваційних проєктів, які не під силу окремим фірмам. Такі об'єднання мають значний вплив на науково-технічний прогрес і економіку загалом. Наприклад, консорціуми, такі як EIT Digital, об'єднують університети, науково-дослідні інститути та підприємства для розвитку інновацій у цифрових технологіях, а концерн Siemens AG є прикладом великої компанії, яка активно впроваджує інновації в різних сферах, зокрема в енергетиці, охороні здоров'я та транспорті. Глобалізація сприяє розвитку ТНК, таких як Apple Inc., які мають великий вплив на економіку, політику та технології на світовому рівні. ТНК зменшують вплив держав і мають можливість впливати на міжнародні ринки, завдяки своїм фінансовим можливостям і глобальним мережам постачальників.

8. Для України важливо здійснити продуману інтеграцію в міжнародну економічну систему, зберігаючи національні інтереси та розвиваючи інноваційне підприємництво, щоб стати рівноправним партнером у світовому співтоваристві. Це передбачає активне впровадження інновацій та розвиток корпоративної інфраструктури.

Загалом, успішний розвиток інноваційного підприємництва потребує співпраці між малими та великими підприємствами, а також ефективної адаптації до глобальних економічних умов.

Контрольні запитання

1. Як малий бізнес сприяє розвитку інновацій у США та Західній Європі?
2. Як малі підприємства сприяють розвитку середнього класу в економіці?
3. У чому полягає роль наукових центрів (наприклад, університетів) у розвитку малих інноваційних підприємств?
4. Як малий бізнес в Японії впливає на великі корпорації, такі як «Тойота» та «Хонда»?
5. Чим венчурний бізнес відрізняється від традиційних форм інвестування?
6. У чому полягає роль венчурних компаній у розвитку нових високотехнологічних компаній?
7. Які основні види венчурних підприємств існують і в чому їх відмінності?

8. Чим займаються фірми-експлеренти і з якими проблемами вони стикаються у своїй діяльності?
9. Яка стратегія роботи фірм-патієнтів і як вони управляють своїми ризиками?
10. Що таке фірми-віоленти і на якому етапі розвитку вони з'являються?
11. Як фірми-комутанти адаптуються до зниження попиту та чому важливо оперативно реагувати на такі зміни?
12. Які особливості мають фірми, що працюють на етапі максимального зростання винахідницької активності?
13. Що таке «ризиковий капітал» і які його особливості?
14. Як венчурний бізнес стимулює розвиток науково-технічних зрушень в економіці?
15. Які основні переваги і недоліки венчурного фінансування для інвесторів?
16. Які умови необхідні для створення венчурної фірми?
17. Яким чином внутрішні венчури, створені великими корпораціями, можуть вплинути на інноваційний процес?
18. Як венчурні інвестиції можуть бути корисними для розвитку інноваційних проєктів в Україні?
19. Які проблеми гальмують розвиток венчурного підприємництва в Україні?
20. У чому полягають основні переваги великих компаній порівняно з малими щодо інновацій?
21. Що таке консорціум у сфері інновацій, і який його основний принцип роботи?
22. Чим концерн відрізняється від консорціуму, і як це впливає на реалізацію інновацій?
23. Як глобалізація впливає на розвиток транснаціональних корпорацій (ТНК)?
24. Які переваги має транснаціональна корпорація в глобальній економіці в контексті інновацій?
25. Як Україні можна інтегрувати свою економіку в міжнародну економічну систему та підвищити конкурентоспроможність через розвиток інноваційного підприємництва?

Тема 7 РИНКОВА ІННОВАЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА ТА ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

7.1 Ринкова інноваційна інфраструктура та її елементи.

7.2 Фінансове та інвестиційне забезпечення інноваційного підприємництва.

7.1 Ринкова інноваційна інфраструктура та її елементи

Для стимулювання розвитку підприємницького середовища, сприятливого для інновацій, необхідно не лише активно використовувати мотиви до нововведень, але й створювати відповідну інфраструктуру для інноваційного розвитку.

Термін «інфраструктура» походить від латинських слів *infra* (нижче, під) та *structure* (побудова, організація), і позначає сукупність галузей та видів діяльності, які обслуговують як виробничу, так і соціальну сферу економіки.

Закон України «Про інноваційну діяльність» визначає інноваційну інфраструктуру як сукупність підприємств, установ та організацій, які надають послуги для забезпечення інноваційної діяльності.

Важливим критерієм віднесення організацій до інноваційної інфраструктури є їх спрямованість на використання новітніх досягнень науки і техніки для розвитку інноваційної діяльності.

Таким чином, **інноваційна інфраструктура** – це комплекс взаємопов'язаних інституцій та організацій, які забезпечують фінансово-економічні, організаційні та інформаційні умови для створення, трансферу та комерціалізації інновацій, а також сприяють розвитку інноваційного підприємництва.

Інноваційна інфраструктура містить різні суб'єкти, які забезпечують весь інноваційний процес – від генерування науково-технічних ідей до випуску та реалізації інноваційної продукції. Це підприємства, установи та їх об'єднання будь-якої форми власності, що надають послуги для підтримки інноваційної діяльності, такі як фінансові, консалтингові, маркетингові, юридичні, освітні та інші.

В Україні інноваційна інфраструктура ще перебуває на етапі формування, зокрема, деякі її складові відсутні. Тому важливо створити скоординовану інфраструктуру, що враховує регіональні особливості, для посилення інноваційної діяльності та забезпечення стійкості економіки.

Розвиток інноваційної інфраструктури на макроекономічному рівні зумовлений кількома чинниками:

- структурними перетвореннями в економіці, орієнтованими на експорт ресурсів й імпорт машин та обладнання;
- зношеністю основних фондів, зокрема обладнання;
- потребою промисловості в нових знаннях і технологіях для виготовлення конкурентоспроможної продукції;
- необхідністю збереження науково-технічного потенціалу і розвитку інноваційного підприємництва, а також зменшенням відтоку інтелектуальної власності та наукових кадрів за кордон;
- створенням нових робочих місць;
- формуванням ринку інновацій.

Інноваційна інфраструктура ринку виконує низку завдань:

- забезпечення фінансових і економічних умов для діяльності інноваційного підприємництва через використання спеціальних фондів фінансових ресурсів державних і місцевих бюджетів, а також приватних інвестицій;
 - інформаційне забезпечення інноваційного підприємництва шляхом створення баз даних і банків даних, зокрема на комерційних умовах;
 - надання виробничо-технологічної підтримки, включно використання лізингу, розробку нової конкурентоспроможної наукомісткої продукції, високих технологій і їх впровадження інноваційними підприємствами;
 - сприяння просуванню науково-технічних розробок, наукоємних товарів та послуг на регіональні, національні й міжнародні ринки шляхом проведення маркетингової (включно рекламну та виставкову), патентно-ліцензійної діяльності, а також захисту інтелектуальної власності;
 - проведення висококваліфікованих наукових, фінансово-економічних, екологічних та інших видів експертиз інноваційних програм, проєктів, пропозицій, заявок та іншої документації;
 - здійснення сертифікації наукомісткої продукції та послуг, що надаються інноваційними підприємствами;
 - координація та регулювання розвитку науково-технічної і інноваційної діяльності;
 - забезпечення підготовки та перепідготовки кадрів, зокрема «менеджерських команд», для роботи в сфері інноваційного підприємництва, зокрема в міжнародному бізнесі.

Отже, основним завданням інноваційної інфраструктури є надання послуг, що забезпечують ефективну акумуляцію та розподіл коштів, розвиток технологічного трансферу та комерціалізацію науково-технічної продукції.

У більшості країн інноваційна інфраструктура формується за рахунок держави, яка забезпечує організаційну роль. Зокрема, держава відповідає за створення системи науково-технічної інформації, доступної для всіх регіонів, а також за формування демонстраційно-консультативних та навчальних центрів для підтримки інноваційної діяльності. Держава також

бере на себе роль організатора створення центрів прокату сучасного обладнання та інноваційних кластерів, що сприяють співпраці між підприємствами, науковими установами та фінансовими інститутами.

Інноваційна інфраструктура сучасної економіки має бути здатною швидко адаптуватися до змін економічних процесів, тому її структура постійно змінюється. Однак основною метою її розвитку є не лише збільшення кількості суб'єктів, а й забезпечення ефективної інноваційної діяльності, що сприятиме сталому економічному розвитку, оновленню продукції, підвищенню конкурентоспроможності та створенню нових робочих місць.

Важливими елементами інноваційної інфраструктури є різноманітні організації, які забезпечують підтримку інноваційної діяльності, такі як фінансові установи, консалтингові компанії, маркетингові фірми, інформаційно-комунікаційні підприємства, юридичні та освітні організації.

Сучасні підходи до аналізу технологічного розвитку в країнах, що належать до світових лідерів, спираються на концепції національних інноваційних систем, значним структурним елементом яких є інноваційна територіальна структура. Вона є генератором нових технологій і послуг, що забезпечують суттєве збільшення доходів від капіталовкладень, а також центром міжнародного співробітництва, що сприяє розвитку інноваційних компаній.

Основними видами інноваційних територіальних структур є науково-дослідні та технологічні парки, бізнес-інкубатори, промислові парки (зони), зони експортної переробки, регіональні інноваційні мережі, технополіси та ін.

Однією з ключових структур, що підтримують розвиток інноваційного підприємництва, є технопарки.

Технопарки – науково-виробничі територіальні комплекси, що мають складну функціональну структуру та надають широкий спектр інноваційних послуг. До складу технопарків можуть входити дослідницькі центри, бізнес-інкубатори, промислові та експортні зони, маркетингові центри, центри навчання, а також виробничі та побутові інфраструктури. Кожен з цих центрів спеціалізується на певному наборі інноваційних послуг.

Технопарки об'єднують фірми та лабораторії, що працюють на одній території і займаються впровадженням високих технологій. Вони забезпечують повний цикл інноваційного процесу – від наукових досліджень і розробок до серійного виробництва. Така структура є важливою формою інтеграції науки, освіти та виробництва, що сприяє оперативному впровадженню науково-технічних досягнень.

Технопарки також слугують для комерціалізації технологій і їх впровадження в промислове виробництво. Вони підтримують малий бізнес, створюючи умови для швидкого розвитку нових підприємств, які викорис-

товують наукові дослідження та високі технології. Для фінансування таких підприємств технопарки активно залучають венчурний капітал і допомагають розробляти бізнес-плани, які можуть зацікавити інвесторів.

Залежно від розмірів і специфіки функціонування технопарки можуть бути різними. Вони можуть бути маленькими організаціями, які надають обмежений набір послуг, або ж великими комплексами, що містять наукові, конструкторські та виробничі підрозділи, мають розвинену інформаційну та експериментальну базу і охоплюють весь процес – від наукових досліджень до комерціалізації винаходів.

До складу технопарків можуть входити різні структури:

- дослідницький центр – забезпечує наукові дослідження та впровадження наукових розробок. Його основною базою є технічні університети чи науково-дослідні інститути;
- промислова зона – об'єднує малий бізнес, що орендує земельні ділянки та приміщення для виробничої діяльності, і сприяє економічному розвитку регіону;
- зони експортної переробки – створюються для реалізації експортного потенціалу регіону, залучення іноземних інвестицій та міжнародної співпраці;
- центри навчання – займаються підготовкою та перепідготовкою кадрів у технологічних напрямках.

Технопарки та інші інноваційні структури забезпечують інтеграцію науки, технологій та бізнесу, створюючи умови для ефективного розвитку інноваційного підприємництва та технологічного прогресу.

Розвинуті технопарки відіграють роль центрів інноваційного підприємництва, організованих у вигляді кластерів, що містять постачальників, виробників, споживачів та наукові установи, взаємопов'язані для створення доданої вартості. Кластери дозволяють підприємствам спеціалізуватися, знижувати витрати на інновації та полегшують доступ до нових технологій. Співпраця між учасниками кластера сприяє обміну інформацією, розширенню клієнтської бази та зростанню масштабів виробництва.

У країнах з розвиненою економікою, таких як США, створення технопарків стало стандартом, і держава активно підтримує їх через фінансування, податкові пільги та інші форми підтримки. Це дозволяє створювати високо-технологічні підприємства, залучати інвестиції та сприяти економічному розвитку регіонів.

В Україні технопарки знаходяться на початковій стадії розвитку. Причому більшість працюючих технопарків не залучають іноземних технологій. Проте експерти оцінюють перспективи для створення 40–60 технопаркових територій, що може прискорити розвиток науково-технічної сфери та сприяти ефективному використанню ресурсів для інновацій.

Основними структурами технопарків є бізнес-інкубатори та технополіси.

Бізнес-інкубатори з'явилися у наукомісткому підприємстві в середині ХХ століття, на рубежі 50–60-х років. Сучасні **бізнес-інкубатори** – це багатofункціональні комплекси, які надають новим інноваційним компаніям, що знаходяться на етапі становлення, широкий спектр послуг. Фірми орендують приміщення і отримують необхідні інноваційні послуги на період їхнього розвитку (зазвичай 2–3 роки, іноді до 5 років). Після завершення цього періоду компанія покидає інкубатор, переходячи у більші приміщення технопарку або знаходить нові простори.

Головна мета бізнес-інкубаторів – створити умови для розвитку інноваційного підприємства, підтримати нові фірми в розробці новаторських продуктів і посилити впевненість у доцільності ведення власного бізнесу. Для цього вони надають приміщення, інфраструктуру, послуги з підготовки бізнес-планів, професійну підготовку персоналу, доступ до ринків капіталів і комп'ютерних мереж.

За даними Національної асоціації інкубаторів США, успішні компанії, які працюють в інкубаторах, мають значно вищий рівень виживаності: співвідношення успішних компаній до компаній-банкрутів становить 80 до 20, на відміну від 20 до 80 в звичайних умовах.

На відміну від технопарків, які надають в оренду приміщення на обмежений термін до впровадження технологій, бізнес-інкубатори можуть працювати самостійно, пропонуючи клієнтам офісні та виробничі площі, технічні послуги (Інтернет, телефон) та консультації з комерційних і правових питань, таких як розробка бізнес-плану, маркетингові стратегії і реклама.

Бізнес-інкубатори сприяють розвитку регіональної економіки та створенню робочих місць, що привертає увагу урядів та науковців. Вони є важливими інструментами прискорення технічного та економічного прогресу, що пояснює зростання їх кількості в світі з 200 до понад 3000 за останні десятиліття.

В Україні бізнес-інкубатори з'явилися наприкінці 90-х років і зосереджені на підтримці малих і середніх інноваційних підприємств. Зараз в країні функціонує близько 200 бізнес-інкубаторів, з яких лише 16 зареєстровані в базі Української Асоціації Бізнес-Інкубаторів та Інноваційних Центрів (УАБІЦ). Їх діяльність залишається законодавчо не врегульованою, і вони не можуть отримувати державної підтримки.

Технопарки сприяють створенню **технополісу** – цілісного науково-виробничого комплексу, що охоплює територію цілого міста і має розвинену інфраструктуру наукового і виробничого обслуговування.

Технополіс є прогресивнішою і всеосяжною формою організації науково-виробничих комплексів інноваційно-підприємницької діяльності. До складу технополісу може входити кілька технопарків.

Основною метою створення технополісу є формування науково-виробничого середовища для ефективного розвитку прогресивних техно-

логії з перспективою на 15–20 років. Технополіс покликаний вирішувати комплекс соціально-економічних проблем міста, тому зазвичай технополіси виникають у містах, що розвиваються або проходять етап реконструкції. Важливу роль у розвитку таких міст відіграють наукові організації та виробничі підприємства технополісу, які сприяють покращенню соціальної інфраструктури і побутових умов для фахівців та їхніх сімей. У великих містах можуть з'являтися технополіси «розмитого» типу, що не мають чітко визначених зон високих технологій, але мають розвинуті інноваційні структури.

Технополіси орієнтовані на створення та комерційне освоєння результатів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, а також підтримку малих науково-дослідних і дослідно-виробничих підприємств у сфері високих технологій. Особливе значення у цьому процесі мають інжинірингові та впроваджувальні фірми, що сприяють інтенсифікації інноваційних процесів.

Інжинірингові фірми виступають своєрідним мостом між науковими дослідженнями і виробничими інноваціями. Вони на комерційній основі надають інженерно-консультативні послуги з проектування, підготовки виробництва, а також реалізації продукції, враховуючи її функціональне призначення, безпечність і економічність. Ці фірми також займаються оцінюванням інноваційних ідей і технологій з погляду їх значимості для суспільства і комерційної вигідності, проводять роботи з доведення інновацій до промислової реалізації, а також здійснюють пусконаладжувальні та випробувальні роботи. Крім того, вони надають послуги з консультацій та впровадження інновацій.

Впроваджувальні фірми займаються втіленням технологій, які з тих чи інших причин не використовуються власниками патентів, сприяють просуванню на ринок перспективних винаходів, доведення їх до промислової стадії, а також виробництву експериментальних партій товарів з подальшим продажем ліцензій.

Таким чином, ринкова інноваційна інфраструктура підтримує функціонування інноваційного підприємництва, сприяючи виходу на ринок нових інноваційних товарів.

Однак, нині інноваційна інфраструктура в Україні залишається на початковому етапі розвитку. Вона містить лише окремі типи інноваційних структур, такі як технопарки, бізнес-інкубатори, бізнес-центри та регіональні фонди підтримки підприємництва. У цьому випадку діяльність лише частини з них відповідає тим завданням, які вони мають виконувати, згідно з міжнародним досвідом організації таких структур. В Україні інноваційні структури не тільки обмежені за чисельністю, але й мають суттєві проблеми зі структурним та функціональним наповненням.

Загалом усі технопарки в Україні можна поділити на три групи:

1. Технопарки, що створюються при вищих навчальних закладах та науково-дослідних інститутах, але не мають державних пілґ;

2. Технопарки, що функціонують у межах спеціальних економічних зон, які мають податкові пільги, аналогічні тим, що надаються іншим підприємствам у цих зонах;

3. Технопарки, що відповідно до Закону «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» мають спеціальні пільги.

Технопарки першої групи, через відсутність державних пільг та слабе фінансування, зазвичай стають «паперовими тиграми». В Україні венчурний капітал майже відсутній, а отримати довгостроковий кредит важко, тому вітчизняні підприємці не зацікавлені в інноваційній діяльності, оскільки вона пов'язана з високими ризиками та низькою швидкістю отримання прибутку. За таких умов університети та інститути не можуть самостійно впроваджувати високі технології, що гальмує розвиток інноваційного ринку в регіонах і на підприємствах, а також освоєння наукомістких технологій та конкурентоспроможної продукції.

Технопарки другої групи, які функціонують у спеціальних економічних зонах, загалом успішно працюють, але рідко займаються масштабними інноваційними проектами.

Лише технопарки третьої групи, що мають спеціальні пільги за Законом, демонструють значні економічні результати в інвестиційно-інноваційних проектах.

Основними бар'єрами для розвитку інноваційної інфраструктури в Україні є неналагоджений механізм державного регулювання інноваційного процесу та надмірна централізація прийняття рішень щодо створення нових інноваційних структур. Такі рішення приймаються на вищому рівні, що свідчить про недостатнє розуміння органами державного управління ролі і функцій різних типів інноваційних структур.

Для активізації розвитку інноваційної інфраструктури в Україні необхідно:

– вдосконалити механізм державного регулювання створення та ефективного функціонування інноваційних структур, зокрема спеціальних економічних зон і технопарків;

– надати регіональним органам влади, зокрема міській владі, повноваження приймати остаточні рішення щодо створення інноваційних структур, спрямованих на їх підтримку. Центральні органи мають координувати зусилля місцевих властей у створенні регіональних та технологічних мереж інноваційних структур та сприяти їх інтеграції в європейську та світову інноваційну мережу;

– розробити державну програму організації технопарків і бізнес-інкубаторів;

– визначити законодавчі та організаційно-правові основи діяльності таких інфраструктурних елементів, як бізнес-інкубатори та інноваційні

центри, і надавати підтримку тим, які пройдуть державну акредитацію;

- сприяти інтеграції науки і виробництва, об'єднанню зусиль науково-дослідних інститутів, конструкторських організацій і територіальних інноваційних структур для розробки нових технологій та продукції.

Для досягнення швидкого позитивного економічного ефекту необхідно, щоб ідея інноваційного розвитку об'єднувала представників різних сфер економічної діяльності: наукові установи, підприємства, фінансові організації та державне управління. Також важливим є сприяння створенню належних умов для розвитку інноваційної інфраструктури з боку органів державної влади.

До першочергових заходів держави у цьому напрямку потрібно віднести:

- збільшення фінансування науки до 1,7–1,9% ВВП, що сприятиме ефективнішому використанню науково-технологічного потенціалу;

- зміцнення зв'язків між науковцями та підприємствами на регіональному і місцевому рівнях;

- внесення змін до Закону України «Про інноваційну діяльність», що стосуються експертизи інноваційних проєктів і пільгового оподаткування;

- надання регіональним органам влади більше прав у підтримці місцевих технологічних мереж інноваційних структур, залишивши за центральними органами роль координатора та сприяння інтеграції українських інноваційних структур у міжнародну мережу.

7.2 Фінансове та інвестиційне забезпечення інноваційного підприємництва

Одним із найважливіших завдань для створення конкурентоспроможної національної економіки є забезпечення належного фінансування інноваційного процесу. Це завдання є складним і має певні особливості.

По-перше, розробка будь-якої інновації потребує значних фінансових вкладень. Зазвичай, капіталовкладення в інновації перевищують ті, що необхідні для підтримки вже налагодженого виробництва. Наприклад, для впровадження нової технології виробництва необхідно забезпечити не лише кошти на її створення, а й на її впровадження в існуючий виробничий процес, що супроводжується значними витратами на перебудову та модернізацію.

По-друге, інвестиції в інноваційну діяльність, особливо на етапі створення перших зразків продукту, відносяться до категорії «ризикового капіталу». До того моменту, поки інновація не буде створена і випробувана, її успіх є невизначеним, що створює ризик для вкладених ресурсів.

По-третє, промислово розвинені країни активно використовують різні методи та обсяги фінансової допомоги для стимулювання інноваційної діяльності, залучаючи різні джерела капіталовкладень: державні структури,

комерційні банки, спеціалізовані фонди, фінансово-промислові групи, концерни, інші підприємства, організації та приватні особи. В Україні, на жаль, існують великі труднощі у цьому напрямі. Особливо зручними для розвитку інноваційного підприємництва є кредити від спеціалізованих фондів і цільових джерел, оскільки вони надаються на пільгових умовах. Однак в Україні основним джерелом інвестування залишаються власні накопичення підприємств, які формуються за рахунок прибутку та амортизаційних відрахувань. Рівень таких накопичень залежить від ефективності діяльності кожного підприємства.

В нашій країні, через тривалий період кризового стану економіки та інфляційні процеси, створенню ефективного механізму використання кредитних і фінансових ресурсів для стимулювання інвестиційної та інноваційної активності не надавалася належна увага, навіть у пріоритетних секторах економіки.

Незважаючи на певні позитивні зміни у післякризовий період, капітали та ресурси все одно продовжували спрямовуватися переважно в низькотехнологічні, сировинні та напівсировинні галузі, а не в наукомісткі сегменти економіки, як це відбувається у розвинених країнах. Сьогодні фінансові потоки переважно зосереджені в таких секторах, що дають швидкий, але неякісний економічний ефект. Це забезпечує певне економічне зростання, однак воно не є сталим, оскільки відсутність переміщення капіталів у високотехнологічні галузі призводить до збереження застарілої економічної структури, що стримує інноваційну діяльність. Хоча ці процеси на перший погляд можуть виглядати позитивно, вони насправді репродукують економічний застій та зниження конкурентоспроможності.

Нинішня вітчизняна банківська система не має достатнього впливу на розвиток реального сектора економіки, а обсяги та вартість кредитних ресурсів не відповідають потребам кредитного ринку. Основні причини цього полягають у недостатньому використанні сучасних форм і методів банківського менеджменту, а також у відсутності стимулів для обслуговування клієнтів, які займаються інноваційною діяльністю. Українській економіці, можливо, потрібно зменшити кількість банків, але зробити їх більш потужними, щоб вони могли забезпечити ефективне обслуговування операцій інвесторів, дохід від яких оподатковувався б за пільговими ставками.

Для активізації інвестиційної діяльності комерційних банків і інших фінансових посередників (пенсійних фондів, інвестиційних фондів, страхових компаній тощо) необхідно розробити та реалізувати комплекс заходів з боку держави, спрямованих на створення пільгових умов для їх діяльності. Першочергово необхідно вирішити існуючі проблеми в законодавчій сфері: забезпечити надійний захист інтересів кредиторів, закріпити майновий статус боргів.

Окрім того, потребує вдосконалення практика страхування кредиту.

Важливо також запозичити з міжнародного досвіду найбільш ефективні методи фінансування інноваційних змін і стимулювання довгострокових інвестицій. Зокрема, це може містити: послаблення податкового тиску та надання пільг підприємствам і установам, що здійснюють технологічні зміни; введення квот для організацій науково-технологічної сфери; а також застосування поряд з традиційними банківськими кредитами нетрадиційних форм фінансування інноваційних проєктів, таких як франчайзинг, лізинг, факторинг, форфейтинг.

Франчайзинг є ефективною формою фінансування інноваційної діяльності, оскільки він сприяє скороченню витрат на розробки, дозволяючи залучати великий капітал для тиражування наукоємної продукції. Капітал, який можна залучити через франчайзинг, може значно перевищити той, який можна залучити традиційними способами.

Схема здійснення франчайзингу така: франшизодавець продає або передає ліцензії, що дозволяють реалізувати продукцію або вести бізнес на певній території, використовуючи його товарний знак за дотримання вимог щодо якості й технології. Цю форму фінансування зазвичай використовують випереджувальні фірми з високим іміджем, які об'єднують свої високі технології з капіталом франшизоодержувача, що дозволяє здійснювати трансфер передових технологій.

Іншою специфічною формою залучення капіталу є **лізинг**. Він дозволяє отримати доступ до передової техніки та вирішити проблему швидкого морального старіння технологій. Лізинг є вигідним у галузях з високим рівнем ризику ведення бізнесу, зокрема на нових ринках, і в багатьох випадках є більш вигідним для підприємця, ніж традиційний банківський кредит. Це пояснюється тим, що ризики для інвестора менші: *перехід права власності на об'єкт лізингу відбувається лише після повної сплати його вартості, що дозволяє контролювати цільове використання позичених коштів та застосовувати менші відсоткові ставки на вкладений капітал.*

Форфейтинг, як форма фінансування, передбачає кредитування експортера банком або іншою фінансово-кредитною установою через придбання боргових зобов'язань, які потім продаються на вторинному ринку. Це дозволяє позбавити інвестора від кредитних ризиків, хоча для нього ця форма кредитування є доволі дорогою. Враховуючи специфіку інноваційного розвитку економіки України, використання форфейтингу рекомендується за реалізації науково-технічних та технологічних проєктів, а також для трансферу технологій у рамках пріоритетних напрямів розвитку науки та техніки.

Одним із основних джерел фінансування інноваційної діяльності в Україні можуть стати **іноземні інвестиції**. У разі відсутності достатніх внутрішніх фінансових ресурсів і бажання вітчизняних інвесторів вкладати кошти в економіку, залучення іноземних інвестицій може суттєво покращити ситуацію в інноваційній сфері. Світовий досвід свідчить, що в ряді країн це є важливим фактором для активізації інноваційної діяльності,

оскільки прямі іноземні інвестиції сприяють вирішенню проблем з трансфертом новітніх технологій та досвіду, а портфельні інвестиції покращують якість фінансових ринків і корпоративного управління.

Попри це, іноземне інвестування має й свої недоліки. По-перше, залучення прямих іноземних інвестицій може призвести до того, що довгострокові зв'язки будуть відображати інтереси інвесторів, а не національних підприємців, що посилює контроль іноземних компаній за розвитком вітчизняної економіки. По-друге, деякі іноземні інвестори можуть використовувати вітчизняні підприємства як переробні центри, виробляючи продукцію для експорту, що може спричинити екологічні проблеми та виснаження природних ресурсів.

Таким чином, хоча залучення іноземних інвестицій є важливим для розвитку інновацій, необхідно здійснювати ретельний моніторинг і оцінювання впливу таких інвестицій на екологію та місцеву економіку, щоб уникнути негативних наслідків.

Іноземні інвестиції, що надходять в Україну, мають різні джерела, серед яких важливу роль відіграють міжнародні фінансові інституції, такі як МВФ і Світовий банк. Проте, через ці організації великі держави часто намагаються впливати на економічний розвиток України, часто в своїх інтересах, що може посилювати залежність країни та ставити під сумнів суверенітет у проведенні економічної політики. Адже коли країна отримує кредити, вона змушена виконувати рекомендації міжнародних фінансових інститутів.

На жаль, Україна, маючи значний зовнішній борг, часто потрапляє під вплив міжнародних кредиторів, що можуть диктувати свої умови. З цієї причини важливо орієнтуватися не лише на кредити МВФ, а й на залучення приватних іноземних інвестицій та активізацію діяльності вітчизняних інвесторів.

Одним з основних завдань для країни є створення сприятливого інвестиційного клімату. Важливо, щоб Україна залучала високотехнологічні інвестиції, сприяючи збереженню отриманих від іноземних інвестицій прибутків на своїй території. Це потребує розвитку інфраструктури, що підтримує науково-технічний прогрес, як-от високий рівень фундаментальної науки, якісна освіта та висококваліфіковані трудові ресурси.

Для ефективного фінансування інноваційних процесів необхідні стабільні інституції, такі як розвинений фондовий ринок, венчурний бізнес та інвестиційно-фінансовий сектор, які забезпечують мобільність і гнучкість капіталу. Ці елементи є важливими для створення конкурентних переваг у глобалізованому світі.

Отже, для покращення фінансового та інвестиційного забезпечення інноваційного підприємництва необхідно розробити ефективну інноваційну політику, спрямовану на відновлення науково-технічного розвитку, підтримку підприємств у виробничій сфері та сприяння впровадженню новітніх технологій. Важливо також створити ефективний механізм фінансування інноваційних процесів. Це охоплює залучення приватних і

іноземних інвестицій, а також використання сучасних фінансових інструментів, таких як франчайзинг, лізинг, факторинг та форфейтинг.

Завдяки цим заходам можна буде створити умови для сталого розвитку інноваційної сфери, що стане основою для конкурентоспроможної економіки, орієнтованої на науково-технічний прогрес та розвиток на основі новітніх технологій.

ВИСНОВКИ ЗА ТЕМОЮ 7

1. Інноваційна інфраструктура – це сукупність організацій та установ, які підтримують інноваційні процеси на всіх етапах, від наукових досліджень до комерціалізації продукції. Вона містить фінансові, юридичні, консалтингові, маркетингові та освітні послуги. В Україні інноваційна інфраструктура ще на стадії формування.

2. Основні функції інноваційної інфраструктури містять фінансову підтримку інноваційного підприємництва, забезпечення науково-технічних та маркетингових послуг, розвиток технологічного трансферту, сертифікацію продукції, а також підготовку кадрів для сфери інновацій.

3. Технопарки є важливими елементами інноваційної інфраструктури, вони сприяють інтеграції науки, освіти та виробництва, забезпечують повний цикл інноваційного процесу – від наукових розробок до серійного виробництва.

4. Бізнес-інкубатори відіграють важливу роль у підтримці стартапів, надаючи необхідну інфраструктуру та послуги для розвитку нових підприємств, що займаються інноваційними продуктами та послугами.

5. В Україні інноваційна інфраструктура має проблеми з кількістю та якістю своїх структур. Технопарки та бізнес-інкубатори часто не відповідають вимогам сучасних міжнародних стандартів, і їх розвиток потребує значних інвестицій.

6. Технополіси як більш масштабні форми інноваційних територіальних структур є важливими для розвитку високих технологій на рівні міст, що проходять через етапи реконструкції та розвитку інноваційної економіки.

7. Фінансування інновацій є критично важливим для створення конкурентоспроможної національної економіки. Однак цей процес потребує значних фінансових витрат, оскільки розробка та впровадження інновацій, зокрема нових технологій, потребує капіталовкладень на різних етапах, включно модернізацію виробничих процесів. Окрім цього, інвестування в інноваційні проекти є дуже ризиковим. Інвестиції на початкових етапах розробки інновації є непередбачуваними і вважаються «ризиковим капіталом», оскільки до моменту тестування нових технологій їх успіх невизначений.

8. У промислово розвинених країнах активно використовуються різні джерела фінансування інновацій, включно й державні структури, комерційні банки та приватні інвестиції. В Україні, на жаль, існують труднощі з

залученням таких інвестицій, і тому більшість ресурсів надходить від власних накопичень підприємств. Проблеми з інвестуванням в нашій країні пов'язані з кризовим економічним станом та високим рівнем інфляції, що стримує розвиток наукоємних секторів і веде до того, що інвестори вкладають свої кошти у низькотехнологічні галузі, що забезпечує короткостроковий економічний ефект. Банківська система України теж не забезпечує достатнього розвитку кредитного ринку для інноваційних підприємств.

9. Важливими інструментами фінансування інновацій в Україні можуть бути франчайзинг, лізинг, факторинг і форфейтинг. Франчайзинг дозволяє залучити великий капітал для тиражування наукоємної продукції, лізинг забезпечує доступ до новітніх технологій без необхідності значних початкових витрат.

10. Важливу роль у розвитку інновацій в Україні мають відігравати іноземні інвестиції. Однак їх залучення має й свої ризики, оскільки може призвести до залежності від іноземних інвесторів, що може вплинути на суверенітет економічної політики країни.

11. Для стимулювання інвестиційної діяльності в Україні важливо створити сприятливий інвестиційний клімат, забезпечити захист інтересів інвесторів і покращити інфраструктуру, що підтримує науково-технічний прогрес. Впровадження ефективної інноваційної політики з залученням іноземних та приватних інвестицій, використанням сучасних фінансових інструментів, таких як франчайзинг і лізинг, а також розвиток венчурного бізнесу і фондового ринку, дозволить Україні досягти сталого розвитку в сфері інновацій та забезпечити її конкурентоспроможність на глобальній арені.

Контрольні запитання

1. Що таке інноваційна інфраструктура, і які її основні складові?
2. Як закон України «Про інноваційну діяльність» визначає інноваційну інфраструктуру?
3. Які завдання виконує інноваційна інфраструктура на ринку?
4. Які чинники зумовлюють необхідність розвитку інноваційної інфраструктури на макроекономічному рівні?
5. Що містить інноваційна інфраструктура та які послуги вона надає підприємствам?
6. Яка роль держави у розвитку інноваційної інфраструктури?
7. Які є види інноваційних територіальних структур та як вони підтримують інноваційний розвиток?
8. Які функції виконують технопарки та чому вони є важливими для інноваційного підприємництва?
9. Чим відрізняються технопарки від бізнес-інкубаторів?
10. Як бізнес-інкубатори сприяють розвитку інноваційного підприємництва?

11. Як технопарки підтримують малий бізнес та залучають інвестиції?
12. Які проблеми існують у розвитку інноваційної інфраструктури в Україні?
13. Які групи технопарків існують в Україні та чим вони відрізняються?
14. Що таке технополіс, і яку роль він відіграє у розвитку науково-виробничого середовища?
15. Чому фінансування інновацій є важливим для створення конкурентоспроможної економіки?
16. Які особливості має інвестування в інноваційні проекти на етапі їх розробки?
17. Чому інвестиції в інновації відносяться до категорії «ризикового капіталу»?
18. Які джерела фінансування інновацій активно використовуються в промислово розвинених країнах? Як це відрізняється від ситуації в Україні?
19. Які проблеми існують в Україні в контексті залучення інвестицій у наукоємні та інноваційні галузі?
20. Як недостатній розвиток банківської системи впливає на фінансування інновацій в Україні?
21. Які сучасні фінансові інструменти, такі як франчайзинг, лізинг, факторинг і форфейтинг, можуть бути використані для фінансування інноваційних проєктів?
22. Як іноземні інвестиції можуть вплинути на інноваційну діяльність в Україні? Які переваги та ризики з цим пов'язані?
23. Які кроки необхідно здійснити для створення сприятливого інвестиційного клімату в Україні?

Тема 8 ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

8.1 Інституційно-правові засади підтримки інноваційного підприємництва.

8.2 Роль інноваційної політики у стимулюванні розвитку інноваційного підприємництва.

8.3 Основні завдання національної інноваційної стратегії для сприяння економічному розвитку України.

8.1 Інституційно-правові засади підтримки інноваційного підприємництва

Для повноцінного функціонування інноваційного підприємництва важлива належна інституціональна база – сукупність умов і факторів, що впливають на підприємницьку діяльність. Інтеграція інститутів науково-технічної та інноваційної діяльності формує потужну мережу економічних суб'єктів, яка через відповідні механізми забезпечує впровадження нових технологій і продуктів у виробництво. Взаємодія інституціональних чинників знижує трансакційні витрати, посилює конкуренцію у сфері високих технологій і наукомісткої продукції, формуючи основи для саморозвитку економіки і підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку.

Інституціоналізм, як економічна течія, виник на межі XIX–XX століть в США і став альтернативою неокласичній теорії. **Інституціоналізм** *визначає історично встановлені звичаї, норми та правила господарської поведінки в контексті інших сфер життя, таких як політика, культура, етнічність*. Встановлення чітких правил і норм поведінки знижує невизначеність у підприємницькій діяльності, розподіляючи очікування учасників економічної і соціальної взаємодії.

Теорія інституціоналізму важлива для аналізу інноваційної діяльності з кількох причин:

- по-перше, кожна модель інноваційного розвитку відповідає певному типу інституціональних обмежень;
- по-друге, ці обмеження варіюються залежно від зовнішніх умов;
- по-третє, зміст інноваційного розвитку залежить від конкретних інститутів, чутливих до змін інституціональних обмежень.

Інститути формують відносини між суб'єктами господарювання, організують діяльність підприємців і створюють інституціональне середовище, яке визначає напрям розвитку економічної системи, швид-

кість інституційних змін і формування ефективних економічних і соціальних інститутів.

Удосконалення інституціонального середовища є важливим для активізації інноваційного підприємництва в Україні. Ключову роль у проведенні інституційних перетворень відіграє держава.

Інститути поділяються на формальні та неформальні. *Неформальні інститути* містять моральні норми, менталітет і традиції, які визначають поведінку учасників інноваційної діяльності. *Формальні інститути* представлені законами та підзаконними актами, які регулюють діяльність суб'єктів інноваційного підприємництва.

Формування умов для розвитку інноваційного підприємництва залежить від ринкового інституціонального середовища, функціонування економічних, правових та соціальних інститутів, а також застосування інституціонального інструментарію для впливу на ринки та економічні процеси.

Активізація інноваційної підприємницької діяльності передбачає здійснення системних економічних зрушень і створення умов для пріоритетного розвитку галузей, що визначають науково-технічний прогрес та інформаційні технології. Для цього необхідно здійснювати довгострокові продумані дії з боку держави, застосовуючи законодавчі, інституційні, податкові, бюджетні та грошово-кредитні механізми регулювання економіки. Це реалізується через проведення інноваційної політики, спрямованої на виконання національної інноваційної стратегії економічного розвитку. Формування цієї стратегії базується на прогнозних соціально-економічних показниках розвитку держави та врахуванні глобальних тенденцій науково-технічного й інноваційного прогресу.

Необхідність розробки та впровадження механізмів регулювання економіки через науково обґрунтовану державну інноваційну та науково-технічну політику обумовлена природою інновацій. Технологічні та продуктові інновації можуть порушити досягнуту рівновагу економічної системи, спричиняючи боротьбу між новими і старими підходами. У глобалізованій економіці обсяги фінансування інновацій значно перевищують можливості окремих підприємств і ринкової саморегуляції, тому важливо створити ефективний механізм державного регулювання інноваційної діяльності, здатний відновлювати економічну рівновагу та позитивно впливати на інноваційно активні підприємства.

Упродовж періоду ринкових трансформацій економіки України відбулися значні інституційні зміни, зокрема в інноваційній сфері, що супроводжувалися формуванням законодавчої бази для активізації інноваційної діяльності. Політичні еліти, державні органи й інституції визнали пріоритетність цього напрямку для соціально-економічного розвитку країни та ухвалили відповідну інноваційну доктрину.

Законодавча та нормативна база, що регулює підприємництво, автоматично охоплює й інноваційну діяльність. Це стосується реєстрації ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО

підприємств, ліцензування, визначення сфери їх діяльності, а також процедур банкрутства. Головним завданням законодавства в сфері інновацій є створення ефективного механізму інвестування технологічних змін і інновацій, що дозволить підняти якість вітчизняного науково-технологічного потенціалу до рівня міжнародних стандартів. Це містить податкове, амортизаційне, митно-тарифне стимулювання інновацій і створення ефективних інструментів для зовнішньоекономічної політики і боротьби з недобросовісною конкуренцією. Всі ці заходи мають забезпечити перехід вітчизняного виробництва на інноваційний шлях розвитку.

Основи законодавства в інноваційній сфері України закладені в ряді актів, серед яких ключовим є **Закон України «Про інноваційну діяльність»** від 4 липня 2002 року. Цей закон спрямований на стимулювання інноваційного розвитку економіки України. Він визначає форми державного стимулювання інноваційних процесів і регулювання інноваційної діяльності. Зокрема, він передбачає:

- визначення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності на різних рівнях (державному, галузевому, регіональному);
- формування і реалізацію інноваційних програм;
- створення нормативно-правової бази та економічних механізмів підтримки інноваційної діяльності;
- захист прав та інтересів учасників інноваційної діяльності;
- фінансування інноваційних проєктів;
- стимулювання банків та фінансових установ до кредитування інноваційних проєктів;
- пільгове оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;
- підтримка інноваційної інфраструктури.

Цим законом надається державна підтримка усім підприємствам, що реалізують інноваційні проєкти в Україні. Також передбачена підтримка підприємств, у яких понад 70% продукції становлять інноваційні продукти.

Проте, незважаючи на ухвалення Закону України «Про інноваційну діяльність», його потенціал не було повністю реалізовано. Важливі положення, зокрема щодо пільгового оподаткування та організаційної структури управління інноваційними процесами, залишилися не втіленими. Зокрема, податкові пільги діяли лише для технопарків, де нараховувався ПДВ (податок на додану вартість), але він не перераховувався до бюджету, а акумулювався на спеціальному рахунку для розвитку технологічних і дослідно-експериментальних баз. Однак, і ця пільга була скасована після перегляду держбюджету у 2005 році.

Правові, економічні та організаційні основи інноваційної діяльності визначені й в інших законодавчих актах України: Законі України «Про наукову і науково-технічну експертизу» (1995); Законі України «Про внесення змін до деяких законів України щодо пріоритетних напрямів роз-

витку науки і техніки та інноваційної діяльності» (2024) та ін. Згідно з «Державним бюджетом України», щорічно на кожен із цих напрямів визначається фінансування, яке, на жаль, часто виявляється недостатнім.

Отже, в Україні формально створено систему державних науково-технічних пріоритетів, яка має слугувати орієнтиром для концентрації ресурсів на технологічних інноваціях. Вона передбачає участь держави не лише у фундаментальних, а й у прикладних дослідженнях, результати яких мають стати привабливими для корпоративних структур, орієнтованих на отримання прибутку від реалізації інновацій. Однак ця система не відповідає вимогам перспективного розвитку та потребам захисту вітчизняних виробників на світових ринках. Існуюча модель пріоритетів науково-технологічного розвитку не є узгодженою з науково-технічною політикою, а також не інтегрована з бюджетною, фінансовою, грошово-кредитною, промисловою та зовнішньоекономічною політиками, що є необхідною умовою для ефективного проведення довгострокової інноваційної політики. Повільний розвиток інноваційного підприємництва і навіть зниження інноваційної активності, що спостерігається останнім часом в нашій країні, якраз є свідченням цього.

Основними проблемами, які обмежують ефективність законодавчого забезпечення інноваційної діяльності в Україні, є:

- відсутність чіткої та послідовної державної політики;
- практика призупинення, неналежного виконання або навіть скасування окремих положень законодавства;
- низька економічна ефективність використання науково-технічного потенціалу;
- недостатній розвиток інноваційної інфраструктури;
- відсутність розвиненого венчурного підприємництва.

З огляду на досвід розвинутих країн, для стимулювання структурної перебудови економіки та розвитку високотехнологічних галузей в нашій країні варто впровадити такі заходи:

- пільгове оподаткування для інноваційних підприємств на початкових етапах впровадження нових технологій і продукції;
- стимулювання впровадження інформаційних технологій та зменшення енерго- і ресурсомісткості виробництва;
- пільгові амортизаційні відрахування та інвестиційні кредити;
- державне страхування кредитів для інноваційних проектів;
- обмеження фінансування сировинного сектора за рахунок державних ресурсів;
- підтримка венчурного підприємництва;
- участь у європейських науково-технологічних програмах.

Реалізація цих заходів потребує змін у вже прийнятих законодавчих актах та створення нових законодавчих документів для стимулювання науково-технологічної та інноваційної діяльності в Україні.

Податкове та амортизаційне законодавство має бути спрямоване на зниження тиску на інноваційне підприємництво.

Потрібно важливо вдосконалити систему захисту прав інтелектуальної власності в Україні, створивши спеціалізовані підрозділи в органах державної влади для захисту інтелектуальних прав, а також забезпечити координацію продавців і покупців інтелектуального продукту. Це також передбачає створення консалтингових фірм, які допоможуть комерціалізувати інноваційні розробки та розвивати реальний ринок інтелектуальної власності.

Такі кроки підвищать конкурентоспроможність українських інновацій на світовому ринку і сприятимуть національній економічній безпеці.

Отже, інституційно-правові засади є основною умовою розвитку інноваційного підприємництва в Україні, і законодавство в цій сфері має формувати єдину систему, що узгоджує норми і забезпечує ефективне регулювання інноваційної діяльності.

8.2 Роль інноваційної політики у стимулюванні розвитку інноваційного підприємництва

Активізація інноваційної підприємницької діяльності передбачає здійснення системних економічних зрушень і створення умов для пріоритетного розвитку галузей, що визначають науково-технічний прогрес та інформаційні технології. Для цього необхідно здійснювати довгострокові продумані дії з боку держави, застосовуючи законодавчі, інституційні, податкові, бюджетні та грошово-кредитні механізми регулювання економіки. Це реалізується через проведення інноваційної політики, яка спрямована на виконання національної інноваційної стратегії економічного розвитку.

Необхідність розробки та впровадження механізмів регулювання економіки через науково обґрунтовану державну інноваційну політику обумовлена природою інновацій. Технологічні та продуктові інновації можуть порушити досягнуту рівновагу економічної системи, спричиняючи боротьбу між новими і старими підходами. У глобалізованій економіці обсяги фінансування інновацій значно перевищують можливості окремих підприємств і ринкової саморегуляції, тому важливо створити ефективний механізм державного регулювання інноваційної діяльності, здатний відновлювати економічну рівновагу та позитивно впливати на інноваційно активні підприємства.

Термін «інноваційна політика» вперше з'явився в доповіді Міністерства торгівлі США у 1967 році. **Інноваційна політика** – це комплекс заходів держави щодо створення умов для ефективного розвитку інновацій, впровадження екологічно чистих технологій та виробництва конкурентоспроможної продукції. Інноваційна політика є частиною економічної полі-

тики, спрямованої на створення сприятливих умов для розвитку інноваційного підприємництва через економічні та правові механізми.

Інноваційна політика реалізує модель інноваційного розвитку економіки, визначаючи критерії відбору та оцінювання інноваційних проєктів. В умовах ринкової трансформації вона сприяє інтеграції технічних і технологічних інновацій, забезпечуючи ефективне використання ресурсного потенціалу країни, зокрема інтелектуального, та підтримку високотехнологічних галузей.

В Україні актуальною є проблема вдосконалення управління інноваційною діяльністю та пошук оптимальних механізмів для реалізації інноваційної політики. Це потребує дослідження різних варіантів інноваційної політики та аналізу її недоліків.

Існує чотири основні варіанти інноваційної політики:

1. Політика «технологічного поштовху» – передбачає пряму участь держави в розв’язанні науково-технічних проблем, фінансуванні та розробці державних програм розвитку науки і техніки.

2. Політика ринкової орієнтації – передбачає провідну роль ринку в розподілі ресурсів та розвитку науки, де держава обмежує свою участь.

3. Політика соціального спрямування – коли держава виходить з того, що прийняття рішень має відбуватися на основі соціально-політичного консенсусу, з державним регулюванням соціальних наслідків науково-технічного прогресу.

4. Політика зміни економічної структури передбачає концентрацію зусиль держави на зміні економічної структури через тісну взаємодію суб’єктів господарювання та держави, з акцентом на передові технології.

Кожен із варіантів інноваційної політики має свої переваги та обмеження в контексті розвитку національної інноваційної системи.

На жаль, державна інноваційна політика України має низку негативних аспектів, серед яких:

- низька частка радикальних економічно значущих нововведень;
- тривалий процес освоєння інновацій, що скорочує їхній життєвий цикл;
- обмежена кількість розробок, які користуються попитом як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку.

Замкнутість інноваційної політики та відрив від сучасних науково-технічних досягнень є однією з основних причин втрати конкурентоспроможності української продукції, як на світовому, так і на внутрішньому ринку, перенасиченому імпортними товарами. Через відсутність впровадження сучасних технологій Україна втрачає мільярди доларів США.

Для досягнення структурних змін в економіці країни необхідна значно вища інноваційна активність. Тільки за умови активної співпраці з міжнародним співтовариством можна досягти технологічного перевороту. Це потребує інтеграції у світовий інноваційний процес, освоєння нових тех-

нологічних та ринкових ніш і впровадження стратегії «лазерного променя» – цілеспрямованого руху до мети з мінімальними відхиленнями. Такий підхід дозволить покрити весь технологічний ланцюг – від фундаментальних досліджень до виробництва та сервісного обслуговування.

В сучасних умовах найбільш перспективною для України є політика «технологічного поштовху». Впровадження цієї політики дозволить закласти основи для поступових змін економічної структури в напрямку зростання ринкових відносин. Це стане підготовкою для переходу до іншого типу політики, де ринковий механізм буде відігравати основну роль у розподілі ресурсів і визначенні напрямків науково-технічного розвитку.

Під час розроблення інноваційної політики важливо враховувати особливості різних секторів економіки:

– *сектора проривних технологій*, що базується на вітчизняних винаходах. Хоча цей сектор невеликий, він може забезпечити пріоритетний розвиток і високу конкурентоспроможність на вузькому сегменті світового ринку, якщо організувати його масштабну підтримку;

– *сектора, що використовує вітчизняні та зарубіжні ліцензії*. Цей сектор ширший і дозволяє виробляти конкурентоспроможну продукцію, зокрема завдяки конверсії військових технологій у цивільне використання, що стане можливим після успішного завершення нинішньої загарбницької війни росії проти України;

– *сектора міжнародної кооперації*. Це найширший сектор, де Україна поки що має обмежений інноваційний потенціал, але поступове зниження обмежень на експорт високих технологій відкриває нові можливості для розвитку, зокрема за рахунок використання міжнародного досвіду.

Оскільки інновації тісно пов'язані з найновітнішими науково-технічними досягненнями, інноваційна політика відіграє ключову роль у визначенні оптимального шляху розвитку суспільства, у виявленні перспективних галузей та виробництв, а також у регулюванні інноваційних процесів.

Регулювання інновацій здійснюється через організаційні, правові та фінансові заходи, які підтримують новаторів і суб'єктів інноваційного підприємництва. Це містить впровадження науково-технічних досягнень у виробництво і послуги, створення сприятливих умов для розвитку інноваційної інфраструктури, що забезпечує просування інновацій на ринок.

Держава має розробляти принципи, на основі яких буде здійснюватися політика в науковій та інноваційній сферах, а також формувати механізм її реалізації. Принципи інноваційної політики залежать від господарської системи країни та глибини впливу державних інститутів на економічну діяльність. Дослідники виділяють такі основні принципи державної інноваційної політики:

– свобода наукової та науково-технічної творчості;

- правовий захист інтелектуальної власності;
- інтеграція науково-технічної діяльності та освіти;
- підтримка конкуренції у науці та техніці;
- концентрація ресурсів на пріоритетних напрямках наукового розвитку;
- стимулювання ділової активності в науковій та інноваційній діяльності;
- розвиток інноваційної інфраструктури;
- забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності необхідною інформацією;
- підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності;
- розвиток міжнародного співробітництва.

Ці принципи переважають в індустріально розвинених країнах, але їх вплив на механізм реалізації може варіюватися залежно від інноваційної стратегії держави та вибраної моделі інноваційної політики.

Основне завдання інноваційної політики полягає у створенні системи заходів для прискорення економічного зростання через удосконалення структури національного виробництва. Ключовим джерелом економічного зростання є впровадження передових інформаційних технологій. Тому державна інноваційна політика має стимулювати їх широке запровадження.

Важливою частиною цього процесу є формування нового типу господарювання та нового технологічного укладу. Технологічні уклади характеризують рівень прогресу економіки країни, і державне регулювання їх розвитку визначає соціально-економічний шлях країни. В Україні нині домінують застарілі технологічні уклади (третій і четвертий), в той час як п'ятий (з інформаційними технологіями) і шостий (з нано- та біотехнологіями) ще знаходяться на початкових етапах розвитку. Оскільки більшість інвестицій в Україні спрямовані на підтримку старих технологічних укладів, це гальмує розвиток новітніх технологій і ускладнює підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

В умовах глобалізації Україні необхідно мобілізувати національний потенціал для розвитку п'ятого та шостого технологічних укладів. Активна інноваційна політика, зосереджена на цих напрямках, дозволить максимально використовувати потенціал економічного зростання, науково-технічний і виробничий потенціал для освоєння перспективних виробництв. Водночас основні зусилля інноваційної політики України мають бути спрямовані на технологічне переозброєння виробничих галузей, зокрема машинобудування, яке має стати основою для підвищення інновативності та зміцнення частки цієї галузі в структурі промислового виробництва.

Враховуючи значення сучасних інформаційних технологій для всіх секторів економіки, важливою складовою інноваційної політики є створення високоефективної системи комунікацій і впровадження новітніх

методів передачі та обробки інформації в усіх сферах людської діяльності. У зв'язку з цим необхідно прискорити формування централізованої загальнодержавної системи автоматизованого пошуку, збору, обробки, зберігання та розповсюдження інформації, а також створення єдиної системи обліку електронних інформаційних ресурсів країни.

Вибір пріоритетних напрямів досліджень та розробок, реалізованих через великі міжгалузеві проекти, є важливим елементом державної інноваційної політики. Це містить створення, освоєння та поширення технологій, що сприяють кардинальним змінам у технологічній основі економіки, а також розвиток фундаментальних досліджень і науково-технічне забезпечення соціальних програм та міжнародного співробітництва.

Пріоритетні напрями розвитку науки та техніки деталізуються через перелік критичних технологій, які мають міжгалузевий характер і істотно впливають на розвиток багатьох сфер науки та техніки. Під час відбору критичних технологій необхідно враховувати їхній вплив на конкурентоспроможність продукції, якість життя, поліпшення екології тощо. Пріоритети науки і техніки мають затверджуватися урядовою комісією з науково-технічної політики.

До пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки на сучасному етапі належать:

- інформаційні технології та електроніка;
- фотоніка;
- виробничі технології (лазерні, робототехніка, гнучкі виробничі системи тощо);
- нові матеріали і хімічні продукти;
- технології живих систем (біотехнологія, клітинна біологія);
- розробка нових видів транспорту;
- альтернативні джерела енергії;
- екологія і раціональне природокористування.

Ці напрями розвиваються в рамках державних науково-технічних програм, програм державних наукових центрів, важливих народногосподарських і міжнародних програм.

Державна науково-технічна програма охоплює комплекс взаємозалежних заходів, що сприяють ефективному вирішенню науково-технічних проблем і розвитку науки та техніки. Затверджені науково-технічні програми мають відповідати таким вимогам:

- бути істотно значимими для великих структурних змін, спрямованих на формування нового технологічного укладу;
- мати принципову новизну та містити взаємопов'язані програмні заходи для широкомасштабного поширення прогресивних науково-технічних досягнень.

Для визначення пріоритетних напрямів науково-технологічної та інно-

ваційної діяльності уряд має активно задіяти весь науково-технічний потенціал країни, фінансуючи масштабні прогнозно-аналітичні дослідження. Це необхідно для забезпечення чіткої цілеспрямованості інноваційної політики.

Також необхідно створити державну систему підтримки інноваційного підприємництва, зокрема через заохочення малих інноваційних підприємств, розвиток венчурних фірм і створення інфраструктури для підтримки інновацій на всіх етапах.

Державна інноваційна політика має містити підтримку фундаментальних досліджень, створення умов для розвитку інноваційного середовища, стимулювання інвестицій у науку та технології, зокрема у виробництво високотехнологічних систем та ресурсозберігаючих технологій. Також важливо створити умови для розвитку технологічної та інноваційної інфраструктури, що сприятиме залученню інвесторів і підтримці підприємств, а також сприятиме ефективному використанню науково-технічних знань і технологій для розвитку економіки країни.

Для підтримки інноваційних проєктів необхідно зосередити увагу на тих напрямках, де Україна має лідерство. Для цього потрібно оцінити технологічний рівень виробництва та наукових розробок, зокрема, визначити проривні технології, здатні вивести ці галузі на світовий рівень. Якщо таких основ для лідерства немає, варто придбати ліцензії та технічні системи. У цьому процесі важлива активна державна підтримка, оскільки внутрішній ринок високих технологій потребує стимулювання з боку держави.

Дуже важливим напрямом інноваційної політики України є підтримка базисних інновацій, які формують основу п'ятої інноваційної хвилі. Враховуючи високі ризики та великі інвестиції, пов'язані з такими інноваціями, підприємці часто їх уникають. Державна підтримка базисних інновацій може здійснюватися різними способами, зокрема через часткове фінансування програм, надання податкових пільг, патентний захист та правове регулювання.

Пряму бюджетну підтримку базисних інновацій потрібно поєднувати з економічними пільгами для підприємств, що впроваджують нову техніку. Це містить підтримку венчурного бізнесу, окреме державне замовлення на наукові дослідження, стимулювання через пільгове оподаткування, кредитування та субсидії, а також проведення тендерів для визначення виконавців.

Державна підтримка має поєднуватися з антимонопольними заходами, спрямованими на стимулювання інновацій та боротьбу з застарілими технологіями. Важливо уникати підтримки застарілих технологій, щоб не заохочувати монополії.

Світова практика має багатий досвід щодо стимулювання розвитку інноваційного підприємництва в розвинених країнах. Наприклад:

– у США стимулювання інновацій містить в собі пільгове оподаткування ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО

вання венчурних фірм, пільгові відрахування на НДДКР та амортизацію, а також забезпечення гарантій для інвесторів. Крім того, уряд США активно підтримує венчурний бізнес через відшкодування капіталу та виділення федеральних коштів;

– Великобританія також надає значну підтримку венчурним фірмам, зокрема через зниження податку на прибуток для таких компаній, страхування середньострокових позик та надання субсидій на науково-дослідні роботи;

– Німеччина орієнтується на підтримку НДДКР через безоплатні субсидії на технологічне обладнання та технічні консультації, а також на надання дотацій малим і середнім підприємствам, що займаються інноваціями;

– Італія надає пільгові кредити та знижки на податки для компаній, що впроваджують нові технології, а також заохочує прискорену амортизацію;

– Франція стимулює науково-дослідні роботи через дотації, податкові кредити на приріст витрат на НДДКР і податкові пільги для нових компаній;

– Японія надає підтримку венчурним підприємствам через пільгові податкові ставки, кредити та субсидії на науково-дослідні роботи;

– Канада має програму субсидій на науково-дослідний персонал та надає податкові кредити на витрати на НДДКР;

– Бразилія активно підтримує науково-дослідні розробки в мікроелектроніці, надаючи значні податкові пільги.

Враховуючи поточні економічні та політичні умови в Україні, уряд наразі не має можливості застосовувати вищеперераховані заходи, щоб підтримати вітчизняне інноваційне підприємництво. Але після перемоги у війні для стимулювання інноваційної діяльності варто подумати над запровадженням основних з цих заходів, зокрема:

– пільгового оподаткування для венчурних та інноваційних підприємств на стадії освоєння нових технологій;

– пільгового оподаткування підприємств, що займаються високими та екологічно чистими технологіями;

– звільнення від оподаткування прибутку банків, що надають цільові кредити для інноваційних проєктів терміном на три і більше років;

– податкових стимулів для зниження енерго- та ресурсомісткості виробництва.

Такі заходи сприятимуть розвитку вітчизняного інноваційного потенціалу.

Сприятиме розвитку інновацій в країні також зменшення податкових ставок для банків, що фінансують інноваційні проєкти. Одним словом, важливо, щоб інноваційна політика була комплексною, поєднуючи фінансові, економічні та податкові інструменти для забезпечення сталого економічного розвитку, основою якого є інноваційне прискорення.

8.3 Основні завдання національної інноваційної стратегії для сприяння економічному розвитку України

Основою національної інноваційної стратегії є інноваційна політика держави.

Термін «стратегія» означає розробку цільових напрямків економічного розвитку та альтернативних шляхів їх реалізації, що дозволяють досягти певних цілей у довгостроковій перспективі. Стратегія може бути інституціональною (на рівні підприємства) чи центральною (на рівні держави). **Інноваційна стратегія** є сукупністю інноваційних рішень, що визначають напрямки розвитку економіки в довгостроковій перспективі.

Розробка інноваційної стратегії містить планування науково-технічних досліджень та вибір ефективних форм інноваційної діяльності, які забезпечують раціональний розподіл ресурсів підприємства та адаптацію до умов зовнішнього середовища.

Стратегічне планування на державному рівні базується на таких основних принципах:

- єдності економіки та політики;
- балансу централізму та самостійності господарських суб'єктів;
- науковій обґрунтованості управлінських рішень;
- поєднанні спільних і локальних інтересів;
- розподілі влади та відповідальності;
- справедливості;
- єдиноначальності та ін.

Основні інноваційні заходи державної стратегії:

- формування інфраструктурних умов, що сприяють розвитку інновацій;
- створення середовища для інноваційного мислення на всіх рівнях;
- модернізація внутрішнього механізму підприємств;
- розвиток певних виробничих галузей;
- формування програм досліджень і розробок.

Інноваційна ідеологія передбачає створення умов для сприйняття науки та нових технологій як основних факторів економічного зростання. Державна інноваційна стратегія орієнтована на прискорення технічного та технологічного розвитку економіки через вплив на умови функціонування підприємств, підвищення їх економічної ефективності та створення сприятливих умов для розвитку. Ефективне здійснення такої стратегії є ключовим для економічного процвітання країни.

Однак для України виникає питання, чи здатна вона перейти до інноваційної моделі економіки, і чи є для цього реальні передумови?

Україна має сильний інтелектуальний і науково-технічний потенціал – визнані вчені, конструкторські школи, високотехнологічні підприємства та значний фонд вітчизняних винаходів. Проте цей потенціал швидко заста-

ріє, якщо його не використати в найближчі роки.

Основою для інновацій є кваліфіковані кадри: вчені, конструктори, інженери, програмісти, менеджери, економісти. Важливо зупинити еміграцію талановитої молоді, збільшити фінансування науки, освіти та інноваційних перетворень економіки, стимулюючи творчість та здатність до нестандартних рішень.

Ефективність національної інноваційної стратегії значною мірою залежить від геополітичних чинників. Україна має вигідне географічне положення, що дозволяє їй розвивати науково-технологічне співробітництво з країнами Західної Європи та США, тим самим розширюючи можливості для експорту інноваційної продукції. Крім того, стратегічне транспортне розташування сприяє розвитку міжнародних транспортних коридорів, що позитивно впливає на зростання доходів, необхідних для інноваційної трансформації економіки.

У світовій практиці можна виділити кілька типів державних стратегій впливу на наукову та інноваційну сферу:

1. Стратегія активного втручання – застосовується урядами таких країн, як Японія, Франція та Нідерланди. У межах цієї стратегії уряд не лише координує діяльність господарських суб'єктів, але й активно організовує і фінансує важливі проекти, що значно впливають на розвиток національної економіки. Держава вважає наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність основним двигуном економічного зростання, і стимулює її через законодавчі акти, зовнішню політику та директивне регулювання.

2. Стратегія децентралізованого регулювання – держава здійснює вплив через створення умов для зростання інноваційної активності серед усіх учасників інноваційної сфери. Це містить організацію науково-технічних зв'язків, створення інноваційної інфраструктури, надання податкових пільг та інших форм стимулювання інноваційної діяльності.

3. Змішана стратегія – характерна для країн, де державний сектор займає значну частку в економіці. В межах цієї стратегії уряд активно підтримує високий експортний потенціал державних галузей.

Усі ці стратегії орієнтовані на внутрішні джерела економічного зростання. З кожним роком все більш очевидно, що сподіватися на стабільну кон'юнктуру світових ринків небезпечно, оскільки вона може змінюватися дуже швидко. У такому разі країна може залишитися з застарілим основним капіталом, неконкурентоспроможною продукцією та під контролем потужних транснаціональних корпорацій, втративши стратегічне бачення через бездіяльність політичної та ділової еліти. Тому необхідно якомога швидше розробити стратегію інноваційного оновлення національної економіки, щоб забезпечити її конкурентоспроможність.

Вибір і реалізація стратегії інноваційного розвитку є для України не лише важливим економічним завданням, але й обов'язковою умовою. У зв'язку з глобалізацією та науково-технологічною революцією рівень кон-

куренції на внутрішніх та світових ринках в найближчі десятиліття значно зросте. Ті, хто не встигне адаптуватися до нових умов, втратять свої позиції і опиняться під контролем великих транснаціональних корпорацій.

Для збереження та відновлення науково-технічного потенціалу України необхідно впроваджувати та поширювати базові, хвилеутворювальні та покращувальні інновації п'ятого і шостого технологічних укладів. Це дозволить забезпечити гідне місце країни в глобальному науково-технічному просторі.

Держава має активно підтримувати попит на інновації з боку економіки, інтегрувати науку, освіту та виробництво, і позитивно впливати на модернізацію виробництва. Без державної підтримки Україна може втратити наукові школи та кадри, що старіють, а також талановиту молодь, яка може покинути країну.

Стратегія інноваційного розвитку має базуватися на чітких пріоритетах та ефективному механізмі реалізації. Вибір інноваційних проєктів має проводитися через експертизу і конкурсний відбір за критеріями: технічні можливості виробництва, потреби економіки, конкурентоспроможність та соціально-економічна ефективність. Для успішної реалізації інноваційної стратегії необхідно, щоб держава не лише створювала правове поле, але й активно втручалася у наукову та інноваційну діяльність. Важливо визначити пріоритети, зокрема у сфері базових інновацій, які забезпечують технологічний розвиток.

Держава має підтримувати інновації на всіх рівнях, включно створення сприятливого інноваційного клімату, систему освіти та підготовку фахівців. Зокрема, має бути підтримка малого та середнього бізнесу через пільги, венчурне фінансування та інші економічні преференції. Для ефективного розвитку інновацій необхідно створити інноваційні кластери, визначити стратегічні пріоритети та розробити механізми підтримки підприємців, стимулюючи розвиток значущих інновацій у всіх секторах економіки.

Таким чином, успішна інноваційна політика забезпечить конкурентоспроможність національної економіки, стимулюючи її розвиток через інновації та підтримку інженерів і науковців.

ВИСНОВКИ ЗА ТЕМОЮ 8

1. Повноцінне функціонування інноваційного підприємництва потребує належної інституціональної бази, яка містить умови та фактори, що впливають на підприємницьку діяльність. Формування мережі економічних суб'єктів через інтеграцію інститутів науково-технічної та інноваційної діяльності забезпечує впровадження нових технологій і продуктів, що сприяє розвитку економіки та підвищенню конкурентоспроможності на світовому ринку.

2. Інституціоналізм є важливим для аналізу інноваційної діяльності,

оскільки визначає, як інституціональні обмеження впливають на інноваційний розвиток, і як ці обмеження змінюються залежно від умов. В Україні для активізації інноваційного підприємництва важливо здійснювати інституційні зміни, де ключову роль відіграє держава. Важливо створити сприятливе інституційне середовище, що містить правові, економічні та соціальні інститути. На жаль, в Україні існують проблеми з реалізацією потенціалу законодавства, зокрема щодо пільгового оподаткування та управлінської структури інноваційних процесів. Законодавчі акти не завжди виконуються належним чином, а розвиток інноваційної інфраструктури та венчурного підприємництва недостатній.

3. Для стимулювання розвитку інновацій в Україні необхідно впроваджувати такі заходи, як пільгове оподаткування для інноваційних підприємств, стимулювання впровадження нових технологій, підтримка венчурного підприємництва та участь у європейських науково-технологічних програмах. Також для ефективного розвитку інноваційного підприємництва в Україні необхідно вдосконалити систему податкового та амортизаційного законодавства, а також розвивати механізми захисту прав інтелектуальної власності та комерціалізації інновацій.

4. Інноваційна підприємницька діяльність потребує державної підтримки через ефективне регулювання та формування умов для розвитку науково-технічного прогресу. Інноваційна політика має забезпечити економічне зростання через упровадження інновацій, особливо в технологічних та інформаційних галузях.

5. Існують різні моделі інноваційної політики, серед яких: «технологічний поштовх», ринкова орієнтація, соціальне спрямування та зміна економічної структури. Кожна з них має свої переваги й недоліки, і необхідно обирати найбільш підходящу модель залежно від економічних і політичних умов. В сучасних умовах найбільш перспективною для України є політика «технологічного поштовху», впровадження якої дозволить закласти основи для поступових змін економічної структури в напрямку зростання ринкових відносин. Це підготує перехід до іншого типу інноваційної політики, де ринковий механізм буде відігравати основну роль у розподілі ресурсів і визначенні напрямків науково-технічного розвитку.

6. В Україні існують серйозні проблеми, пов'язані з низькою часткою радикальних нововведень, обмеженим використанням інновацій на міжнародному ринку та тривалим процесом освоєння нових технологій. Це гальмує економічне зростання та ускладнює підвищення конкурентоспроможності. Тому Україна має якомога швидше інтегруватися в світовий інноваційний процес, освоюючи нові технології й ринкові ніші, зокрема, за рахунок міжнародної кооперації, щоб досягти технологічного прориву. Необхідно визначити пріоритети науково-технологічного розвитку, зокрема в таких напрямках як інформаційні технології, біотехнології, екологічні

та енергетичні технології, а також активно підтримувати їх через державні програми.

7. Держава має сприяти розвитку інновацій через створення інфраструктури для венчурних підприємств, надання пільг, субсидій, стимулювання через податкові пільги та інші економічні заходи. Зокрема, важливо підтримувати базисні інновації, які формують основи для майбутнього економічного розвитку. Також важливо посилити інноваційну активність, здійснити технологічне переозброєння та створити нові економічні умови для підтримки інновацій на всіх етапах їх реалізації, особливо в таких галузях, як машинобудування та високі технології.

8. Основою національної інноваційної стратегії є інноваційна політика держави, яка має бути орієнтована на довгостроковий економічний розвиток через технологічні та наукові інновації. Інноваційна стратегія є комплексом рішень, які забезпечують розвиток економіки через науково-технічні дослідження та ефективне використання ресурсів.

9. Розробка інноваційної стратегії має базуватися на принципах єдності економіки і політики, наукової обґрунтованості управлінських рішень та поєднанні інтересів на рівні як локальних, так і загальнонаціональних.

10. Держава має створювати інфраструктурні умови для розвитку інновацій, модернізувати підприємства, формувати програми досліджень та розробок, а також сприяти розвитку інноваційного мислення на всіх рівнях економіки.

11. Україна володіє значним науково-технічним потенціалом, проте для реалізації інноваційної моделі економіки необхідно здійснювати реформи у галузі науки, освіти та інноваційної діяльності. Ключовими факторами для цього є зупинення еміграції талановитої молоді та збільшення фінансування наукових і технічних досліджень.

12. Вигідне географічне положення України дозволяє їй розвивати співпрацю з європейськими країнами та США, що може бути важливим чинником для розвитку інноваційного потенціалу і зростання експорту інноваційної продукції.

13. Враховуючи міжнародний досвід, для України можна застосувати одну з таких інноваційних стратегій: активне втручання, децентралізоване регулювання або змішану стратегію, де держава буде підтримувати інноваційні ініціативи через різні форми стимулювання. Вибір і реалізація стратегії інноваційного розвитку є критично важливим для конкурентоспроможності України в умовах глобалізації та технологічної революції. Вчасне впровадження інноваційних перетворень дозволить країні зберегти свою економічну незалежність і технологічний потенціал.

14. Держава має активно підтримувати інновації на всіх рівнях: від освіти до бізнесу, створюючи сприятливі умови для інноваційних підприємств, особливо малого та середнього бізнесу. Важливо забезпечити належне фінансування інновацій через венчурне фінансування, податкові пільги та інші форми підтримки. Успішна реалізація стратегії інноваційно-ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО

го розвитку дозволить Україні залишатись конкурентоспроможною на глобальному ринку, стимулюючи розвиток через інновації, підтримку науковців та інженерів, а також інтеграцію науки, освіти та виробництва.

Таким чином, ефективна інноваційна політика є основою для стабільного економічного зростання України, де держава має забезпечити підтримку науково-технічної діяльності, адаптувати інфраструктуру та створювати умови для швидкої реалізації інновацій у різних секторах економіки.

Контрольні запитання

1. Чому інституціональна база є важливою для функціонування інноваційного підприємництва?
2. Як інтеграція інститутів науково-технічної та інноваційної діяльності впливає на розвиток економіки?
3. Що таке інституціоналізм і чому він важливий для аналізу інноваційної діяльності?
4. Які інститути є формальними, а які неформальними в контексті інноваційної діяльності?
5. Які основні проблеми існують у законодавчому забезпеченні інноваційної діяльності в Україні?
6. Які зміни необхідно внести у податкове та амортизаційне законодавство для підтримки інноваційних підприємств?
7. Як інституційно-правові засади сприяють розвитку інноваційного підприємництва в Україні?
8. Як можна покращити систему захисту прав інтелектуальної власності в Україні, щоб сприяти розвитку інновацій?
9. Які проблеми можуть виникнути через невідповідність законодавства потребам розвитку інноваційного підприємництва?
10. Що таке інноваційна політика і як вона впливає на економічний розвиток країни?
11. Які основні варіанти інноваційної політики виокремлюються і як вони впливають на економіку країни?
12. Яка політика є найбільш перспективною для України в умовах сучасної економічної ситуації і чому?
13. Як державна інноваційна політика може підтримати малі інноваційні підприємства та венчурні фірми?
14. Які є основні принципи державної інноваційної політики та як вони впливають на інноваційний розвиток країни?
15. Яким чином глобалізація впливає на інноваційну політику України?
16. Які пріоритетні напрями розвитку науки та техніки мають бути підтримані на державному рівні і чому?

17. Яка роль технологічних укладів у визначенні соціально-економічного шляху країни?
18. Як можна стимулювати розвиток інформаційних технологій та нових технологічних укладів в Україні?
19. Які приклади державної підтримки інноваційного підприємництва можна знайти у світовій практиці і як ці методи можуть бути застосовані в Україні?
20. Що таке інноваційна стратегія та як вона впливає на економічний розвиток країни?
21. Які основні принципи стратегічного планування на державному рівні? Чому вони важливі?
22. Які ключові інноваційні заходи входять до державної стратегії розвитку?
23. Як геополітичне положення України може впливати на розвиток науково-технічного співробітництва?
24. Охарактеризуйте різні типи державних стратегій впливу на наукову та інноваційну сферу.
25. Які переваги та ризики має активне втручання держави в інноваційну діяльність?
26. Чому важливо розробити стратегію інноваційного оновлення національної економіки для забезпечення її конкурентоспроможності?
27. Як державна підтримка може вплинути на розвиток малого та середнього бізнесу в контексті інновацій?
28. Яким чином державні програми досліджень та розробок можуть стимулювати інновації в Україні?
29. Як зберегти науково-технічний потенціал в Україні, незважаючи на глобальні виклики?
30. Чому для України важливо підтримувати інновації в галузях п'ятого і шостого технологічних укладів?

Тема 9 МЕНЕДЖМЕНТ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: СТРАТЕГІЇ, РИЗИКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

9.1 Механізми управління інноваційними процесами на макро- та мікрорівнях.

9.2 Інноваційні стратегії та особливості їх упровадження в підприємницькому середовищі.

9.3 Ризик і невизначеність як невід’ємні характеристики інноваційного підприємництва.

9.1 Механізми управління інноваційними процесами на макро- та мікрорівнях

Кризові явища та процеси є характерними для будь-якої економіки, зокрема й ринкової, викликаючи хаотичність та суперечливість у розвитку. Це порушує взаємодію елементів економічної системи, одночасно посилюючи вплив як внутрішніх, так і зовнішніх трансформаційних чинників. У зв’язку з цим виникає необхідність постійного вдосконалення економічних, організаційних та правових форм і методів регулювання економіки, а також координації діяльності підприємницьких структур і підрозділів підприємств. Регулювання та координування діяльності господарських суб’єктів здійснюється через систему управління.

Суть управління економікою полягає в забезпеченні цілісності та підтриманні заданого режиму діяльності господарської системи і всіх її підсистем шляхом налагодження безперервного обміну інформацією через канали прямого та зворотного зв’язку між керівною та керованою системами.

Щодо визначення цілей управлінської діяльності підприємця існують різні підходи, проте всі вони зосереджені на таких питаннях, як економічна влада, контроль над економікою та взаємодія підприємницького сектора і держави. У цьому процесі важливу роль відіграють інститути, які формують стимули та мотивацію для підприємницької діяльності.

В Україні основні інститути підприємницького сектора економіки сформовані. Зокрема зростає частка приватної власності, розвивається економічна конкуренція, існує ринкове ціноутворення, вдосконалюється система оподаткування. Однак існуючі державні та ринкові інститути не є досконалими – багато питань щодо приватизації, перерозподілу власності, конкуренції та венчурного підприємництва залишаються невирішеними. Це підкреслює важливість дослідження інституціональних основ підприємницької діяльності та розвитку інноваційної орієнтації економіки.

Особливо важливу роль у формуванні сприятливого макроекономічно-

го середовища для розвитку підприємництва відіграють правові та соціальні інститути, а також інституціональний інструментарій, який містить різноманітні господарські форми та прямий державний вплив на ринки. Це впливає не тільки на інноваційну підприємницьку діяльність, а й на трансформаційні перетворення національної економіки.

Управління інноваційним процесом на макрорівні здійснюється державними органами, в той час як на мікрорівні роль управлінців виконують менеджери підприємств або самі підприємці.

Термін «менеджмент» є більш вузьким, ніж «управління», і охоплює систему специфічних функцій підприємництва, виконання яких забезпечує ефективність діяльності підприємства. Менеджмент покликаний забезпечити ефективну взаємодію між всіма підрозділами підприємства та органічний зв'язок із зовнішнім ринковим середовищем, що також сприяє досягненню успіху підприємства.

Ринкові відносини потребують підготовки менеджерів, здатних швидко реагувати на зміни, працювати за підприємницькими принципами, брати на себе ризик та відповідальність. Це потребує змін у суспільній свідомості, подолання старих стереотипів та вироблення нових підходів до якості фахівців. Зокрема, необхідно врахувати:

- загальноцивілізаційні зміни, гуманізацію соціально-економічних перетворень і демократизацію освіти;
- підвищення якості освіти, орієнтованої на новітні технології, творчий підхід і критичне мислення;
- перехід до інноваційної освіти, що забезпечує адаптацію до змінюваного середовища і розвиток творчих функцій.

Наразі в Україні не вистачає кваліфікованих менеджерів та підприємців, здатних забезпечити інноваційний розвиток країни, тоді як інноваційна продукція – це ключовий елемент ринкових відносин, який задовольняє потреби споживачів і знижує витрати на виробництво. Тому ігнорування інновацій підприємцями може призвести до зниження ефективності господарської діяльності та банкрутства підприємства. Отже важливо, щоб питання управління інноваційним процесом стали пріоритетом як для держави, так й закладів освіти.

Інноваційний менеджмент вивчає організаційно-економічні принципи, методи і форми управління інноваційними процесами, структурами, що здійснюють інноваційну діяльність, а також управління персоналом підприємств. Трансформаційні зміни ринкової економіки ставлять нові виклики перед інноваційним менеджментом, ускладнюючи завдання, що потребують постійного вдосконалення управлінської науки.

Основними завданнями інноваційного менеджменту є:

- виявлення потреб сучасного ринку;
- оцінювання рівня технологічного розвитку та науково-технічних досягнень і їхнього впливу на потреби споживачів;

- залучення творчих зусиль висококваліфікованих спеціалістів, здатних пропонувати нові ідеї та покращувати конкурентоспроможність організації;
- створення умов для накопичення інтелектуального капіталу шляхом доступу до інноваційної інформації та заохочення нових знань;
- стимулювання науково-технічної праці, прийняття нестандартних рішень та підтримка творчої атмосфери;
- прогнозування змін вимог ринку до інноваційної продукції;
- контроль за інноваційним процесом та корегування дій;
- оцінення ефективності інноваційних проєктів та рішень.

Завдання інноваційного менеджменту можуть бути визначені за стадіями інноваційного циклу, як показано на рис. 9.1.

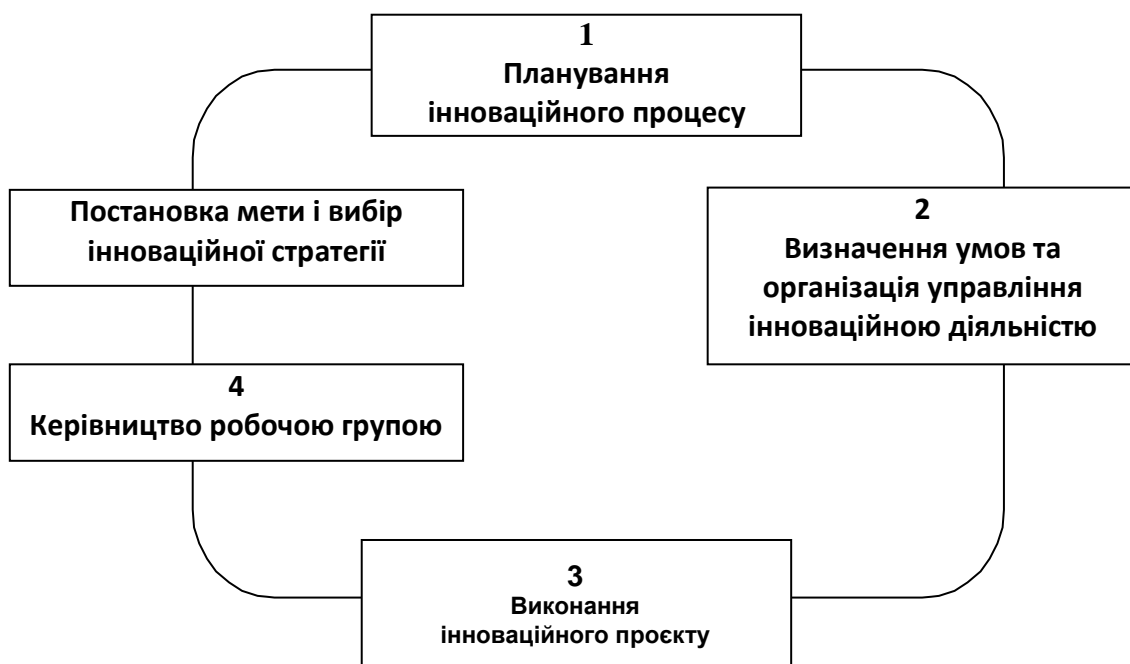

Рисунок 9.1 – Схема послідовності стадій інноваційного циклу

Як видно з рис. 9.1, розробка інноваційної стратегії починається з визначення управлінської мети, після чого слідує планування інноваційного процесу, визначення умов діяльності, розробка організаційних заходів і контроль за кожною стадією інноваційного циклу. Слово «якість» є однією з основних тенденцій науково-технічної революції.

Основною функцією інноваційного менеджера є керівництво інноваційним проєктом, який орієнтований на конкретного споживача. Для його реалізації підприємець створює робочу групу, управління якою здійснює інноваційний менеджер. На малих підприємствах роль керівника інноваційної групи часто бере на себе власник.

Управління робочою групою має свої труднощі, адже вона вирішує нові завдання, які відрізняються від тих, що ставляться перед існуючими

підрозділами. *Завдання інноваційного менеджера – налаштувати ефективну взаємодію між робочою групою та іншими підрозділами підприємства, чітко формулювати проблеми і завдання, визначати етапи виконання проєкту.* Він має сприяти реалізації інноваційних рішень на етапах від ідеї до комерціалізації.

Існують різні методики управління робочими групами інноваційних проєктів, але вони не є унікальними, а застосовуються й в інших економічних проєктах.

Сучасний менеджмент зазнає змін через зростаючу роль науки як продуктивної сили. Наука все більше визначає появу нових потреб людини, і менеджери наукової сфери мають враховувати ці потреби та сприяти якомога повнішому їх задоволенню. Інноваційний менеджер має забезпечити баланс між науковими дослідженнями та соціальною відповідальністю за впровадження нововведень.

Інноваційний менеджер має створювати сприятливу атмосферу творчості, організовувати інноваційний кластер і вирішувати перепони технічного, економічного та організаційного характеру. Він має прогнозувати й оцінювати можливі труднощі та знаходити шляхи для їх подолання.

Отже, **інноваційний менеджер** – це спеціаліст, чия діяльність полягає в постійному прийнятті рішень у нестандартних ситуаціях, управлінні витратами та пошуку ефективних способів зниження ризиків на всіх етапах впровадження інновацій.

На малих підприємствах роль інноваційного менеджера виконує підприємець, який постійно шукає способи зниження господарських ризиків і створює комфортні умови для ефективної роботи співробітників.

На підприємствах, де менеджер не поєднує функцій власника, його зацікавленість у результатах діяльності може бути обмежена лише розміром оплати праці або отриманого доходу. Це може послаблювати його мотивацію до здійснення ефективного управління, оскільки він не несе повної відповідальності за фінансові результати діяльності та не має такої ж глибокої зацікавленості в успіху підприємства, як власник.

З цієї причини розробка інноваційної стратегії і управління інноваційним процесом мають здійснюватися не лише найманим менеджером, а й власником або співвласником підприємства. Власник має значно більшу зацікавленість у результатах діяльності компанії, оскільки від нього залежить не тільки його матеріальне стимулювання, а й загальний економічний розвиток і стабільність підприємства. Власник підприємства як новатор має більш сильну мотивацію завдяки поєднанню матеріальних і моральних стимулів, а також можливості проявити свої індивідуальні здібності і ініціативу. Це поєднання функцій менеджера та власника, знань у науково-технічній сфері, інноваційної діяльності та підприємницької активності створює найбільший ефект і дозволяє досягти високих результатів фінансової та економічної діяльності підприємства. Поєднання функцій менеджера і власника дозволяє ефективно контролювати розвиток підприємства.

ємства, управляти його інноваційною діяльністю та впроваджувати нові ідеї, що є ключовими для досягнення успіху в умовах ринкової конкуренції.

9.2 Інноваційні стратегії та особливості їх упровадження в підприємницькому середовищі

Система державного управління інноваційними процесами в Україні ще знаходиться на етапі формування. В країні недостатньо розвинута інфраструктура інновацій, відсутній дієвий механізм оцінення праці підприємця та неподоланий монополізм. Це стримує мотивацію інноваційного підприємництва, яке є важливою складовою управлінської системи. Окрім цього, система підготовки висококваліфікованих кадрів недостатньо ефективна, що ускладнює підвищення ефективності інновацій.

Для покращення ситуації необхідно створити правову базу, що стимулюватиме створення інноваційних фірм, а також розробити програмні та методичні матеріали для підготовки фахівців з інноваційного менеджменту. Заклади вищої освіти мають організувати навчання на основі виявлення лідерських та організаторських здібностей у кандидатів.

Також важливо створити сприятливу психологічну атмосферу для розвитку інноваційного підприємництва, де праця підприємця оцінюється як з моральної, так і з матеріальної сторони.

Належне фінансування інноваційних проєктів, створення національної інформаційної системи та вивчення соціальних тенденцій споживачів є критично важливими для розвитку інноваційної діяльності. Система інформаційного обміну між учасниками інноваційного процесу має бути інтегрована в загальнодержавну систему для підтримки наукових і бізнесових структур.

Нарешті, для ефективного управління інноваційними проєктами важливо орієнтуватися на конкретні ринкові потреби та забезпечити гнучкість в управлінні НДДКР для адаптації до змін вимог споживачів.

Механізм управління процесом НДДКР показано на рис. 9.2. Як бачимо, він починається з вивчення запитів споживачів і завершується також пристосуванням інноваційного продукту до їх вимог.

Рисунок 9.2 – Механізм управління процесом НДДКР

Держава має підтримати зростання попиту на продукцію нової макро-

генерації через кредитно-грошову систему, щоб перетворити потенційний попит на реальний і сприяти економічному піднесенню. Якщо ж на внутрішньому ринку немає стійкого інноваційного попиту, держава має формувати його шляхом налагодження організаційно-економічних відносин між розробниками інновацій, виробниками та споживачами. Це можна здійснити через кластери, технопарки та інші інтегровані об'єднання. До інноваційного процесу можуть долучатися ТНК, промислово-фінансові групи та малі й середні інноваційні підприємства.

Менеджери підприємств мають прогнозувати попит на інновації та формувати інноваційний портфель. Це важливий етап стратегії управління інноваційною діяльністю, що містить як великі, так і дрібні інноваційні проекти. Кількість проектів у портфелі залежить від їхнього розміру, складності та ресурсів, необхідних для їх реалізації. Портфель з великими проектами зазвичай є більш ризиковим, тоді як дрібні проекти легше адаптувати до ресурсів і менш затратні. Однак вони мають обмежений обсяг продажу і менший потенціал прибутку. Підприємець має оцінити, скількима проектами він може одночасно управляти та як правильно розподілити ресурси.

Більшість інноваційних проектів не завершуються успішно, тому важливо оцінювати ефективність кожного з них. Оцінювання інноваційного проекту починається з початкової стадії розробки і триває впродовж усього процесу його впровадження, дозволяючи коригувати рішення на основі нової інформації. Оцінка має містити фінансові результати, вплив проекту на інші проекти та на економічне становище підприємства.

Процес відбору інноваційних проектів складається з двох етапів: спочатку визначається технічна цінність і відповідність проекту спеціалізації підприємства, а потім оцінюється здатність персоналу ефективно впровадити проект. Усі рішення мають ухвалювати вищі керівники, враховуючи баланс між стабільністю традиційних технологій та можливістю впровадження нових технологій, що відповідають потребам споживачів.

Нова технологія має цінність лише на ринку, і не всі інновації будуть успішними. Підприємець має усвідомлювати, що не всі вдосконалення будуть впроваджені успішно, але і кілька помилок можуть призвести до невдачі підприємства. Нові технології, хоча й менш надійні, можуть мати більший потенціал для вдосконалення, що дозволить з часом знизити витрати та забезпечити конкурентні переваги.

Популярним методом оцінювання продукції на всіх етапах життєвого циклу є функціонально-вартісний аналіз, який дозволяє розробити виріб, оптимально задовольняючи потреби споживача та виробника. Цей метод широко використовується в США, Англії, Франції та інших країнах.

Суть функціонально-вартісного аналізу полягає в техніко-економічному дослідженні виробу для визначення його споживчої вартості. Водночас оцінюються його якісні характеристики, а також порівнюються корисність виробу та витрати виробника на його створення.

Для проведення функціонально-вартісного аналізу формується аналітична група під керівництвом вищого менеджменту. Група аналізує споживчі властивості, технічні функції та витрати, розділяючи функції на головні, другорядні та непотрібні. Потім надаються рекомендації щодо скорочення витрат за збереження якості продукту.

В процесі оцінювання важливості функцій застосовуються методи аражування, експертних оцінок або коефіцієнти значимості витрат. Загальний показник рентабельності портфеля інноваційних проєктів розраховується як співвідношення інноваційного прибутку до витрат на реалізацію проєктів. Для визначення попиту на інноваційну продукцію важливо прогнозувати його через аналіз попиту, що залежить від ринкової ціни і бюджету споживачів.

Попит також залежить від інших чинників, таких як цінова політика та ефективність ринкового механізму. Ринкова ціна впливає на попит відповідно до закону попиту: зниження ціни збільшує попит, а підвищення – зменшує. Інновація має бути привабливою не тільки за функціональними характеристиками, а й за ціною.

Попит на інновації, особливо на технологічному ринку, є важливою складовою розвитку економіки, однак в Україні цей попит нині залишається низьким. Це може бути пов'язано з низькою ефективністю ринкового механізму та рядом економічних проблем, що заважають ефективному впровадженню інновацій. Причини такого стану полягають у недосконалості ринку, дефіциті фінансових ресурсів у підприємств, а також високій ціні інновацій, що знижує попит на нові технології.

Основними чинниками, що впливають на попит на інновації, є:

1. Конкуренція з товарами-субститутами: якщо інновація не радикальна, а лише вдосконалює існуючий товар, їй доведеться змагатися з товарами-субститутами. Попит на інновацію буде зростати лише за умови, що її ціна буде нижчою за ціни на ці замітники.

2. Ціна на комплементарні товари: попит на інноваційний товар також залежить від ціни на комплементарні товари – ті, які доповнюють інновацію і без яких вона не має сенсу. Зниження ціни на ці товари може стимулювати попит на інновацію.

3. Зв'язок попиту з рівнем доходів споживачів: інноваційні товари, як правило, є «нормальними товарами», попит на які зростає з підвищенням рівня доходів. Збільшення прибутків споживачів стимулює попит на науково-технічну продукцію.

4. Нецінові чинники попиту: переваги та уподобання споживачів, такі як мода, рівень освіченості, соціальне середовище та інші, також впливають на попит на інноваційні товари. Для збереження стабільного попиту підприємствам необхідно постійно оновлювати продукцію, враховуючи зміни в потребах споживачів.

5. Очікування змін в економічних умовах: споживачі можуть бути обе-

режні у своїх витратах через непередбачуваність майбутніх економічних умов, що може знижувати попит на інноваційні товари. Однак цікавість до нових продуктів і віра в їх переваги можуть також стимулювати попит.

6. Реклама і маркетинг: високі витрати на рекламу інноваційної продукції можуть бути виправдані, оскільки реклама формує попит і допомагає розширити збут, що дозволяє знизити середні виробничі витрати. Активна участь підприємства в науково-технічних заходах також допомагає підвищити обізнаність споживачів про нові продукти.

7. Вибір ринкового сегмента: попит на інновацію також залежить від того, як правильно вибрано ринковий сегмент для продажу товару. Важливо, щоб конструктивні особливості інновації відповідали галузевим стандартам, що дозволить використовувати її як частину більшої системи чи комплектуючого товару.

Таким чином, попит на інновації зростає, коли підприємці розуміють потреби ринку і здатні налаштувати виробництво та маркетинг так, щоб задовольнити ці потреби за найкращих умов для споживача.

Розробка інноваційної стратегії потребує комплексного підходу, який враховує не тільки внутрішні чинники (як-от науково-технічні розробки, маркетинг, управлінські рішення), а й зовнішні умови (економічну стабільність, політичну ситуацію, екологічні фактори). Важливою складовою цієї стратегії є надання гарантійного та сервісного обслуговування інноваційних товарів. Це допомагає не лише підтримувати попит на новинку, але й збільшити лояльність споживачів та мінімізувати ризики, пов'язані з покупкою нової продукції.

Одним з важливих елементів є швидкість випуску інноваційного товару на ринок. Прискорення часу розробки та освоєння продукції дає змогу підприємствам утримувати конкурентоспроможність, одночасно підвищуючи попит через актуальність товару. Витрати на науково-дослідні роботи та розробки можуть збільшити ціну продукції, але якщо це сприятиме прискореному виходу на ринок, підприємство зможе перекрити ці витрати через більший обсяг продажу.

Збут також є критичним компонентом інноваційної стратегії. Стратегії, такі як «стратегія світила», коли перші покупці отримують пільгові умови, можуть стимулювати популяризацію інноваційних товарів. Такий підхід дозволяє залучити нових покупців через позитивні відгуки від перших споживачів, які створюють хороший імідж товару.

Не менш важливою є роль держави в стимулюванні попиту на інновації. В умовах макроекономічної стабільності зниження інфляції та підтримка науково-технічного прогресу через податкові пільги і субсидії можуть значно підвищити попит на інноваційну продукцію. Політична дестабілізація та економічна нестабільність, навпаки, можуть призвести до зниження попиту, оскільки підприємства намагаються зберегти свої фінансові ресурси, а не вкладати їх у інновації.

Екологічні питання також стають важливим чинником, що стимулює ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО

попит на інноваційні технології. За умов погіршення екологічної ситуації на ринку виникає попит на екологічно чисті технології та продукцію, що також впливає на розвиток інновацій.

Таким чином, для підприємця важливо враховувати не лише технічні і економічні аспекти, але й зовнішні чинники, які можуть як позитивно, так і негативно впливати на попит на інноваційну продукцію. Система, що забезпечує постійну підтримку і вдосконалення інновацій, допомагає зберегти і навіть збільшити попит на нові товари, що є основою успішної інноваційної стратегії.

Прогнозуючи обсяг пропозиції та збуту інноваційної продукції та визначаючи її життєвий цикл, підприємство може оцінити, скільки продукції можна реалізувати за певний період і до якого типу інновацій вона належить (радикальні чи несуттєві зміни). Також можна провести порівняння з попередніми продуктами підприємства для визначення нових підходів у розробці виробу та потреби в додаткових ресурсах. З урахуванням попиту та пропозиції розробляється план виробництва та збуту, формується інноваційний портфель, що стає основою **інноваційної стратегії підприємства**.

У сучасних умовах підприємцю важливо не тільки виробляти затребуваний товар, а й стежити за новими технологіями та планувати їх впровадження, щоб не відстати від конкурентів. Розробка стратегії та ефективне її впровадження – основа стабільного розвитку підприємства. Інноваційна стратегія розробляється з урахуванням прискорення НТП, загострення конкуренції та змін у зовнішньому середовищі. Стратегія передбачає досягнення довгострокових цілей, вибір напрямку дій і розподіл ресурсів для зміцнення конкурентоспроможності та досягнення переваг на ринку. Вона має забезпечувати життєздатність підприємства в умовах змін.

Стратегічне планування передбачає внутрішню і зовнішню стратегію. Внутрішня базується на аналізі сильних і слабких сторін підприємства, а зовнішня – на вивченні конкурентів та економічних, політичних і соціальних чинників середовища.

Інноваційна стратегія має бути гнучкою для швидкої адаптації до змін. Формулювання кінцевої мети фірми, що враховує економічний розвиток та взаємовідносини з партнерами, також є основою стратегії. Цілі мають бути чіткими, конкретними і вираженими в економічних показниках. Підприємці мають планувати рентабельність, зміцнення ринкових позицій, підвищення продуктивності та впровадження нових технологій.

Вибір типу інноваційної стратегії залежить від кадрового потенціалу підприємства, його частки на ринку, доступу до сировинних ресурсів та конкурентних позицій. Під час вибору типу інноваційної стратегії важливим є забезпечення підприємства фінансовими та матеріальними ресурсами. Успіх на тривалий період можливий лише за умови наявності

достатніх фінансових ресурсів для виготовлення продукції, що задовольняє потреби ринку. Це потребує формування оптимальної структури капіталу, підтримання фінансової стабільності та ефективного розподілу фінансових ресурсів.

Важливим аспектом є розробка **фінансової стратегії**, яка має на меті оптимізацію основних та оборотних засобів, розподіл прибутку та грошові розрахунки. Фінансова стратегія має узгоджуватися з інноваційною стратегією і бути орієнтованою на можливості підприємства. Однак між ними існують суперечності, оскільки інноваційна стратегія пов'язана з фінансовим ризиком, тоді як фінансова стратегія намагається уникнути його. Для розробки фінансової стратегії важливо вивчити ринок капіталів, тенденції на ринку продуктів і споживчі потреби.

Розробка фінансової стратегії містить три етапи:

- 1) ретроспективний аналіз фінансового стану підприємства;
- 2) виявлення сильних і слабких сторін фінансово-господарської діяльності;
- 3) прогнозування на основі імовірнісних планових припущень та розробка стратегічного фінансового плану.

Ефективність фінансової стратегії залежить від її відповідності цілям інноваційної стратегії, фінансовим можливостям підприємства та змінам зовнішнього середовища.

Вибір типу інноваційної стратегії визначається виробничими, фінансовими і маркетинговими можливостями підприємства. Важливими факторами є допустимий рівень ризику та час, необхідний для реалізації інноваційної ідеї.

Згідно з теорією Х. Фрімена²⁷, виділяють кілька типів інноваційних стратегій:

- наступальна (агресивна): вибирається компаніями, які виходять на ринок з принципово новими товарами, що дозволяє зберігати лідерство на ринку, але потребує інтенсивних розробок та глибоких знань у галузі;
- захисна: вибирається компаніями, які прагнуть утримати існуючі позиції, але без активного розвитку нових продуктів;
- імітаційна: вибирають компанії, які копіюють інновації конкурентів, часто з метою зниження витрат;
- залежна: вибирають фірми, які орієнтуються на наявні ринки, з мінімальними інвестиціями в інновації;
- традиційна: стратегія, що базується на використанні перевірених ринкових моделей;
- «за нагодою»: стратегія, орієнтована на випадкові можливості, що з'являються на ринку.

²⁷ Freeman, C. (1982). The economics of industrial innovation. The MIT Press.

Кожна з описаних стратегій має свої особливості й залежить від багатьох факторів, зокрема від технічних та фінансових можливостей компанії.

Наступальна (агресивна) інноваційна стратегія характеризується активним прагненням до лідерства на ринку шляхом першочергового впровадження нових технологій. Вона найбільше підходить для інноваційно активних компаній, готових до високих ризиків і великих інвестицій у дослідження та розробки.

Захисна (оборонна) інноваційна стратегія націлена на утримання своїх позицій на ринку і покращення вже існуючих технологій, що дозволяє фірмам реагувати на інновації конкурентів. Це більш поміркований підхід, орієнтований на захист від конкуренції через патентування і вдосконалення продукту.

Імітаційна стратегія дозволяє компаніям, що не стали піонерами в інноваціях, копіювати технології лідерів, покращуючи їх і роблячи їх доступнішими за рахунок зниження вартості або оптимізації виробництва. Цей шлях часто є економічно ефективним, якщо компанія здатна швидко пристосуватися до змін на ринку.

Залежна інноваційна стратегія є популярною в країнах, де малі фірми виконують роль постачальників або субвиробників для великих міжнародних корпорацій. Вони мають можливість брати участь у глобальних інноваційних процесах, навіть не будучи повноцінними інноваторами.

Традиційна стратегія передбачає утримання стабільної позиції на ринку, не прагнучи до інновацій, але й не відкидаючи покращення існуючих процесів чи продуктів. Вона може бути актуальною для підприємств, що мають довгострокову стабільність на ринку.

Стратегія «за нагодою» застосовується підприємствами, що орієнтуються на зовнішні зміни та можливості. Вони знаходять свою нішу, де можуть запропонувати унікальний продукт чи послугу, задовольняючи специфічні потреби споживачів.

Вибір стратегії залежить від багатьох факторів: фінансових можливостей компанії, її позиції на ринку, наявності власних розробок, а також здатності адаптуватися до змін. Із впровадженням інноваційної стратегії пов'язані великі ризики, але водночас вона дозволяє компанії забезпечити довгострокове зростання та конкурентоспроможність.

Для України найбільш поширеною є залежна інноваційна стратегія, оскільки багато світових лідерів технологій приходять в країну через створення місцевих фірм-субвиробників. Такі компанії постачають комплектуючі для основної продукції великої компанії. Вони отримують можливість бути частиною світового інноваційного процесу, хоча й працюють за вимогами «батьківських» компаній, які можуть бути як агресивними інноваторами, так і менш активними інноваторами чи імітаторами.

Отже формування інноваційної стратегії є ключовим фактором для ро-

звітку підприємств. Її вибір і реалізація є складним процесом, який потребує висококваліфікованих спеціалістів, здатних проводити дослідження та оцінювати альтернативи для досягнення успіху організації. Тип інноваційної стратегії залежить від ринкових умов, фінансових ресурсів і здатності фірми адаптуватися до змін.

9.3 Ризик і невизначеність як невід'ємні характеристики інноваційного підприємництва

Інноваційна діяльність, на відміну від традиційної, є більш ризикованою через відсутність гарантій позитивних результатів та відокремленість витрат від результатів науково-технічних проєктів у часі. Тому важливою складовою ринкового механізму є система захисту підприємця від ризиків, що супроводжують інновації, включно розвиток страхового ринку та ефективне управління інноваційними ризиками.

Інвестиції в науковий продукт приносять результат лише в середньо- і довгостроковій перспективі, що збільшує ризик втрати коштів, оскільки характеристики кінцевого продукту можуть суттєво відрізнятися від запланованих. Це робить інвестування в наукову діяльність ризикованим, особливо за умов обмежених фінансових ресурсів.

Основною проблемою управління інноваціями є опір інноваціям з боку учасників на різних етапах інноваційного процесу. Економісти виділяють три основні причини цього опору: економічні, соціальні та особисті.

Економічні причини містять побоювання людей щодо втрати роботи або зниження зарплати через нововведення. Люди зазвичай прагнуть до стабільності і не люблять невизначеність.

Соціальні причини пов'язані з небажанням адаптуватися до нового соціально-психологічного клімату в колективі та збереженням звичних соціальних зв'язків.

Особисті причини містять страх перед зміною професії чи необхідністю перенавчання.

Усі ці бар'єри створюють небажання ризикувати, прагнення уникнути невдач, і породжують недовіру до нових технологій. Проте ризику в підприємницькій діяльності неможливо уникнути, і необхідно досліджувати та патентувати інноваційні ідеї.

Економічні ризики, пов'язані з підприємницькою діяльністю, зумовлені такими чинниками, як різноманіття та велика кількість учасників на ринку, спільність договірних відносин і постійно змінюване конкурентне середовище. Приймаючи господарські рішення, підприємці завжди порівнюють їх з іншими рішеннями, прийнятими учасниками ринку або авторами інновацій. Вони оцінюють альтернативні технології, прагнучи отримати додаткову інформацію про їх ефективність і надійність. Однак у конкурентному середовищі отримати таку інформацію важко, а компанії можуть бути знайомі лише з досвідом обмеженої кількості суб'єктів, що зумовлює невизначеність.

ність у процесі прийняття рішень та впровадження інновацій.

Невизначеність також пов'язана з самими інноваціями. На ранніх етапах їх впровадження потенційна прибутковість залишається невідомою. З накопиченням досвіду її можна зменшити, але знижується й потенціал ринкового проникнення інновації, а також її прибутковість. У більшості випадків додатковий прибуток від нововведень є тимчасовим і зменшується, коли інновація наближається до межі свого поширення.

Невизначеність може бути пов'язана як з ризиком, так і з недостатністю знань або інформації.

Інноваційний ризик *стосується ймовірності збитків, що виникають через невизначеність попиту на нові продукти або технології.* На макроекономічному рівні цей ризик проявляється у випадках, коли великі інвестиції не забезпечують очікуваного ефекту або термінів виконання.

Інноваційний ризик може бути технологічним, ресурсним чи часовим. Його основними причинами є відхилення від планованої якості, проблеми з постачанням матеріалів чи зміни на ринку. Проте причини цього ризику можуть бути різноманітні, зокрема відсутність досвіду або недостатні знання.

Інноваційний ризик є невід'ємною частиною економічної діяльності, але його можна мінімізувати через ретельне планування, аналіз і обізнаність. У будь-якому випадку, ризик присутній, і головним правилом підприємця має бути не уникати ризику, а передбачати його та знижувати до мінімуму.

Ризик є багатогранним поняттям, оскільки обумовлений різними чинниками, що характеризують як специфіку діяльності, так і умови невизначеності, в яких вона здійснюється.

Чинники ризику поділяються на внутрішні та зовнішні.

Зовнішні чинники визначаються умовами функціонування, коли підприємство не може вплинути на події. Це можуть бути економічні, політичні, правові, соціальні, екологічні, природно-кліматичні та кримінальні чинники. Підприємець має враховувати їх під час управління ризиками, хоча вони не завжди залежать від його волі.

Внутрішні чинники, на відміну від зовнішніх, піддаються управлінню підприємцем. До них належать організаційні, фінансові та виробничо-технологічні чинники, що часто виникають через суб'єктивні причини.

Зовнішні чинники набувають особливого значення у нестабільному соціально-економічному середовищі. Наприклад, зміни в законодавстві можуть значно впливати на інноваційні підприємства. Зокрема проблеми виникають через часті зміни та скасування податкових пільг для інноваційних проєктів.

Інноваційна діяльність завжди супроводжується високим ризиком через відсутність гарантії успіху та відокремлення витрат від результатів у часі. Лише 10–20% венчурних компаній досягають успіху. Однак у разі ус-

пішної реалізації інновації, інвестиції можуть принести значні прибутки, дозволяючи підприємцю здобути перевагу на ринку або навіть утримувати монопольну позицію. Економічні втрати через ризик зазвичай лягають на підприємця, але ті, хто намагається уникнути ризику, програють у конкуренції з тими, хто активно впроваджує інновації, розуміючи, що ризик є закономірним.

Отже, інноваційна діяльність і ризик взаємопов'язані. Успіх у реалізації інноваційних проєктів залежить від ефективного управління ризиками, що потребує знань і обґрунтованого підходу.

Під час управління інноваційними ризиками підприємцеві необхідно дотримуватися таких принципів:

- управління ризиками має бути в рамках інноваційної стратегії та не впливати негативно на фінансово-господарську діяльність;
- рішення з управління ризиками мають ґрунтуватися на достовірній та якомога повнішій інформації;
- під час управління ризиками потрібно враховувати об'єктивні умови середовища, в якому здійснюється інноваційна діяльність;
- управління ризиками має бути комплексним і передбачати чітку послідовність дій;
- методи та стратегії управління ризиками мають коригуватись за результатами аналізу їх ефективності.

Модель управління інноваційними ризиками містить ряд етапів (рис. 9.3).

Рисунок 9.3 – Модель управління ризиками інноваційних підприємств

Перший етап – це визначення цілей і засобів їх досягнення, що пов'язані з вибором проєкту, фінансуванням, маркетингом, постачанням ресурсів тощо.

На другому етапі потрібно сформувавши інформаційну базу, яка має постійно оновлюватися, враховуючи зміни в ринкових умовах.

Третім етапом є виявлення та класифікація ризиків, що дозволяє застосовувати стратегії для мінімізації негативних наслідків. Ризики поділяють на внутрішні та зовнішні, і їх портфель має бути сформований для ефективного впровадження інноваційного проєкту.

Наступні 5 етапів присвячені класифікації ризиків та оцінюванню ефективності управління ними. Для цього на четвертому етапі необхідно своєчасно виявити, ідентифікувати, проаналізувати та впорядкувати за значимістю або впливом на загальний рівень ризиків усі можливі фактори. Однак для ефективного управління ризиками недостатньо лише виявити потенційні загрози та фактори, що на них впливають. Важливо також оцінити ступінь їхнього впливу на ризикову ситуацію, ймовірність виникнення негативної події та визначити можливі збитки.

Для оцінення на п'ятому етапі ймовірності настання ризикової події та визначення розміру можливих втрат можна використовувати різні методи, зокрема:

– *аналіз чутливості*: полягає в дослідженні впливу змін найбільш значущих вхідних параметрів на кінцеві результати інноваційного проєкту. Зазвичай під час такого аналізу вивчається залежність показників ефективності (наприклад, фінансових результатів) проєкту від змін одного з параметрів, який варіюється в невеликому діапазоні (± 5 , ± 10 %), за незмінних значень інших параметрів. Параметри, що змінюються в процесі аналізу, поділяються на дві основні групи: ті, які впливають на обсяг надходжень, та ті, що впливають на витрати. За результатами аналізу чутливості створюється графік або таблиця, на основі яких можна оцінити ефективність інноваційного проєкту;

– *сценарний аналіз*: полягає в прогнозуванні кількох варіантів розвитку ситуації, що базуються на думках висококваліфікованих експертів. Оціночні ймовірності, що визначаються таким способом, є суб'єктивними, оскільки основу кожного сценарію становлять гіпотези експертів щодо прямої та величини впливу ринкових факторів на вартість проєкту. На основі цих припущень проводиться переоцінка вартості проєкту для песимістичного та оптимістичного варіантів. Основною перевагою сценарного підходу є те, що він не потребує точних знань про закономірності зміни основних ринкових факторів. Однак недолік полягає в тому, що такі оцінки завжди містять елемент суб'єктивізму:

– *імовірнісний аналіз*: базується на статистичних методах та використовує складний математичний апарат теорії ймовірності. Використовуючи початкові дані для ключових змінних проєкту, що можуть мати кілька значень, з допомогою комп'ютерного моделювання імітуються різні сценарії розвитку подій. Процес імітації проводиться таким чином, щоб випадковий вибір значень із визначених ймовірнісних розподілів не порушував відомі

чи очікувані кореляції між змінними проєкту. Для отримання ймовірного розподілу можливих результатів проєкту та оцінення різних рівнів ризику реалізації, результати імітацій аналізуються з використанням статистичних методів.

Після оцінення інноваційних ризиків підприємець переходить до шостого етапу управління ризиками: визначення основних методів і шляхів нейтралізації інноваційних ризиків підприємства. В процесі розробки заходів щодо зниження ризиків важливо враховувати наявність необхідних ресурсів для реалізації програми фінансування можливих наслідків ризиків, а також стратегію та основні цілі діяльності підприємства.

До основних методів зниження інноваційних ризиків відносяться: ухилення від ризику, застосування запобіжних заходів, компенсація ризику, локалізація, диверсифікація, хеджування, збір додаткової інформації, бізнес-планування, підбір персоналу та інші.

Ухилення від ризику є радикальним і простим методом нейтралізації інноваційних ризиків. Це може містити відмову від ненадійних партнерів, ризикових проєктів або припинення ризикованої діяльності. Такий підхід дозволяє уникнути потенційних втрат, але водночас і не дає можливості отримати прибуток. Іноді ухилення від ризику може бути неможливим, і внаслідок цього можуть виникнути інші ризики. Тому цей метод застосовують тільки за значних і серйозних ризиків. У більшості випадків доцільніше використовувати запобіжні механізми, такі як управління фінансовим та операційним левериджем, вдосконалення системи управління оборотними коштами, скорочення форс-мажорних обставин у контрактах та інші.

Компенсація ризику полягає в тому, що підприємець бере на себе ризик, пов'язаний з інноваційною діяльністю, але передбачає можливість відшкодування збитків за допомогою зарезервованих фінансових ресурсів або застосування штрафних санкцій.

Локалізація ризику зазвичай використовується, коли є можливість перенести частину ризику або його наслідків на окремі підрозділи чи дочірні підприємства.

Диверсифікація – це розподіл капіталовкладень між різними проєктами або видами діяльності для зниження ризиків. Це може бути фінансова диверсифікація (через купівлю акцій або інших цінних паперів) або виробнича (збільшення асортименту продукції). Найефективнішою є горизонтальна диверсифікація, яка дозволяє розширити діяльність підприємства на нові ринки і галузі.

Хеджування є ще одним способом зниження ризиків і передбачає страхування від ризику зміни цін через використання термінових контрактів або інших фінансових інструментів. Це дозволяє зафіксувати ціни на товари чи активи, знижуючи можливі збитки від коливань ринку. Страхування дозволяє передавати ризики від підприємства до страхової компанії, а державні гарантії можуть підтримати інноваційні проєкти, що несуть високий

інвестиційний ризик.

Збір додаткової інформації про інноваційний проєкт або продукт допомагає точніше прогнозувати майбутні результати і знижує ризики.

Сьомий та восьмий етапи управління ризиками містять моніторинг та оцінення результативності заходів. Служба ризик-менеджменту на підприємстві відповідає за постійний контроль за впровадженням стратегії управління ризиками та аналіз ризикових ситуацій.

Результати кожного етапу управління ризиками слугують основою для наступних кроків, утворюючи цикл прийняття рішень із зворотним зв'язком. Це дозволяє коригувати методи впливу на ризики та стратегію управління ними в процесі роботи підприємства.

Таким чином, підприємець має усвідомлювати важливість управління ризиками як невід'ємної частини інноваційної діяльності. Ефективне управління ризиками, особливо фінансовими, є основою успіху інноваційного підприємства. Розробка і впровадження ефективної системи управління ризиками має бути пріоритетом як для підприємств, так і для держави, щоб забезпечити стабільність і розвиток інноваційного підприємництва.

ВИСНОВКИ ЗА ТЕМОЮ 9

1. Кризові явища та трансформаційні зміни є характерними для будь-якої економічної системи, зокрема ринкової. Вони потребують постійного вдосконалення методів та форм регулювання економіки і координації діяльності підприємств. Управління економікою – це процес забезпечення цілісності господарської системи шляхом безперебійного обміну інформацією і налаштування зворотного зв'язку між керівними та керованими елементами.

2. Управління інноваційним процесом є складною задачею, яка потребує високої кваліфікації менеджерів на різних рівнях. На макрорівні це завдання здійснюється державними органами, а на мікрорівні – менеджерами підприємств або самими підприємцями.

3. Наявність кваліфікованих менеджерів та підприємців є важливою умовою для інноваційного розвитку економіки. В Україні спостерігається брак таких спеціалістів, що знижує ефективність господарської діяльності та сприяє зростанню ризиків для підприємств.

4. Роль інноваційного менеджера на підприємстві полягає у керівництві інноваційними проєктами, пошуку ефективних рішень для зниження ризиків і створенні сприятливих умов для творчої роботи. Він має забезпечити успішну комунікацію між підрозділами, прогнозувати проблеми та знаходити шляхи їх вирішення. Поєднання функцій менеджера та власника на підприємстві є ефективним підходом до управління, особливо в умовах нестабільності та конкуренції. Власник, будучи зацікавленим у довгостро-

ковому розвитку і стабільності підприємства, має більшу мотивацію до впровадження інновацій.

5. Система державного управління інноваціями в Україні перебуває на стадії формування, зокрема через недорозвинену інфраструктуру, відсутність ефективної оцінки підприємницької діяльності та монополізм. Це гальмує розвиток інноваційного підприємництва. Для стимулювання інновацій потрібно створити сприятливу правову базу, розробити методичні матеріали для підготовки фахівців з інноваційного менеджменту, а також організувати навчання на основі лідерських якостей.

6. Для успішного розвитку інновацій важливим є стратегічне фінансове планування, яке має бути гармонізовано з інноваційною стратегією. Для підприємств існують різні підходи до вибору типу інноваційної стратегії – агресивної, захисної, імітаційної, залежної чи традиційної. Кожна з цих типів інноваційних стратегій має свої особливості, і вибір кожного типу залежить від технічних, фінансових і ринкових можливостей підприємства.

7. Інновації завжди супроводжуються високим ризиком через відсутність гарантій успіху та розрив між витратами і результатами в часі. Інвестиції в наукові проекти зазвичай мають довгостроковий характер, що збільшує ризик втрат. Тому важливо мати систему захисту підприємців від цих ризиків, зокрема через розвиток страхового ринку та ефективне управління ризиками.

8. Опір інноваціям може бути економічним (страх втрати роботи чи зниження зарплати), соціальним (небажання адаптуватися до нового середовища) та особистим (страх перед необхідністю перенавчання). Ці фактори можуть перешкоджати впровадженню інновацій.

9. Інноваційні ризики поділяють на технологічні, ресурсні та часові, а також ризики, пов'язані з невизначеністю попиту та змінами на ринку. Ці ризики можуть бути зумовлені відсутністю досвіду, недосконалістю інформації або змінами в навколишньому середовищі. Управління інноваційними ризиками потребує обґрунтованого підходу, який містить прогнозування, планування і мінімізацію ризиків через різноманітні стратегії, такі як диверсифікація, хеджування, збір додаткової інформації та інші. Процес управління інноваційними ризиками містить кілька етапів: від визначення цілей та ресурсів до постійного моніторингу і оцінення ефективності. Важливою частиною є використання аналітичних методів для оцінення ризиків (аналіз чутливості, сценарний аналіз, імовірнісний аналіз). Ефективне управління ризиками є основою успіху інноваційних підприємств. Підприємець має усвідомлювати важливість цього процесу і використовувати комплексний підхід до управління, щоб мінімізувати ризики та забезпечити стабільність і розвиток інноваційного бізнесу.

10. Методи зниження ризиків – це ухиляння від ризику, запобіжні заходи, компенсацію ризику, локалізацію ризиків та диверсифікацію. Усі ці стратегії мають свої переваги та недоліки, і їх вибір залежить від рівня ризику та ресурсів підприємства.

Загалом інноваційна діяльність неможлива без ризику, і успіх у цій сфері залежить від здатності підприємця ефективно передбачати, зменшувати та контролювати ризику.

Контрольні запитання

1. Які відмінності між управлінням на макрорівні та мікрорівні? Хто є основними управлінцями на кожному з рівнів?
2. Як менеджмент сприяє ефективній взаємодії між підрозділами підприємства та його зовнішнім середовищем?
3. Чому для розвитку інноваційної діяльності в Україні важливо мати кваліфікованих менеджерів і підприємців?
4. У чому полягає роль інноваційного менеджера в процесі управління інноваційним проектом?
5. Як поєднання функцій менеджера та власника може сприяти успіху підприємства в умовах ринкової конкуренції?
6. Які основні завдання інноваційного менеджменту на кожній стадії інноваційного циклу?
7. Як створення сприятливої атмосфери творчості може вплинути на успіх інноваційного процесу на підприємстві?
8. Що означає термін «інноваційна стратегія» і як вона пов'язана з управлінням інноваційним процесом на підприємстві?
9. Що потрібно для покращення ситуації в управлінні інноваційними процесами в Україні?
10. Що таке інноваційний портфель і як він впливає на стратегію управління інноваціями підприємства?
11. Які чинники можуть впливати на попит на інновації в Україні?
12. Чим відрізняються типи інноваційних стратегій?
13. Що таке агресивна інноваційна стратегія, і коли вона доцільна для підприємства?
14. Що таке функціонально-вартісний аналіз і як він допомагає у розвитку інновацій?
15. Які основні фактори визначають ефективність інноваційних проектів на підприємстві?
16. Як фінансова стратегія має узгоджуватись з інноваційною стратегією підприємства?
17. Які складнощі виникають у підприємств під час розробки інноваційної стратегії в умовах економічної нестабільності?
18. У чому полягає основна різниця між інноваційною та традиційною діяльністю з погляду ризику?
19. Чому інвестиції в наукові проекти є ризикованими, і як це пов'язано з довгостроковими перспективами?
20. Які основні економічні, соціальні та особисті причини опору інноваціям

серед учасників інноваційного процесу?

21. Які типи інноваційних ризиків існують, і як вони впливають на підприємницьку діяльність?
22. Яким чином підприємці можуть мінімізувати інноваційні ризики?
23. Як невизначеність в інноваційній діяльності впливає на прийняття рішень щодо інвестицій?
24. Як класифікуються внутрішні та зовнішні чинники ризику?
25. Яка роль страхування та державних гарантій у зниженні інноваційних ризиків?
26. Які етапи містить модель управління інноваційними ризиками і яку роль вони виконують?
27. Як методи оцінення ризиків, такі як аналіз чутливості, сценарний аналіз та імовірнісний аналіз, допомагають у прийнятті рішень?
28. Які основні стратегії зниження ризиків можуть бути використані підприємцем, і коли кожна з них є найбільш доцільною?

Інформаційні джерела

1. Barnett, H. (1953). *Innovation: The basis of cultural change*. New York.
2. David Colman, F. I. Nixson (1986). *Economics of Change in Less Developed Countries*. P. Allan Publishers. 445 p.
3. Freeman, C. (1982). *The economics of industrial innovation*. The MIT Press.
4. Hammer, A. (1985). *My Fifty Years in Business*. New York: Doubleday.
5. Marshall, A. (1890). *Principles of Economics*. Macmillan
6. McConnell, C. R., & Brue, S. L. (2018). *Economics: Principles, problems, and policies* (20th ed.). McGraw-Hill Education.
7. Mises, L. von. (1944). *Bureaucracy*. Yale University Press.
8. OECD. (2015). *Frascati Manual 2015: Guidelines for collecting and reporting data on research and experimental development, the measurement of scientific, technological and innovation activities*. <https://doi.org/10.1787/9789264239012-en>.
9. Rogers, Everett M. (1983). *Diffusion of innovations* (3rd ed.). New York: Free Press of Glencoe.
10. Tateishi, Kazuma. (1989) *The eternal venture spirit : an executive's practical philosophy*. Cambridge, Mass. : Productivity Press. 177 p.
11. Thiry d'Holbach, P. H. (1796). *System of nature*.
12. Zianko, V. V., Dong, X., & Nikiforova, L. O. (2020). *Financial provision of small business innovative development: Monograph*. Vinnytsia: UNTU. 232 с.
13. Ансофф І. Стратегічне управління К. : Основи, 2000. 400 с. (Оригінал виданий 1987).
14. Варналій З. С. Конкуренція і підприємництво : монографія. Київ : Знання України, 2015. 463 с.
15. Гелбрейт, Дж. К. (1967). *The New Industrial State*. Boston: Houghton Mifflin.
16. Гелбрейт, Дж. К. (1973). *Economics and the Public Purpose*. Boston: Houghton Mifflin.
17. Господарський кодекс України. (2003). Від 16 січня 2003 р. К. : Атака. 208 с.
18. Державна служба статистики України. (n.d.). Офіційний сайт. Retrieved from <https://stat.gov.ua/>
19. Закон України «Про інноваційну діяльність», Відомості Верховної Ради, 2002, № 36, с. 266.
20. Зянько В. В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку : монографія. Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. 397 с.
21. Зянько В. В., Єпіфанова І. Ю., Зянько В. В. Інноваційна діяльність підприємств та її фінансове забезпечення в умовах транзитивних змін економіки України : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2015. 172 с.

22. Кант І. Основи метафізики моральності. Дніпропетровськ : Дніпропетровський університет, 1991. 128 с.
23. Керрол Л. Аліса в Країні Чудес; Аліса в Задзеркаллі. К. : Дитяче видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2001. 140 с.
24. Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання : монографія. К. : ІЕП НАНУ, 1999. 253 с.
25. Норт Д. Інститути, інституціональна зміна та функціонування економіки. К. : Основи, 2000. 198 с.
26. Сміт А. (2023). Дослідження про природу і причини багатства народів / пер. О. Васильєв, М. Межевікіна, А. Малівський. К. : Наш формат, 2023. 722 с. (Оригінал виданий 1776).
27. Черваньов Д. М., Нейкова Л. І. Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України. К. : Знання, 1999. 516 с.
28. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / пер. В. Старка; 2-е вид., доп. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2014. 246 с.

Електронне навчальне видання

Віталій Володимирович Зянько

ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО

Навчальний посібник

Рукопис оформлено *В. Зяньком*

Редактор *Т. Старічек*

Оригінал-макет виготовлено *Т. Старічек*

Підписано до видання 04.09.2025 р.
Гарнітура Times New Roman.
Зам. № P2025-126.

Видавець та виготовлювач
Вінницький національний технічний університет,
Редакційно-видавничий відділ.
ВНТУ, ГНК, к. 114.
Хмельницьке шосе, 95,
м. Вінниця, 21021.
press.vntu.edu.ua;
E-mail: rrv.vntu@gmail.com.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3516 від 01.07.2009 р.